

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA PARLAMENTOSU'NUN SIRBİSTAN'IN
ÜYELİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALARINDA
KÜLTÜRÜN YERİ

Yüksek Lisans Tezi

Neslihan Başak AĞAOĞLU

İstanbul - 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

AVRUPA PARLAMENTOSU'NUN SIRBİSTAN'IN
ÜYELİĞİNE YÖNELİK TARTIŞMALARINDA
KÜLTÜRÜN YERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Neslihan Başak AĞAOĞLU

Danışman
Doç. Dr. Zuhâl MERT UZUNER

İstanbul 2019

TEZ ONAY SAYFASI

Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğüne

Enstitümüz, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Neslihan Başak Ağaoğlu**, tarafından hazırlanan, "**Avrupa Parlamentosu'nun Sırbistan'ın Üyelikine Yönelik Tartışmalarında Kültürün Yeri**" başlıklı bu çalışma, **18.06.2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda **OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞUYA BAŞARILI** bulunarak aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Zuhal Mert Uzuner Danışman

Doç. Dr. Selcen Öner Jüri Üyesi

Doç. Dr. Suna Gülfer İhlamur Jüri Üyesi
Öner

[Handwritten signatures of the jury members]

Onay
Prof. Dr. Mustafa Feri Durtan
Müdür

20.06.2019 tarih ve 2019/14 sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Tezde, Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Sırbistan'ın Avrupa Parlamentosu'nda yapılan tartışmalarda parlamenterler tarafından kültür bağlamında ele alınıp alınmadığı araştırılmıştır. Doğu olarak adlandırılan Balkanlardan en zorlu aday ülke olan Sırbistan'a yönelik Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmalar incelenmiştir. Aslında bunlar, Avrupa Birliği ülkelerinin vatandaşları tarafından seçilen parlamenterlerin söylemleridir. Tezde, Avrupa Birliği temelli Avrupalılık fikrini anlamak için sosyal inşacılık teorisi esas alınmıştır. Bu bakımdan Avrupa kültürü ve kimliği kavramlarının, Sırbistan'ın üyelik sürecine dair Avrupa Parlamentosu'nda yapılan tartışmalarda hangi değerlere atıf yapılarak ele alındığı ortaya konmuştur. Bunu anlayabilmek için de Sırbistan için hazırlanan ilerleme raporlarının Avrupa Parlamentosu'nda nasıl tartışıldığı, resmi belgelere ulaşılarak incelenmiştir. Buna göre, Sırbistan için hazırlanan ilerleme raporlarında genellikle hukukun üstünlüğü, demokrasi, insanlar haklarına saygı ve bölgesel işbirliği konularına değinilmektedir. Bölgesel işbirliği, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2.maddesinde yer alan değerlerden olmamasına rağmen, Avrupa Birliği'nin temel amacı olan Avrupa barışı, bölgesel işbirliği sayesinde mümkün olacaktır.

Tez çalışması sırasında 2012 ve 2016 yılları arasında Avrupa Parlamentosu'nda yapılan tartışmalardan toplam 227 konuşma incelenmiştir. Buna göre bu tez, Avrupa Parlamentosu ile ilgili daha önce incelenmeyen bir alana açıklık getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Avrupa Parlamentosu, Kimlik, Kültür, Sırbistan, Batı Balkanlar

ABSTRACT

In this thesis, Serbia's membership process was discussed in the context of culture by parliamentarians in the European Parliament's debates. Debates in the European Parliament for Serbia, which is the most challenging candidate country of the Balkans, are examined. In fact, these are the statements of the parliamentarians elected by the citizens of the European Union countries. The thesis was based on the theory of social constructivism to understand the idea of European Union-based Europeanism. In this respect, it was revealed that the concepts of European culture and identity were handled by referring to which values in the discussions held in the European Parliament about Serbia's membership process.

In this context, this thesis has examined the concepts of European culture and identity from the constructivist point of view and this thesis also showed what values are referred to Serbia's membership process. In order to understand how the progress reports for Serbia were discussed in the European Parliament, official documents were examined. According to this, the progress reports have generally addressed the rule of law, democracy, respect for human rights and regional cooperation. Although regional cooperation is not one of the values contained in the Article 2 of the Treaty of European Union, European peace which is the main aim of the European Union, will be possible through regional cooperation.

During the thesis study, a total of 227 speeches were discussed between the 2012 and 2016 in the discussions held in the European Parliament, and accordingly, this thesis clarified an area that had not been examined before concerning the European Parliament.

Key Words: European Union, European Parliament, Identity, Culture, Serbia, Western Balkans

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması ile Batı Balkan ülkelerinden biri olan Sırbistan ve Avrupa Parlamentosu üzerine yapılmış çalışmalara katkı sağlanması ve bu alandaki boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu çalışmada, Sırbistan ilerleme raporlarının içeriği yerine bu raporların AP’de tartışılması ele alınmıştır. Bu tartışmaların içeriğinde Sırbistan’ın üyelik sürecine yönelik Avrupa kimliği ve kültürü kavramlarına, parlamenterler tarafından doğrudan bir atıf yapıp yapılmadığı araştırılması amaçlanmıştır.

Yönlendirmeleriyle tez yazım sürecini benim için kolaylaştıran, olaylara yönelik pozitif bakış açısıyla beni rahatlatan ve her koşulda benim tarafımda yer aldığını bana hissettiren değerli danışmanım Doç. Dr. Zuhâl MERT UZUNER’e,

Tez önerisini hazırlama sürecinden itibaren bana destek olan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Aslı ŞİRİN ÖNER ve Doç. Dr. Yonca ÖZER’e,

Bana, benden daha çok inanan ve her anlamda beni destekleyen canım anne ve babama, ruhum ablama teşekkürü borç bilirim.

Neslihan Başak AĞAOĞLU

İstanbul, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
KISALTMALAR.....	VIII
GRAFİKLER.....	XI
TABLOLAR.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIK PERSPEKTİFİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KÜLTÜR VE KİMLİK KAVRAMLARI

1.1. Sosyal İnşacılık Teorisi	6
1.2. Kültür ve Kimlik Kavramları Ekseninde Avrupa Kimliği ve Kültürü .8	
1.2.1. Kültür Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	9
1.2.2. Kimlik Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi	12
1.2.3. Kültür ve Kimlik İlişkisi	14
1.2.4. Avrupa Birliği'nde Kimlik ve Kültür Kavramlarının Oluşumu	16

İKİNCİ BÖLÜM

BİR BATI BALKAN ÜLKESİ OLARAK SIRBİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİ

2.1. Balkan Kavramından Batı Balkanlar Kavramına Doğru	27
2.2. Yugoslavya'dan Sırbistan'a: Batı Balkanların Dönüşümü	31
2.2.1. Soğuk Savaş Döneminde Yugoslavya ve Sırbistan	32

2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Yugoslavya ve Sırbistan	34
2.3. Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yönelik Politikası	35
2.3.1. Avrupa Birliği ve Sırbistan İlişkileri	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA PARLAMENTOSU'NUN GELİŞİMİ VE SİYASİ GRUPLAR

3.1. Avrupa Parlamentosu'nun Gelişimi	41
3.2. Avrupa Parlamentosu'nda Siyasi Gruplar.....	42
3.2.1. Avrupa Halk Partisi (European People's Party - EPP)	44
3.2.2. Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı (Progressive Alliance of Socialist and Democrats - S&D).....	44
3.2.3. Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu (Alliance of Liberals and Democrats for Europe - ALDE).....	45
3.2.4. Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı (The Greens European Free Alliance – Greens/EFA).....	45
3.2.5. Avrupa Muhafazakarlar ve Reformistler Grubu (European Conservatives and Reformists Group - ECR).....	45
3.2.6. Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (European United Left / Nordic Green Left - GUE/NGL)	46
3.2.7. Özgürlük ve Demokrasinin Avrupası (Europe of Freedom and Democracy - EFD).....	46
3.2.8. Bağımsızlar (Non-Attached - NI).....	46

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA PARLAMENTOSU'NDA SIRBİSTAN İLERLEME RAPORLARINA DAİR TARTIŞMALARDA KÜLTÜRÜN VE KİMLİĞİN YERİ

4.1. İlerleme Raporları Tartışmaları	49
4.1.1. 2012 İlerleme Raporu.....	49
4.1.1.1. İnsan Hakları.....	50

4.1.1.2. Hukukun Üstünlüğü	51
4.1.1.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri	52
4.2.2. 2013 İlerleme Raporu	54
4.2.2.1. İnsan Hakları	54
4.2.2.2. Hukukun Üstünlüğü.....	55
4.2.2.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri	56
4.2.3. 2014 İlerleme Raporu	58
4.2.3.1. İnsan Hakları.....	58
4.2.3.2. Hukukun Üstünlüğü	60
4.2.3.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri.....	61
4.2.4. 2015 İlerleme Raporu	63
4.2.4.1. İnsan Hakları	63
4.2.4.2. Hukukun Üstünlüğü	65
4.2.4.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri	66
4.2.5. 2016 İlerleme Raporu	68
4.2.5.1. İnsan Hakları.....	68
4.2.5.2. Hukukun Üstünlüğü	70
4.2.5.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri.....	71
5. SONUÇ.....	80
6. KAYNAKÇA	83

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABAD	Avrupa Birliği Adalet Divanı
ABİA	Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma
AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ALDE	Alliance of Liberals and Democrats for Europe/ Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
ATS	Avrupa Tek Senedi
Bkz.	Bakınız
CARDS	Community Assistance for Reconstruction, Democratization and Stabilization/ Yeniden Yapılanma, Demokratikleşme ve İstikrar İçin Topluluk Yardımı
ECR	European Conservatives and Reformists Group/ Avrupa Muhafazakarlar ve Reformistler Grubu
EFĐ	Europe of Freedom and Democracy/ Özgürlük ve Demokrasinin Avrupası
EPP(PPE)	European People's Party/ Avrupa Halk Partisi

EULEX	European Union Rule of Law Mission/ Avrupa Birliği Hukuk Misyonu
Greens/EFA	The Greens European Free Alliance/ Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı
GUE/NGL	European United Left-Nordic Green Left/ Avrupa Birleşik Solu-Nordik Yeşil Sol
HRW	Human Rights Watch/ İnsan Hakları İzleme Örgütü
IPA	Instrument of Pre-Accession/ Katılım Öncesi Yardım
LGBT	Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender/ Lezbiyen, Gay, Biseksüel ve Transseksüel
NATO	North Atlantic Treaty Organization/ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NI	Non-Attached/ Bağımsızlar
MDA	Merkezi ve Doğu Avrupa
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PHARE	Poland and Hungary: Assistance for Restructring their Economies/ Polonya ve Macaristan Ekonomisinin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı
SAA	Stabilisation and Association Agreement/ İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
SAP	Stabilisation and Association Process/ İstikrar ve Ortaklı Süreci
SAPC	Serbia Stabilisation and Association Parliamentary Committee/ Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi
S&D	Progressive Alliance of Socialist and Democrats/ Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UÇK	Ushtria Çlirimtare e Kosovës/ Kosova Kurtuluş Ordusu
Vb.	Ve benzeri
Vs.	Vesaire
YUCM	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

GRAFİKLER

Grafik 1. : 2009 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları.....	73
Grafik 2. : 2014 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları.....	74
Grafik 3. : Yıllara Göre AP Seçimlerine Katılım Oranı (AB Ortalaması).....	75
Grafik 4. : 2012-2016 Yılları Arası Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı.....	76
Grafik 5. : AB Ülkelerine Göre Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı.....	79

TABLÖLAR

Tablo 1. : AP'deki Parti Gruplarına Göre Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı.....	77
Tablo 2. : AB Ülkelerinin AP'de Sahip Olduğu Üye Sayısı.....	78

GİRİŞ

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa kıtasının savaşlar, kayıplar ve ekonomik çöküntülerle dolu zorlu yılları Birleşik Avrupa fikri için elverişli bir ortam yaratmıştır. Çünkü uzun yıllar Avrupa kıtasına hakim olan savaş hali ancak Avrupa bütünleşmesi ile yerini barış ve refaha bırakabilecekti (Dinan, 2009, s. 17 – 18). Avrupa entegrasyon süreci, bugünkü adıyla Avrupa Birliği (AB), Avrupalı devletlerin ortak güç ve çıkar hususunda bir araya gelmeleri kadar Avrupa halklarının aralarında müşterek değerlere dayanan ortak bir geleceği paylaşma yönünde beyanda buldukları siyasi bir projedir. Böylece, başlangıcı 1950’li yıllara tekabül eden Avrupa bütünleşmesi, 1990’lara gelindiğinde hız kazanmış ve derinleşme ve genişleme konularını tartışmaya başlamıştır. Zira, 1990’ların başında Sovyetler Birliği’nin ve Yugoslavya’nın dağılmasıyla, Avrupa Birliği yeni genişleme süreci içine girmiştir.

AB’nin en önemli dış politika araçlarından biri olan genişleme politikası (Avrupa Birliği Başkanlığı), temel değerlerin şekillendirildiği önemli bir süreç olmuştur. 1993’te yapılan Kopenhag Zirvesi’nde yeni genişleme dalgasını karşılayabilmek için oluşturulan katılım koşulları, Avrupa Birliği açısından bir değerler belgesi niteliğine sahiptir. Aday ülkelerin karşılamakla yükümlü oldukları bu katılım koşulları Avrupa Komisyonu’nun her yıl aday ülke için hazırladığı ilerleme raporlarıyla izlenebilmektedir. Bu süreçte Avrupa Birliği’ne üye olan veya olmak isteyen ülkeleri ve bu ülkelerin yurttaşlarını ortak bir çatı altında toplayabilmek için Avrupa kültürü, Avrupa kimliği gibi kavramlara başvurulmuştur.

Avrupa kimliği ve kültürü kavramlarının ele alınış şekli bir anlamda kimlerin Avrupalı olduğu sorusuna bir cevap olmuştur. Buna göre bazı ülkeler Avrupalı kategorisine dahil edilirken, bazı ülkeler de bu kategorinin dışında kalmıştır. Avrupalı kimliğinin çerçevesini dışarıda kalanlar yani “öteki”ler oluştururken, Avrupa kültürünün çerçevesi ise birtakım değerlerin varlığı sayesinde mümkün olmuştur. Üye ülkelerin vatandaşlarını birleştirmek için kullanılan bu Avrupa kültürü ve kimliği kavramları Avrupa Birliği bünyesinde resmi belgelere de dahil edilmiştir.

Avrupa'nın bütünleşme süreci birçok kuramın da ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır. 1990'lar çift kutuplu dünya sisteminden çok kutuplu dünya sistemine kaymaların yaşandığı bir dönem olmuş ve mevcut teorilerin ezberlerini bozmuştur. İlk dönem kuramları, 1980'li yıllardan itibaren derinleşmeye ve genişlemeye başlayan Avrupa Birliği bütünleşme süreci de dahil olmak üzere Soğuk Savaş sonrası dönemin birçok olayını açıklamak konusunda yetersiz kalmışlardır. Bu sebeple, ivme kazanan bu süreci daha iyi analiz edip açıklayan kuramların ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kuramlardan biri olan Sosyal İnşacılık, Avrupa'nın geleceğine yönelik tartışmalar için önemli görülmüştür. Sosyal İnşacı perspektife göre, aktörlerin eylemlerini anlamak için kimlik kavramına bakılması gerekir. Çünkü kimlikler çıkarların çerçevesini belirler ve aktörler de bu çıkarlara göre eyleme geçerler (Arı, 2010, s. 154 – 158). Anlaşılacağı üzere kimlik, kültür gibi kavramların Soğuk Savaş'ın bitmesine koşut olarak Avrupa'da önem kazanması, inşacı perspektifi öne çıkaran unsurlardan biri olmuştur. Aynı zamanda da bu iki kavram inşacı kuramın temel inceleme alanı haline gelmiştir. Bu kurama göre, kimliklerin önemi devletlerin tercihlerini ve menfaatlerini biçimlendirmesinden ileri gelmektedir. İnşacı kurama göre devletler kimlikleri olan sosyal aktörlerdir. Devletlerin sahip oldukları bu kimlikler tarihsel akış içerisinde sosyal, politik, kültürel değişimlerle yeniden inşa edilebilirler. Bundan dolayı devletlerin kimlikleri sabit değildir; sürekli bir değişim ve dönüşüm dolaşımı içindedirler (Rumelili, 2014). 1990'ların başında Sovyetlerin ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Avrupa Birliği de aynı değişim içine girmiştir. Buna göre, inşa edilen Avrupa kimliğinin o güne kadar “öteki” olarak gördüğü Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne doğru yönelmesiyle, bu kimlik yeniden yaratılma sürecine girmiştir. Zira inşa edilen bu kavramların Avrupa Birliği içinde en çok kullanıldığı politika genişleme politikası olmuştur. Bu nedenle bu çalışmada Sosyal İnşacılık teorisi kullanılmıştır.

Şu an Avrupa Birliği'nin gündeminde olan son genişleme dalgası ise Batı Balkanlara¹ yöneliktir. Üyelik sürecinde olan Sırbistan, Bosna Savaşı sonrasında gündeme gelen savaş suçları, Kosova ile olan sorunlar, Rusya ile olan yakın bağı, aşırı milliyetçi tutumları ile Avrupa Birliği değerlerine aykırı bir görünüm sergilese de

¹ Batı Balkanlar; Arnavutluk, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Makedonya'yı kapsamaktadır.

Avrupa Birliği açısından Sırbistan'ın üye olarak alınması ve bu ülkenin AB kimliği ve normlarıyla yeniden şekillenerek AB bünyesinde dönüştürölmesi genişleme politikasının bir başarısı sayılacaktır. Ayrıca Avrupa Birliği, 1990'lı yıllarda Batı Balkanları kaosa sürükleyen Sırbistan'ın AB içinde kontrol edilerek Avrupa kıtasının istikrarını ve güvenliğini sağlam bir zemine oturtmayı hedeflemiştir. Yukarıda sayılan sebepler sayesinde Sırbistan, çalışmanın örnek ülkesi olarak seçilmiştir.

2012'de aday ülke ilan edilmesinden itibaren Sırbistan için her yıl ilerleme raporları hazırlanmaktadır. İlk ilerleme raporu, aday ülke ilan edildiği 2012 yılında hazırlanmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporları, takip eden yıl içerisinde Avrupa Parlamentosu'nda (AP) tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda sosyal inşacılığın da öngördüğü gibi AB kurumları ve üye ülkeler, değerlerin ve Avrupa kültür ve kimliğinin inşasında karşılıklı çift taraflı bir etkileşim içinde olup, birbirlerini inşa etmektedirler. Daha açık bir ifade ile AB lkelerinin ulusal kimlik ve söylemlerinin AB kurumlarını şekillendirdiği gibi AB kurumsal yapısının ve özellikle de AB değerlerinin üye ülkelerin söylem ve düşüncelerini şekillendirdiği görülebilir (Koroğlu, 2015, s. 82).

Söz konusu etkinin ulusal siyaset seviyesinde değil, bireyler seviyesinde ne derece etkili olduğunu izlemek adına Avrupa Birliği kurumları içinde üyelerinin tamamı seçimle gelen tek kurum olan Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmaları incelemek önemlidir. Avrupa Parlamentosu, Avrupa vatandaşlarının katılımı ile AB çapında yapılan seçimler ile oluşturulup, siyasi görüşlere göre şekillenen ve böylece AB'ye ulus ötesi bir karakter kazandıran önemli bir kurumdur. Bu vasıfları ile inşa edilen Avrupa kimliğinin de Avrupa vatandaşları üzerinden sirayet edebileceği tek kurum yine Avrupa Parlamentosu'dur. Ve bu etki ancak Avrupa vatandaşları tarafından seçilen parlamenterlerin Avrupa Parlamentosu'nda yaptıkları tartışmalar üzerinden gözlenebilmektedir.

Bu bağlamda tezde, üzerinde çalışılacak kurum olarak Avrupa Parlamentosu seçilmiştir. Ve yine bu Avrupa Birliği kurumunda, Sırbistan'a yönelik hazırlanan ilerleme raporlarının tartışmaları üzerinden kültür konusuna –eğer değiniliyorsa- nasıl yaklaşıldığı sorusuna cevap aranacaktır. Dolayısıyla bu tez çalışmasında, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporları değil bu ilerleme raporlarına yönelik Avrupa Parlamentosu'nda yapılan tartışmalar ele alınarak bu alandaki bir boşluk giderilmeye çalışılacaktır.

Bu tezin argümanı, bir Batı Balkan ülkesi olarak Sırbistan'ın AB'ye üyelik sürecine yönelik hazırlanan ilerleme raporlarının Avrupa Parlamentosu'nda parlamenterler tarafından tartışılırken Avrupa kültürü ve kimliği gibi kavramlara atıfta bulunup bulunulmadığıdır. Buna göre birinci bölümde kültür, kimlik kavramları ve sosyal inşacılık ele alınmıştır. Kavramsal çerçeveleri ve gelişimlerine yer verilerek sonuç olarak Avrupa Birliği kimliği ve kültürünün nasıl oluştuğuna ve nasıl inşa edildiğine cevap aranmıştır. Bu bölümde, Avrupa Birliği kimliğinin ve kültürünün ne olduğuna ve muhtevasının ne olduğuna dair literatür incelemesi yapılmıştır.

İkinci bölümde ise 1990'lardan itibaren Sırbistan'ın tutum ve davranışları ile Avrupa Birliği adaylığına uzanan süreç ele alınmıştır. Bu bağlamda, Yugoslavya'nın son dönemine ve Yugoslavya'nın dağılmasından bugüne kadar Sırbistan'ın Avrupa Birliği etkisinde yaşadığı dönüşüm Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara yönelik politikalarının gelişmesi ile paralel şekilde incelenmektedir. Bu dönemde Sırbistan'ın adaylığına dek geçen süre zarfında, bu ülke özelinde milliyetçi ve medeniyetçi bir eğilimin olup olmadığı, eğer var ise bunun ne yönde olduğu araştırılmıştır.

Son bölümde ise üyelik sürecinde olan Sırbistan'ın ilerleme raporlarının parlamentoda nasıl tartışıldığına cevap aranmıştır. Bu soruyu cevaplamak için Avrupa Parlamentosu'nun web sitesindeki² kaynaklardan yararlanılmıştır. Özellikle seçilen konu tartışmaların içeriği ve parlamenterlerin söylemleri olduğu için tartışmalardan sonraki gün yapılan genel oylamalar değerlendirmeye alınmamıştır. Zira, Avrupa vatandaşları tarafından seçilen parlamenterlerin interaktif bir şekilde tartışmaları sadece

² Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Debates**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/plenary/en/debates-video.html>

Avrupa Parlamentosu'na özgü iken; oylama sistemi diğer Avrupa Birliği kurumlarında da mevcuttur.

Bu çalışmada 2012 ve 2016 arasındaki Avrupa Parlamentosu tartışmalarına yer verilmiştir. Çünkü Sırbistan için hazırlanan ilk ilerleme raporu 2012'de yayımlanmış olup araştırmanın yapıldığı dönemde ulaşılabilen son ilerleme raporu 2016 yılına ait olduğu için bu aralık seçilmiştir. Bu bağlamda toplam 227 konuşma incelenmiş, bu amaçla 19 farklı dilden Türkçe'ye çeviri yapılmıştır. Daha sonraki döneme ait ilerleme raporları, pek çok farklı dilden tercüme amacıyla ciddi bir zaman gerektirdiğinden planlanan tarihte tezin tamamlanması için kapsam dışında kalmıştır. Bir diğer önemli nokta ise, parlamenterlerin söz konusu ilerleme raporuna dair yaptıklarına konuşmaların tamamı değil, bu çalışma için anlamlı olduğu düşünülen kısımlarına son bölümde yer verilmektedir

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL İNŞACILIK PERSPEKTİFİNDEN AVRUPA BİRLİĞİ'NDE KÜLTÜR VE KİMLİK KAVRAMLARI

Çıkış noktası Sırbistan ilerleme raporlarının AP'de yapılan tartışmalarında parlamenterler tarafından Avrupa kültürüne ve kimliğine atıfların yapılıp yapılmadığı olan bu çalışmanın ilk bölümünde kültür, kimlik ve sosyal inşacılık teorisi incelenmiştir. Bu kavramlar, birbirleriyle ve Avrupa Birliği ile olan ilişkileri çerçevesinde ele alınmışlardır.

1.1. Sosyal İnşacılık Teorisi

1980'lerin sonu ve 1990'ların başı itibarıyla dünya, çift kutuplu sistemin yıkılışına tanıklık ederken Soğuk Savaş döneminin süper güçlerinden olan Sovyet Birliği'nin dağılmasına paralel olarak Sosyalist rejimler birbiri ardına yıkılmaya başlamıştır. Yine bu dönemde Sovyetlerin etki alanı olan Merkezi ve Doğu Avrupa'nın da demokratikleşme sürecine girmesiyle beraber var olan uluslararası ilişkiler teorilerinin değişen dünyayı açıklamakta yetersiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemin açıklanamayan bir diğer gelişmesi de Avrupa Birliği'nin mevcut durumdan etkilenmeyi entegrasyonunu derinleştirmeye hız kazandırması olmuştur (Demirtaş, 2014, s. 155 - 156). Tam da bu noktada sosyoloji temelli bir teori olan ve uluslararası ilişkiler teorileri arasında “yapılandırıcı dönüş” (Price & Reus-Smit, 1998, s. 263) olarak da adlandırılan inşacılık kavramını ilk kez akademisyen Nicholas Onuf kullanmıştır. Onuf, 1989'da yayımlanan “*World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*” adlı kitabında, uluslararası ilişkilerin inşa edilebilen bir şey olduğunu ve buna göre, devletlerin de insanlar tarafından inşa edileceğini savunmuştur (Onuf, 1989). Onuf'un ilk kez kullandığı bu teori, bugünkü bilinirliğini Alexander Wendt'in uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırdığı “sosyal inşacılık” kavramına borçludur. Teorisine temel olarak kimlik, normlar, kurumlar gibi kavramları belirleyen Wendt, Soğuk Savaş sonrasındaki dönemin mevcut teoriler tarafından açıklanamayan gelişmeleri arasında olan Avrupa Birliği gibi bir oluşumu

sosyal inşacılık ile ele almıştır (Kiraz, 2014, s. 211 - 218). İnter-disipliner³ bir yapıya sahip olan bu teoride (Bozdağlıoğlu, 2014, s. 125) kimlik kavramı biraz daha öne çıkmaktadır. Çünkü devletlerin dış politikada nasıl hareket ettiklerini anlayabilmek için kimlik kavramına bakmak gerekmektedir. Zira, inşacılık teorisi, devletlerin sosyal etkileşimlerinden doğmuş olup (Checkel, 1998, s. 324-348) bu sosyal etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkan kimlik kavramı, bu teorinin ana temalarından biri haline gelmiştir (Rosamond, 2000, s. 173).

Kimlik kavramının inşacılıkta bu kadar öne çıkması, 1990'ların uluslararası ilişkiler koşullarının bir getirisi olarak görülebilmektedir. Zira, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle ideolojik kimlikler yerini yeni kimliklere bırakmışlardır (Demirtaş, 2014, s. 160). Kimlik kavramı esas olarak devletlerin davranışlarının, kimlikleri tarafından belirlendiği bağlamında ele alınmaktadır. Devletlerin birbirleri arasındaki ilişkiyi “karşılıklı kurucu” olarak açıklayan Wendt'e göre bu ilişkinin bir elemanı olan çıkar konusu da kimlik ile ilişkilendirilir. Bu ilişki Wendt tarafından (Wendt, 1992, s. 424) “aktörlerin ne yaptıkları ne oldukları ile ilişkilidir” şeklinde açıklanmaktadır. Buna göre, devletler önce kimliklerini belirleyip sonra belirledikleri bu kimliğe uygun davranış şekilleri yani çıkar belirlerler. Dolayısıyla inşacılara göre, bir devlet, kendi kimliğine neyi dahil ettiyse dış politikadaki yönelimi de buna göre olacaktır. Bu noktada, her bir kimliğin inşasında “öteki”nin nasıl önemli bir rolü var ise bu rol tıpkı insanlar arasında olduğu kadar devletler bakımından da geçerlidir. Bu bilgiye göre devletler kendi kimliklerini tanımlarken diğer devletleri de tanımlamış olurlar. Elbette devletler bunu bir kereye mahsus olarak yapmazlar. Zira kimlikler dinamik yapılara sahip oldukları için devletler de kimliklerini yeniden yaratabilirler (Demirtaş, 2014, s. 160 - 162).

Tüm bu özelliklere sahip bu teori için Avrupa Birliği, canlı bir örnek olarak görülmüştür (Jupille, Caporaso, & Checkel, 2003, s. 8). Dolayısıyla inşacılar en çok Avrupa Birliği üzerinde çalışmışlardır. AB üzerine yapılan bu teori çalışmaları, üç ana konu⁴ üzerinde yoğunlaşmış olup, bunlardan birisi Avrupa kimliğinin sosyal inşasıdır (Christiansen, Jorgensen, & Wiener, 1999, s. 531). Bu çalışmalar, normlar ve kuralların

³ Teori, Psikoloji, Sosyoloji ve Siyaset Bilimi gibi alanlardan beslenmiştir.

⁴ Bu üç ana konu; sosyalleşme, Avrupa kimliğinin sosyal inşası ve aktör merkezli inşacılıktır.

karşılıklı inşaları yoluyla Avrupa bütünleşmesinin nasıl aktörler açısından anlam kazandığını yanıtlamaya yardımcı olmuştur (Saurugger, 2014, s. 152). Bu teoriye göre Avrupa Birliği'nin kurulmasının arka planı, benzer sosyal kimliklere sahip ülkelerin bu durumu uluslararası organizasyonlar yoluyla kurumsallaştırmaları şeklinde açıklanabilmektedir (Jepperson, Wendt, & Katzenstein, 1996, s. 66). Bu, aynı zamanda neden 1990'larda Sovyetler Birliği yıkılırken Avrupa entegrasyonunun devam ettiğini de açıklamaktadır. Zira bu örgütü ayakta tutan şey, üye devletlerin arasında gelişen ortak kimlik olmuştur (Demirtaş, 2014, s. 167). Fuat Keyman'a göre Avrupa tarafından Batı dışı uygarlıkların "oryantalizm"⁵ gibi kavramlarla kategorize edilmesi de bir çeşit ötekileştirmeyi içermektedir (Keyman, 2009, s. 220). Fakat kimlik durağan değil, dinamik bir yapıya sahip olduğu için devletlerin de kimlikleri uluslararası ilişkilerde yaşanan değişikliklere göre yeniden yaratılabilmektedir. Bu bağlamda AB kimliği Soğuk Savaştan sonra değişikliğe uğramıştır. Bir dönem "öteki" olarak kabul ettiği Batı Balkan ülkelerinin günümüzde Avrupa Birliği'ne üyeliklerinin gündemde olması ve birçok Batı Balkan ülkesi için müzakere sürecinin başlamış olması da yine inşacılık ile açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak, sosyal inşacılığın Avrupa Birliği'ni anlama açısından bazı katkılarının olduğu belirtilmektedir. Örneğin, Avrupa bütünleşmesinin aktörler açısından çıkar ve kimlikleri nasıl etkilediğinin anlaşılması, sosyal inşacılıkla mümkün olabilir. Bu anlamda, sosyal inşacı teori, genişlemeye devam eden Avrupa'nın geleceği üzerine yapılan tartışmalar açısından da önemlidir. Zira, inşa edilen Avrupa kimliği oldukça tartışmalı bir özelliğe sahip Avrupa değerleri ve geleceği hakkında bir araştırma ortamı yaratmaktadır (Risse, 2004, s. 165).

1.2. Kültür ve Kimlik Kavramları Ekseninde Avrupa Kimliği ve Kültürü

Clifford Geertz'e (2010, s. 59) göre insan, kendini kültürle tamamlayan, tamamlanmamış bir hayvandır. Buradan yola çıkarak denilebilir ki insan olmadan kültür olmayacağı gibi kültür olmadan insan da olmayacaktır. Kültür ve insan arasındaki denklemin bir benzerini kimlik için de söyleyebiliriz. Zira, hem kültür kavramı hem de

⁵ "Batı dünyası, çağdaş uygarlığı; Doğu ise geriliği temsil eder" görüşüne dayanır. Detaylı bilgi için bkz: (Perinçek, 2002, s. 118)

kimlik kavramı insanın var oluş serüveniyle aynı yaşıdır. Bu da bizi bu kavramların insanlığın bir parçası olduğu gerçeğine çıkarmaktadır.

1.2.1. Kültür Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Kültür kavramının yaygın olarak kullanılmaya başlanması 19.yüzyılın çok daha öncesine dayanmaktadır. Fransız ve İngiliz dillerindeki kullanımı 18.yüzyıla kadar “bir şeyin yetiştirilme süreci” anlamına gelirken 18.yüzyılın ortalarından itibaren “Kültür”, uygarlık (civilization) anlamını karşılayacak biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu anlamıyla kültür, bir grubun veya halkın ama sonuç olarak insanlığın yaşama biçimini anlatmaktayken sonraları yaygın olarak sanatsal ve entelektüel etkinlikleri ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. Daha sonrasında ise Batı dillerindeki güncel kullanım şekli olan “Culture” kelimesiyle kullanılmaya başlanmıştır (Williams, 2005, s. 106 – 108). Kültürün etimolojik kökenine bakıldığında ise Latince tarım anlamına gelen “Cultura” kelimesinin bu kökeninden kaynaklı kazandığı anlamlardan bir tanesi “çiftçilik”tir. Buna göre kültür ile aynı kökten gelen “coultur” kelimesinin tarlayı ekilebilecek duruma getirmeye yarayan bir tarım aracı olan “saban” ile ilgili olması şaşırtıcı olmayacaktır. Kültür kavramının Latince kökü olan “colere” sözcüğü tarımsal faaliyetlerdeki gelişim, ikamet etmek, korumak gibi geniş bir anlam yelpazesini kapsamaktadır (Eagleton, 2005, s. 9 - 11). Bu yüzden kültürün kavramsal gelişiminde doğanın ön planda olduğu ve bu iki kavramın birbirlerini etkileyip geliştirdiği ortadadır. Dolayısıyla denilebilir ki kültür esas itibariyle doğadan türetilmiş bir kavramdır. “Culture” kelimesi ilk kez Voltaire tarafından “insan zekasının geliştirilmesi” anlamında kullanılmış olup Alman diline geçerek kültürel evrim anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır (Güvenç, 1991, s. 96). Kültür kavramı, günümüzde de genel olarak bu anlamda yani, estetik gelişim sürecini ifade etmek için kullanılmaktadır. Etimolojik kökeni itibariyle bu kadar zengin bir kullanım alanına sahip olan kültür kavramının tam tanımının yapılması oldukça zordur. Ayrıca birçok olgunun “kültür” şeklinde adlandırılması, kültür denilince olgulardan hangisinin öncelikli olarak düşünüldüğü bilinmediği için kavramın belirsizliğine ve tanımlanmasında zorluklara yol açmıştır (Williams, 2005, s. 105).

Kültür sözcüğünü tanımlamadaki zorluk, kelimenin çok anlamlı olmasından olduğu birçok antropolog tarafından belirtilmiş olup buna en çarpıcı örneklerden birini

Kroeber ve Kluckhohn 1952’de yayımlanan “*Culture: A critical review of concepts and definitions*” adlı eser ile ortaya koymuştur (Kroeber & Kluckhohn, 1952). Bu alanda yayımladıkları eserde kültür kavramına ait 164 farklı tanımı bir araya getirmişlerdir (Oğuz, 2011, s. 125). Bilimsel olarak ilk kez kültürü tanımlayan İngiliz antropolog Edward Tylor’un bu kavramı Almanca’dan aldığı fikri yaygın olarak benimsenmiştir. Tylor’un tanımına göre kültür, insanın bir toplumun üyesi olarak öğrendiği alışkanlık, beceri, gelenek ve görenek, sanat ve bilgileri kapsayan karmaşık bir bütündür. Tylor’un tanımı, bu alanda yapılan çalışmalara yön göstermesi açısından önemlidir. Buna ek olarak Karl Marx, insanoğlunun yarattığı her şeyi kültürün içeriğine dahil ederek katkıda bulunmuştur (Güvenç, 1991, s. 101). Kültür alanında çalışan bir akademisyen olan Raymond Williams’ın “*Culture and Society*” kitabında belirttiğine göre kültür bir sürecin genel adı olup, başlangıçtaki ürün veya hayvan yetiştirimini ifade eden anlamını 17.yüzyılın sonlarına doğru zihin yetiştirimi anlamına doğru genişletmiştir (Williams, 1993, s. 8 – 10). Bunun yanında Williams’a göre kültür kelimesi, farklı branşlardaki ve farklı düşünce sistemlerindeki ayrı kavramları karşılamada kullanıldığından ötürü en karmaşık kelimelerden biridir. Çünkü kültür kavramı bilim, beşeri, estetik ve biyolojik alanlarında da kullanılarak tarihsel süreç içinde anlamca zengin bir kelime haline gelmiştir (Williams, 2005, s. 105).

Günümüzde ise kültür kavramı sahip olduğu anlam yelpazesi içerisinden çoğunlukla zihnin etkin bir biçimde geliştirilmesi anlamında kullanılmaktadır. Sosyal bilimler açısından bakıldığında ise bu kavramın kullanımı daha çok bir toplumsal grubun yaşama şeklini ifade etmektedir (Williams, 1993, s. 8 – 10). Diğer bir deyişle, kültür tarihsel akış içerisinde süreklilik gösteren ve öğrenilebilir bir kavram olmasının yanı sıra toplumsaldır. Buna göre, bir topluluğun sahip olduğu alışkanlıklar, tutum ve değerler o topluluğun kültürünü oluşturur. Bütün kültürler ait oldukları gruplarda birliği ve beraberliği uyandırmayı amaçlarlar. Örneğin, iki insan birtakım özellikler bakımından benzer davranışlar gösteriyorlarsa bu iki insanın ait olduğu grubun kültürünün de benzeştiği rahatlıkla söylenebilir (Güvenç, 1991, s. 102). Kültür temel olarak toplumun yapısı ile ilgili olup, bu ilgi toplumsal yapıları meydana getiren öğeler ve yapıların işleyiş durumları ile açıklanabilir. Toplumsal yapıları oluşturan kurumlar kültürü hem yaratır hem de yaratılan bu kültür tarafından bir mevcudiyet kazanırlar.

Müştereken yaratılan ve benimsenen değerler sistemi olan kültür, varlığını ve kalıcılığını yine topluma, toplumsal sisteme borçludur. Aynı şekilde, devamlı olarak bir değişime maruz kalan toplumların bu değişime uyum sağlayabilmeleri de kültür yoluyla gerçekleşir. Bir anlamda toplum ve kültür birbirine bağlı ve birbirini besleyerek ayakta tutan iki olgudur (Çeçen, 1996, s. 12 - 14). Toplumsal oluşunun yanı sıra kültür kelimesinde ayrıca siyaset anlamı da vardır. Çünkü kültürün gerektirdiği bazı toplumsal koşullar mevcuttur. Bu koşullardan biri devlet olursa, kültür bu yolla siyasi bir nitelik de kazanabilir. Buna göre devlet, bireysel karşıtlıkların ortak bir noktada uyumlu olarak bir araya geldiği tarafsız bölge olması dolayısıyla gelişmek ve vatandaşlarını bir arada tutabilmek için uygun bir payda bulmalıdır. Kültür, devletin bu denklem için uygun bulunduğu bir paydadır. Buna göre devlet kültürü şekillendirir, kültür ise insanlık kavramını somutlaştırır. Diğer bir anlamda kültür, siyasi olarak dikkate değer bir kavram haline geldiğinden düşünsel olarak da önem kazanmıştır (Eagleton, 2005, s. 15 – 36). Kültürün bu anlamda önemini gösteren en iyi örnek Ziya Gökalp’ın Fransız bir yazar olan Rostand’dan aktardığı ordu-kültür örneğidir. Buna göre, bir ordu için düşman ordusunun ne kadar cephanesi ve askeri olduğunu bilmekten daha faydalı bir şey varsa, o da düşman ordusunun felsefesini bilmektir. Bu noktada felsefe olarak bahsedilen şey kuşkusuz “hayat görüşü” yani kültür kavramına bir atıftır. Erich Rothacker’e göre, tarihte bazı milletler güçlü devletler kurabilirken bazıları yok olup gitmişler veya asimile olmuşlardır. Çünkü rastgele insan kitlelerini bir millet yapan sahip oldukları kültürdür. Kültür, millet denilen toplumsal varlığın sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynar. Bir millete mensup olan her bir birey o milletin kültürü tarafından şekillendirilir (aktaran Kaplan, 1996, s. 18 – 20). Özetle, 19.yüzyılın ortalarından itibaren geniş çapta kullanılır hale gelen kültür kavramının oluşumuna ortam hazırlayan köklerin büyük bir çoğunluğunun bir süreci ifade etmesinden kaynaklı olarak kültür kavramının kendisi de bir süreci ifade etmektedir (Williams, 2005, s. 111).

Sonuç olarak bir kimlik inşa edilirken kültürün varlığından beslenmektedir. Değerler toplamı olarak tanımlanabilen kültür kavramının işte bu değerlerine dayanarak kimlik inşa edilir. Kültürün sınırları, kimliğin sınırlarını belirlediği ve kimlik kavramının anlaşılmasını kolaylaştıracağı için kültür kavramının tanımı ve muhtevası kimlik kavramından önce ele alınmıştır.

1.2.2. Kimlik Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Hem yeni bir terim hem de tanımlanması oldukça zor bir kavram olan kimlik, Latince “idem” sözcüğünden türemiştir. Kavram, esas itibariyle 16.yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlansa da 1930’larda yayımlanan Sosyal Bilimler Ansiklopedisinde kimlik kavramına dair hiçbir bilgi bulunmazken, kimliğin bir sosyal bilimler kavramı olarak kullanıma açılması 1950’leri bulmuştur (Gleason, 2014, s. 21 - 23). Bu tarihten itibaren kimlik, insanın toplumdaki yerini, milli ve dini aidiyetleri açıklamak adına kullanılırken, 1960’lardan itibaren azınlık meselesine olan ilginin artmasıyla eşdeğer şekilde kimlik kavramı da dikkat çekmeye başlamıştır (Bilgin, 2014, s. 55). 1970’li yıllarda “kimlik krizi” kavramıyla beraber çok çalışılan bir kavram haline gelmiştir (Özdemir, 2012, s. 172). 1980’lerden itibaren sosyoloji ve sosyal antropolojinin dağarcığına giren “kimlik” kavramı, 1990’larda Soğuk Savaş’ın bitişi ve Doğu Bloğunun dağılmasının ardından gelişme fırsatı yakalamış ve bu dönemin en önemli uluslararası ilişkiler olgularından birisi haline gelmiştir (Aydın, 1999, s. 7). Kimliğe gereksinim duyma, hem kişilerin hayatlarında belli dönemlerde hem de toplumlarda konjonktürel unsurlara dayalı olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2014, s. 30). Dolayısıyla, kimlik konusunun 1990’ların sonundan itibaren neden bu kadar dikkat çekici olduğunu anlayabilmek için “kimlik krizi”ne nasıl bir ortamın sebep olduğuna bakmak gerekebilir.

Soğuk Savaşın getirdiği iki kutuplu dünya düzeninin yerini çok kutuplu dünya düzeni almıştır. Bundan sebeple, bir ülkenin hangi tarafta yer aldığı veya alacağı sorusu yerini o ülkenin kim olduğu sorusuna bırakmıştır. Soğuk Savaşın bitişinin ardından Sovyetler Birliği ve Yugoslavya başta olmak üzere birçok devletin yeni ulus devletlere bölünmüş olmasından dolayı küresel bir kimlik krizi ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan bu ulus devletler kim olduklarını ve nereye ait olduklarını bulmaya çalışmışlardır. Böylesi bir ortamda kimlik arayışı bir anlamda ülkeler için güvenlik arayışı anlamına da gelmiştir. Belirsizlikten korunmaya çalışan ülkeler kültürel açıdan kendilerine benzeyenler ile bir araya gelmek isterken kendilerinden farklı olandan da uzak durmaya çalışmışlardır (Huntington, 2005, s. 173 - 177).

Sonuç itibariyle, ülkeler Soğuk Savaş sonrası kutuplaşmaları bu kez kültürel olarak benzer olan ile gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde milletler artık kendilerini dil, din, kültürel değerlerle tanımlayarak kendilerini çeşitli kültürel grupların içinde konumlandırmışlardır. Aslında farklı milletlerden insanların bu çabası, değişen dünya düzeninde kendilerinin kim olduğu sorusuna yanıt bulabilmek içindir (Huntington, 2005, s. 24 - 25). Çünkü kimlik, esas olarak, basitçe bir tanımlama işlemidir. Bu tanımlamayı yapmak için bazı sorular sorulur ve bu soruların cevapları doğal bir biçimde belli kategoriler oluşturur. Kategori oluşturmak ise ortak veya benzer özelliğe sahip olanların bir araya gelmesini ifade eder. Benzerliklere öncelik verilerek kategoriler oluşturulurken, dışarıda bırakılan farklılıklar, yani aslında “öteki”ler, kategoriler arası karşılaştırmanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2014, s. 144 - 146).

Kimlik inşası sürecinde ötekileştirmenin Avrupa’daki yansımalarına örnek olarak “Avrupalı kimliği” verilebilir. Zira bu kimliğin inşasında, birtakım ortaklık ve benzerlikler içeren kültürlere sahip ülkelerin varlığından yararlanılmıştır. Bu örnekte de görüleceği üzere, kimliklerin en önemli fonksiyonlarının birleştiricilik ve bağlılık olduğu düşüncesine varılabilir. Elbette her kimlik bu fonksiyonları yerine getirirken bir ötekiye ihtiyaç duyar. Çünkü kimlik, ancak dışarıda bırakılan bir şeylerin varlığı sayesinde tanımlanabilir. Sonuç olarak bir kimliğin inşası, “öteki”nin varlığına çok şey borçludur (Hall, 2014, s. 282 - 283). Öyle ki Jaques Derrida’ya göre “biz” algısının oluşabilmesi için dışarıda kalanlara yani “ötekilere” ihtiyaç vardır. Çünkü bir grup kendini tanımlarken çoğu zaman “ötekiler”in varlığından destek alır (Bilgin, 2014, s. 207). Bu bağlamda, ötekinin kim olduğu sorusuna aranan cevap, Avrupa için aynı zamanda bir sınır çizme gereksinimini de beraberinde getirmiştir. Kuzey, güney ve batıda sınırları denizlerle çizilmiş olan Avrupa’nın en büyük ikilemi doğu sınırının nasıl ve ne şekilde belirlenmesi gerektiği olmuştur. Bu durum, doğudaki hangi devletlerin Avrupalı sayılacağı ve dolayısıyla hangilerinin -başta Avrupa Birliği olmak üzere- Avrupa’daki örgütlenmelerin potansiyel üyesi olacağı konularını gündeme getirmiştir. Bu sınır çizgisi, Avrupa’nın kültürel sınırları olarak kabul edilen Batılı Hıristiyanları Müslüman ve Ortodokslardan ayıran hat olmuştur (Huntington, 2005, s. 184). Batı Hıristiyanlığının Avrupa ile denk tutulması bir anlamda olası üyeler için başlangıçta bir

kriter olmuşsa da Soğuk Savaşın bitişinden sonraki ortam Avrupa'nın kimliğinin yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamıştır. Kimliğin yeniden tanımlanması kapsamında, ortak değerlere dayanan bir Avrupa kültürünün ürünü olan Avrupa Birliği'nin bu dönemde Doğu Bloğu ülkelerini de bütünleşme sürecine dahil etmiştir (Huntington, 2005, s. 184). Buna göre Avrupa Birliği, çoğu Doğu Bloğu ülkelerinin üyelik süreçlerine sahne olmuştur (Huntington, 2005, s. 230 - 236).

İnsanın varlığıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkan kültür ve kimlik kavramları birbirleriyle ilişkili iki kavram olup birbirlerini etkilemektedirler. Bu bağlamda, sırasıyla incelenen kültür ve kimlik kavramlarına bakarak kültürün, kimliğin inşa sürecinin bir parçası olduğunu ve kültür olmadan kimliğin de var olmayacağı sonucuna varabiliriz.

1.2.3. Kültür ve Kimlik İlişkisi

İnsan, yaşadığı toplumla beraber var olur. Kültür de bu var oluş güdüsünün ortaya çıkardığı bir sonuç olmakla birlikte kimlik bu açıdan kültürden ayrı düşünülemez. Kimlik, kişinin kendisini nasıl gördüğü, kimlerden saydığı veya onu diğerlerinden ayıran özelliklerin ne olduğu sorularına verilen cevaplara göre şekillenir. Buradan çıkarılacak sonuç, kimliğin bir yere ait olma isteğinin tezahürü olarak ortaya çıktığıdır. Kimliğin yanı sıra insana has olan bir özellik daha vardır ki o da belli bir toplumun içinde var olma ihtiyacıdır (Aydın, 1999, s. 13). Kimliğin önemi, kişinin varlığının en anlam teşkil eden yanı olmasından ileri gelmektedir. Kimlik, kişinin yaşadığı sosyal çevreden bağımsız olarak gelişmez; aksine kişi belirli bir anlayışa, inanca ve değer yargılarına sahip bir çevrede yetişmesi sebebiyle o çevreye ait kimliği taşır. Bu noktada akıllara Michael Sandel'in "yerleştirilmiş benlikler" deyişi gelmektedir. Her insan içine doğduğu ve içinde yetiştiği toplumun benliği ne ise onunla özdeşleşir. Dolayısıyla yetiştiğimiz toplum kimliğimizi biçimlendiren etmenlerden biridir (aktaran Tok, 2003, s. 127 – 128). Bu yüzden kimlik hakkındaki tartışmalarda en çok atıfta bulunulan kavramlardan biri de kültür kavramıdır. Çünkü kimliğin inşa süreçlerinin temelinde kültür olgusu yatmaktadır (Bilgin, 2014, s. 46). Bu inşa süreci ise dış çevreden ve toplumdan bağımsız olarak düşünülememektedir. Çünkü psikanalist Erik Erikson'a göre kimlik, bireyler ve bireylerin ait olduğu grup arasındaki etkileşimle

gelişir ve değişir (Erikson, 1994). Zira bir kimlik, toplumun sahip olduğu baskın öğelerle şekillenerek oluşur. Toplumsal olarak inşa edilen kimlik aynı zamanda o topluma bir anlam getirir ve onun diğer toplumlardan ayrışmasına ortam hazırlar. Bu da her bir kimlik için kültürel anlamda bir boyuta sahip olduğu gerçeğini ortaya koyar (Erdenir, 2010, s. 14).

Kültür kavramı ilk insanla beraber ortaya çıkmış olup, sözgelimi taşları yontarak alet yapmaktan mağara duvarlarına yapılan ilk çizimlere kadar her şey belli bir kültürün mahsulüdür. Çünkü kültür, insanla ve insanın doğaya müdahalesiyle, üretimle başlar. Dolayısıyla kültürü olmayan bir toplumdan söz edilemez. Kültür, insan çabasının ortaya çıkardığı her türlü maddi ve manevi ederlerden ibarettir. İnsanın yaratmış olduğu tüm araç ve gereçler maddi kültür kapsamına; insanın yarattığı bütün değerler ve anlamlar ise manevi kültür dahiline girer. Manevi kültüre “ideoloji” de denilmektedir (Kongar, 1982). Her kültürün yani her toplumun bir amacı ve ilerlediği bir düzlemi, başka bir deyişle bir “ideolojisi” vardır (Güvenç, 1991). Bu değerler bir toplumu oluşturmanın yanı sıra kuşaklar arası aktararak o toplumun devamlılığına da ortam sağlar. Buna göre, tıpkı kimlik ve toplumda olduğu gibi kültür de insanı diğer canlılardan ayıran, dolayısıyla insana özgü olan bir kavramdır (Aydın, 1999, s. 14 - 15). Kimliğin kültürle olan ayrılmazlığı buradan gelmektedir denebilir. Çünkü her iki kavram da toplumlara özel olarak ortaya çıkar ve gelişir. Toplumlara da bireyler oluşturduğu için aslında kişi, kimliğin oluşması ve gelişmesi açısından öncelikli olandır. Bu durumda bir topluluk içinde var olan birey, kimliğini oluştururken yine bulunduğu topluluktaki insanlarla paylaştığı ortak kimlikten etkilenir. Çünkü ortak kimlik o toplumun üyesi olan bireyleri bazı norm ve beklentilere karşı sorumlu hale getirir. Bu yönüyle de bireyi yeniden tanımlar ve şekillendirir (Parekh, 2014, s. 55 - 66). Kimliğin, aynı kültürel kimliği paylaşan diğerleri ile olan etkileşiminin önemi, Tylor’un da belirttiği gibi, kendiliğinden gelişme imkanına sahip olmayan kimliklerin insan doğasının gereği olan iletişim ile kurulup gelişmesinden gelmektedir (Tylor, 1958). Dolayısıyla bu etkileşim kimlik zemininde kültürün payını ortaya koyar niteliktedir. Bundan da kültür olmaksızın kimliğin de olmayacağı sonucu çıkarılabilir (Tok, 2003, s. 131 - 136).

Buna göre kültürün, kimliğin belirleyicisi olduğu söylenebilir. Bu yüzden bu çalışmada ilk olarak kültür kavramı ele alınmış, ardından kimlik kavramına geçilmiştir. Çünkü kültürü açıklamaksızın kimliğin inşa sürecini anlamak mümkün olmayabilir. Bu bağlamda kavramların çerçevelerinin ve birbirleriyle olan ilişkilerinin ortaya konması, Avrupa kültürünün ve Avrupa kimliğinin nasıl oluştuğunun anlaşılmasına da ortam hazırlamıştır.

1.2.4. Avrupa Birliği’nde Kimlik ve Kültür Kavramlarının Oluşumu

Kimlik ve kültür kavramları, Avrupa Birliği bağlamında ele alınması gerektiğinde aynı başlık altında incelenebilir. Zira, kültür ve kimliğin, Avrupa Birliği içinde birbirlerinden türeyen ve birbirlerini etkileyen kavramlar oldukları söylenebilir. Kültür, Avrupa Birliği açısından değerler bazında ele alınmış, bu değerler de inşa edilen Avrupa Birliği kimliğinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu iki kavram, Avrupa kavramıyla birlikte doğmuş, Avrupa’nın geçirdiği evrimlere paralel olarak da değişikliğe uğramışlardır.

Avrupa kültürü ve kimliği kavramlarının olgunlaşması sürecinde Avrupa başta sadece coğrafi bir anlama sahip iken kültürel boyutu Hıristiyanlığın Avrupalılaşması ile yüklenmiştir. Hıristiyanlık ve Avrupa arasındaki ilişkinin gelişmesindeki en büyük faktör ise İslamiyet’in “öteki” olarak bu hikayede yer alması olmuştur. Dolayısıyla, ilk başlarda Avrupa kimliği kavramının çıkış noktasını dini öğelere bağlı ötekileştirmenin oluşturmakta olduğu söylenebilir. Çünkü buna göre, Hıristiyanlık, Avrupalı halkları birleştirirken İslamiyet düşmanlığından yararlanmıştı. Daha sonra Hıristiyanlık da kendi içinde ayrılmaya gitmiş ve Latin Hıristiyanlığı Avrupa kavramının doğrudan kalbinde yer alırken, Ortodokslar Avrupa’nın dışına itilmiştir (Erdenir, 2010, s. 40–42). Sonuç olarak, her kimlik gibi Avrupa kimliği de inşa edilirken bir “öteki”nin varlığına ihtiyaç duymuştur. Bir kimliğin inşa sürecinde ötekileştirmenin anlamı, esas itibarıyla, Iver Neumann’ın da ifade ettiği gibi, ötekileştirmenin nasıl gerçekleştiğidir. Buna göre, kimliklerin inşa süreci farklılıklarla uyum içinde yaşabilmeye hizmet etmelidir, ötekilerin tamamen dışlanmasına değil (Neumann, 1999). Tam da bu noktada kültürel unsurların ötekileştirmeye etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Katı kimlik anlayışı, esas kabul ettiği kültürel unsurlar doğrultusunda farklılıkların hareket alanını

kısıtlandığından ötürü olumsuz bir ötekileştirmeye sebep olmaktadır. Buna karşılık, esnek kimlik hitap ettiği toplumu katı kimlik gibi kısıtlamayı farklılıklara hoşgörü ile yaklaşır. Bu yaklaşım da müzakere edilebilir alanların genişlemesine imkan verdiğinden, Neumann'ın ifadesindeki gibi, olumlu anlamda bir ötekileştirme yaratır (Erdenir, 2010, s. 31). Avrupa'nın bu dönemki katı kimlik anlayışının getirisi olarak Charlegmane'den itibaren Latin Hıristiyanlığı ve Avrupa bir sayılırken, Ortodoks Doğunun ötekileştirilmesi 15. – 16. yüzyılda daha da derinleşmiştir. Aydınlanma çağı ile Avrupa'nın Hıristiyanlık ile özdeşleşmesi fikri yıkılmıştır. Ulus devletlerin güçlenmesine eş olarak ulusal kimlikler ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak Avrupa kimliği için birtakım ortak değerler ve Avrupa kavramının evrenselliği gündeme gelmiştir (Erdenir, 2010, s. 44 - 46). Örneğin, Avrupalılar tarafından Balkan ülkelerine karşı tarihten beri gelen bir önyargı söz konusudur. Bu önyargıyla Balkanların öteki kabul edilmesi 16.yüzyıla dayanmakta olup, Balkanların Türklükle özdeşleştirilmesiyle başlamıştır. 20.yüzyılda ise Avrupa'nın Balkanlara bakış açısı Balkan Savaşlarından sonra yayımlanan Carnegie Vakfı Raporu ile en somut ve keskin haline gelmiştir. Çünkü bu rapora göre, Osmanlı'nın hakimiyet alanından çıkan bu medeniyet kalıntısı bölge ya dönüştürülecekti ya da dönüştürülemediği takdirde reddedilecekti. Fakat Balkanların bu yeni değişime ayak diremesi sebebiyle bu bölge Avrupa tarafından tecrit edildi (Çağ, 2012b, s. 135 – 142).

Avrupa Birliği'nin ekonomik bir birlik olmasının yanı sıra siyasal ve sosyal bütünleşmeyi de gerçekleştirme adımı beraberinde Avrupa kimliği kavramını gündeme getirmiştir. Bununla birlikte, AB ve Avrupa yurttaşları arasında kopukluğa neden olan AB'nin yapısı ve işleyişi, meşruiyet sorununa sebep olmuştur. İnşa edilecek bir Avrupa kimliğinin, bu meşruiyet sorununa çözüm olması beklenmiştir (Koray, 2005, s. 379-380). Avrupa Birliği kendi içinde Avrupa kavramı ve Avrupa kimliğini özellikle de üyelik için başvuran ülkelere karşı etki kurabilmek amacıyla kullanmaktadır. Avrupa entegrasyonuna ilişkin literatürde önemli bir yere sahip olan Avrupa kimliği, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerler üzerine inşa edilmiş olup, Avrupa'nın dış dünya ile ilişkilerini yönetmektedir (Düzgüt, 2012, s. 11). Buna göre, Avrupalılar arasında paylaşılan ortak bir Avrupa kimliğinin ve ortak birtakım değerlerin varlığının, AB'nin uluslararası arenada güçlü bir politika izleyebilmesi açısından önemli olduğu

söylenebilir (Koray, 2005, s. 369). Siyasi çıkarlar ve kaygılar temelinde devamlı olarak yaratılabilen Avrupa kimliği, Rönesans ve Reform hareketlerinin gündeme getirdiği değerler ve Yunan-Roma-Hıristiyanlık ilkeleri ekseninde tanımlanmıştır. Bugün oluşturulmaya çalışan Avrupa kimliğinin başarısız görülmesinin temel nedeni, kitleler üzerinde aidiyet hissini yaratabilmek için Avrupa kimliğinin inşasında ulus devlete ait birtakım sembollerin kullanılmasının bu kimliği, ulusal kimlik karşısında haksız rekabete uğratmasıdır. Bu durum itibariyle Avrupa kimliğinin ulusal kimliklerin yerini alabilecek şekilde hakları etkilemesi durumu zayıf bir ihtimaldir (Erdenir, 2010, s. 114 – 117). Eurobarometer’in Avrupa Birliği ülke vatandaşları üzerinde yaptığı anketler de bunu ortaya koymaktadır. Zira bu anketlerden çıkan sonuçlara göre, ulusal kimlikler Avrupa kimliğine baskın gelmiştir. Eurobarometer’in 2018’de yaptığı son ankette⁶ de tıpkı öncekiler gibi kendilerini yalnızca ait oldukları ulusa göre tanımlayanlar, kendilerini yalnızca Avrupalı olarak tanımlayanlardan açık ara farkla yüksek çıkmıştır.

Bireyler için Avrupalılık, ulusal kimliğin yanında ek olarak belirtilen bir kavram olarak kalmaktadır. Oysa Avrupa bütünleşmesi ancak Avrupalı halkların büyük oranda Avrupa kimliği bilincine erişmeleriyle mümkün olacaktır. Avrupalılarda ortak bir aidiyet hissini yaratılması, Avrupa’da tarihsel olarak bakıldığında hiçbir zaman gerçekleşmediğinden ötürü Avrupalıları hedef alan ortak bir aidiyet duygusunun varlığı tartışmalı hale gelmektedir (Erdenir, 2016, s.709). Soğuk Savaşın bitişinden itibaren başlayan bütünleşme süreci, Avrupa kimliğinin inşası üzerinde en aktif çalışmaların yapıldığı bir dönem olmasına rağmen Avrupa kimliği, Avrupalılar da beklenen etkiyi doğurmamıştır. Ayrıca, her iki kimliğin de bireyler üzerinde yaratmayı amaçladığı birlik, beraberlik hissi farklı anlamlarda ve boyutlar olduğundan ötürü bu iki kimlik alanının arasında herhangi bir çatışmanın olması söz konusu değildir. Zaten, Avrupa Birliği’nin İşleyişine Dair Antlaşma’nın (ABİA) 20.maddesinde de belirtildiği üzere, Birlik vatandaşlığı ulusal vatandaşlığın yerini almak için değil, ona ilave olarak oluşturulmuştur⁷. Zira, farklı alanlarda devreye girecek ve etkili olacak kimliklerin bir arada bulunması da mümkün olmakla birlikte, bu farklı iki kimliğin dayandıkları

⁶Eurobarometer 89(2018), European Commission, <http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2180>, (E.T: 24.09.2018)

⁷ Avrupa Birliği’nin Kurucu Antlaşmaları, Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-kurucu-antlasmalari_46106.html, (E.T: 13.09.2019)

argümanların niteliğine göre Avrupa kimliği ve ulusal kimlikler bir anlamda birbirlerini destekleyebilirler (Erdenir, 2016, 709–712). Bu bağlamda, Friedrich Meinecke'nin 1970'te yayımladığı “Cosmopolitanism and the National State” adlı eserinde yaptığı kültürel milliyetçilik ve politik milliyetçilik ayrımı öne çıkmaktadır. Bu ayrıma göre, kültürel milliyetçilik ortak tarih, din, dil gibi katı kültürel unsurlara dayanan bir kimliği ifade ederken, politik milliyetçilik ise ortak kural ve değerleri temel alarak yurttaşlığı işaret eden bir kimliğe denk düşmektedir (Meinecke, 1970, s. 10). Buna göre, politik milliyetçiliğin yurttaşlığa dayanan kimlik örneği, Avrupa kimliğinin de Avrupalılar üzerinde yaratmayı hedeflediği aidiyet şekline benzerdir. Zira, katı kimlik unsurlarından olan dil, din, tarih gibi faktörlerin Avrupa Birliği için geçerli olduğunu söylemek uygun olmayacaktır. Örneğin, 24 resmi dile⁸ sahip olan Avrupa Birliği için tek dil hedefinin geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Etnik köken temelindeki eğilimlerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa kıtasında etkisini yitirmesi sebebiyle Avrupa kimliğinin etnik köken bazında bir yönelime sahip olması mümkün değildir. Din faktörü, yani Hıristiyanlık, Avrupa açısından birleştirici gücünü Aydınlanma dönemi ile yitirmiştir. Diğer bir unsur olan coğrafya ise tartışmalı bir niteliğe sahiptir. Zira, Avrupa'nın coğrafi tanımı üzerinde bir fikir birliği bulunmamaktadır. Çünkü, Avrupa'nın Doğu sınırının nerede bittiği sorusunun coğrafi faktörlerden ziyade siyasi ve kültürel olması, coğrafya unsurunun belirsizliğine yol açmıştır. Bu bağlamda, Soğuk Savaş sonrası MDA ülkelerinin AB'ye üyelik süreciyle Doğu sınırı yeniden tanımlansa da günümüzde Batı Balkanlar'ın üyelik süreçleriyle bu sınırın yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Avrupalılar tarafından paylaşılarak “biz” bilinci yaratan tarihsel bir geçmiş ve ortak kültür mirası gibi ögeler mevcut olsa da Avrupa kimliği açısından bakıldığında bireylerin zihinlerinde iz bırakacak sembollerin ve tarihlerin olmadığı görülecektir. Bu bağlamda, sırasıyla incelenen dil, etnik köken, din, coğrafya, tarih gibi unsurlar temelinde bir Avrupa kimliği yaratmanın pek de gerçekçi olmayacağı ortaya çıkmaktadır (Erdenir, 2016, s. 712 – 717). Bu anlamda, Meinecke'nin de ifade ettiği gibi politik unsurlara dayalı bir Avrupa kimliği, AB için daha uygun görülmektedir.

⁸ Bu diller sırasıyla İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca, Danca, İsveççe, Fince, Yunanca, Felemenkçe, Portekizce, Çekçe, Estonca, Letonca, Litvanca, Macarca, Maltaca, Lehçe, Slovakça, Slovence, İrlandaca, Bulgarca, Rumence, Hırvatça'dır.

Buna göre, Avrupalılar için aitlik hissiyatı yaratması beklenen Avrupa kimliğinin diğer boyutunu da Avrupa yurttaşlığı oluşturmaktadır. İlk kez Maastricht Antlaşması ile gündeme gelen Avrupa yurttaşlığı, Avrupa Birliği Antlaşması'nın 9.maddesiyle Avrupa Birliği'ne üye ülke vatandaşlarının otomatik olarak kazandıkları bir yurttaşlık biçimi haline gelmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 2.maddesinde özgürlük, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygının Avrupa'nın ortak değerleri olarak sayılmıştır. Buna göre, yasal olarak geçerlilik kazanan bu değerlerin üzerine Avrupa kimliği inşa edilmek istenmiştir. Avrupa yurttaşlığı ise yalnızca sayılan bu değerlerden ibaret olmayıp sadece Avrupalıların yararlanabileceği birtakım haklarla desteklenmiştir. Bu haklar arasında Avrupa Birliği'ne üye ülke vatandaşlarının eşitliğini sağlamaya yönelik temel haklar düzeyinde düzenlemeler, Avrupalıların hareketliliğini sağlayan serbest dolaşım ve ikamet hakları, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı, Avrupa Birliği Adalet Divanı'na (ABAD) başvuru hakkı gibi haklar vardır (Erdenir, 2010, s.148 – 154). Bireylere tanınan hakların genişlemesiyle kimlik bazında bir boyuta sahip olan yurttaşlık kavramı, bireylerin birbirlerine karşı sorumluluğundan ileri gelen bir çeşit aidiyet olarak algılanabilmektedir. Bu hakların Avrupalıların zihninde bir Avrupalılık bilinci yaratması beklenmiştir. Sadece Avrupa Birliği'ne üye ülke vatandaşlarının yararlanabildikleri bu haklar açısından en önemli olay, Lizbon Antlaşması'nın 2009'da yürürlüğe girerek Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'na hukuken geçerlilik kazandırması olmuştur.

Jürgen Habermas'a göre, Avrupa çapında bir yurttaşlık, ancak demokrasi, adalet ve hukukun üstünlüğü gibi birtakım ortak ve evrensel değerler temelinde bir politik kültür sayesinde gerçekleşebilir. Zira, farklı kültürlerden ve geleneklerden gelen bireylerin bir araya gelebilmesi, anayasal düzlemde ortak bir kültüre bağlılık geliştirilmesiyle sağlanabilecektir (Habermas, 1996, s. 499 - 500). Bahsi geçen anayasal yurttaşlık, yurttaşların demokratik sisteme olan katılımları açısından değerlendirilmektedir. Söz konusu yurttaşlık, Habermas'a göre kağıt üzerindeki bir anayasa yerine kurum ve kurallarıyla bütünüyle pratiğe geçirilecek olan demokratik bir sistem ile mümkün olacaktır. Bir anayasaya sahip olmasa da AB'nin kurucu antlaşmalarının anayasal bir karaktere olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Joseph Weiler'in da bu konuda belirttiği gibi, esas sorun bir anayasanın olmamasından ziyade

meşruiyet hususundan kaynaklanmaktadır (Weiler, 2000, s. 266). Avrupa yurttaşlığının, Avrupa Birliği ve üye ülke vatandaşı arasında bir bağ kurmasına yardımcı olacağı beklenmiştir; fakat günümüzde özellikle Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılımın çok düşük seviyelerde seyretmesi Avrupa yurttaşlığının başarıya ulaşamadığını ortaya koymuştur. Avrupa yurttaşlarının ilgisizliğinin yanında Avrupa Birliği'nin demokratik sürecinin üye ülke vatandaşlarından tamamen bağımsız olarak gerçekleştirilmesi de Avrupa yurttaşlığı kavramını başarısızlığa uğratmıştır. Dolayısıyla, Avrupa Birliği'nin süreçlerinde söz konusu olan bu demokrasi açığı, aynı zamanda bir meşruiyet krizini de tetiklemektedir (Erdenir, 2010, s. 148 – 154). Bu bağlamda, bireylerin hem kendileri hem de kimlikleriyle özdeşleştirebildikleri bir yönetime aidiyet hissedebilecekleri yorumunun yapılması yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, kimlik kavramının bu anlamda meşruiyet sorunu ile ilintili olduğu söylenebilir. Avrupa kimliği, kolektif bir kimlik niteliğinde olduğundan ötürü herhangi bir yönetimin sürekliliğinin bir anlamda ön koşuldur. Bu sebeple, bu kimliğin varlık gösteremediği durumlarda mevcut düzene karşı bir aitlik hissi söz konusu olmayacaktır. Sonuç olarak, Avrupa yurttaşlığı bilincinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar, AB demokrasisinin de yaratılması anlamına gelmektedir (Sanlı, 2005, s. 40 - 41).

Avrupa vatandaşlarına katılım hakkı verilen Avrupa Birliği'nin tek kurumu olan Avrupa Parlamentosu'nun etkisizliği de demokrasi açığını tetikleyen bir diğer etkidir. Avrupalıların iradelerini ortaya koyabildikleri ve Avrupa'nın çıkarlarını gözetebilecek tek kurum olan Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre Lizbon Antlaşmasıyla Avrupa Parlamentosu'nu yasama süreçlerine dahil edecek ve diğer kurumlar karşısında karar alma süreçlerine daha etkin katılabileceği koşullar yaratılmıştır. Yine Lizbon Antlaşması ile Avrupa Parlamentosu ve ulusal parlamentolar yakınlaştırılarak Avrupa vatandaşlığının geliştirilmesine çalışılmıştır (Erdenir, 2010, s. 155 – 156). Buna göre, Avrupalıların politik bir Avrupa kimliğini benimsediklerinde, AB'nin sağlam bir kimlik temeline sahip olacağı söylenebilir. Çünkü, bir toplumu bir arada tutan faktörler, demokratik süreçlerin gelişiminden etkilenmektedir. Fakat buradaki esas sorun, bu birlik duygusunun oldukça yavaş gelişeceğidir. Zira, her üye devletin ekonomik ve politik entegrasyon süreçleri birbirine paralel olmayacaktır (Karlsson, 2007, s. 80 - 81).

Avrupa yurttaşlığının çerçevesinin oluşmasındaki en önemli etken, Avrupa Birliği'nin genişleme sürecidir. Her yeni ülke ile Avrupa yurttaşlarının sayısı artacağından Avrupa Birliği'nin genişlediği ölçüde Avrupa yurttaşlığının sınırları da genişleyecektir. Coğrafi faktör Avrupa Birliği'nin dış sınırlarını çizmekle beraber esas olarak çıkış noktası Kopenhag Zirvesi'ne dayanan Kopenhag Kriterlerine uyum sağlayabilen ülkelere göre Avrupa Birliği'nin sınırları genişlemektedir. Bu noktada genel olarak Avrupa'nın politik kültürünü benimseyebilen ve ekonomik olarak Avrupa'nın ölçütlerini yerine getirebilen ülkeler üye olarak Avrupa Birliği'ne katılabilmektedirler. Aday statüsü kabul edilen ülkelerin, üyelik müzakerelerinde ise Avrupa'nın temel değerleri de sayılan hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokrasi gibi ilkelerin adaylar tarafından içselleştirmesi beklenir. Doğu genişlemesi olarak adlandırılan 2004 ve 2007 genişleme dalgasında Avrupa'nın öteki olarak kabul ettiği Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri üye olmuşlardır (Erdenir, 2010, s. 164 – 165). Ancak bu ülkeler üye olmalarına rağmen tam anlamıyla Avrupa Birliği'ne adapte olamamışlar, adeta Birlik içinde öteki olmaya devam etmişlerdir. Sırada bekleyen genişleme dalgası ise Batı Balkan ülkelerini kapsamakta olup gerek Avrupa Birliği gerekse de bu ülkeler açısından zorlu bir sınav olacak gibi görünmektedir.

Kültür dendiği zaman devlet ve hukuk düzeni, felsefe gibi manevi değerlerden bahsedilmesi kültürün kavramsal açıdan birçok kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir. Farklı kültürler; coğrafya, ulus, devlet, mezhep veya bölge gibi çeşitli adlandırmalar yoluyla ifade edilir. Avrupa kültürü de bu adlandırmalar yoluyla tabir edilen kültür gruplarından biridir (Perinçek, 2002, s. 77). Avrupa kültürünün “Batı kültürü” olarak kabul edilmesi sebebiyle kültürel bağlamda coğrafya da, diğer örneklerdeki gibi, bir kültür alanı yaratıcısı olarak dünyanın Doğu ve Batı şeklinde kutuplaşmasına yol açmıştır (Huntington, 2005, s. 35). Bu duruma sebebiyet veren şey ise tarih boyunca kültür ve uygarlık kavramlarının genel olarak Batı ile bağdaştırılması olmuştur (Pieterse, 1997, s. 165). “Batı” kelimesi geçmişte Batı Hıristiyanlığı tanımlarken günümüzde Avrupa-Amerika uygarlığını işaret edecek şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla, bugün Batı medeniyeti denildiğinde kastedilen Kuzey Atlantik medeniyetidir (Huntington, 2005, s. 56 - 57).

Kültürel değerler, gelenekler medeniyetler arası dönemden döneme değişiklikler göstermektedir. Soğuk Savaş sonrası önem kazanan kültürel değerler, kimi durumda ülkeleri birleştirirken kimi durumda da ülkelerin gerek kendi içinde gerekse de tarihsel veya ideolojik koşullarla birleşmiş uluslarda ayrılıkçı hareketlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Örneğin, Soğuk Savaşın bitmesiyle o dönemin en önemli sembollerinden olan Berlin Duvarı yıkılmış ve iki Almanya kültür faktörüyle bir araya gelmiştir. Buna karşılık Sovyetler Birliği, Yugoslavya örneğinde olduğu gibi dağılmalar da söz konusu olmuştur. Kültürel açıdan benzeşen ülkeler arasında kurulan ve ekonomik ve siyasi faktörlere dayanan Avrupa Birliği ise diğer uluslararası örgütlere göre daha başarılı olmuştur (Huntington, 2005, s. 26 - 27). Nasıl ki SSCB, o dönem sosyalizmin merkezi haline geldiyse Avrupa kültürü olgusu da evrensel insan ruhunun bir karşılığı olarak kabul edilmiştir (Laclau, 2003, s. 78). Bundan dolayı, Soğuk Savaş sonrası Doğu Bloğu ülkeleri Avrupa Birliği'ne yönelmeye başlamıştır. Çünkü Batı, geçmişten günümüze daima güçlü bir medeniyet olmuş ve diğer ülkeler tarafından ya taklit edilmeye çalışılmış ya da bu ülkeler Batı'ya yönelmiştir. Tarih boyunca da güçlü olan medeniyetin kültürü baskın olmuştur ve güçlü medeniyetin etki alanına kültürü de yayılmıştır. Ayrıca Joseph Nye'a göre bir devletin kültür ideolojisinin diğer ülkelere cazip geldiği ölçüde kabul edilebilir olmaktadır. Bu da artık askeri güce dayanmayan günümüzün uluslararası ilişkiler sisteminde kültürün etkili bir yumuşak güç aracı olduğunu ortaya koymaktadır (Nye, 2004). Batı'nın zenginliğinin kaynağı olarak görülen Batılı değer ve kurumlar, her dönemde insanların ilgisini çekmeyi başarmıştır. Yani, Batılı değerlerin cazibesi hala kitleleri etkileyebilmektedir. Çünkü Batılı olmayan toplumlar tarafından Batı her zaman üstün konumda görülmüş ve bu üstünlüğün Batı'nın sahip olduğu değerlerden geldiğine inanılmıştır (Huntington, 2005, s. 124-126).

AB'nin inşa ettiği bu normlar ve değerler ekseninde geliştirmiş olduğu koşulluluk prensibine dayalı en önemli dış politika unsuru olan genişleme politikası, üyelik yolunda ciddi dönüşüm ve reform talepleri ile gelmekte, üye devletler için de aday ülkeler kadar kapsamlı bir AB hukuku oluşturulmaktadır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 49.Maddesindeki düzenlemeye göre her Avrupa devletinin AB üyesi olabilmesinin yolu açılmıştır. Bu maddenin birinci bendine göre üye olabilmek için

aday ülkelerden, ABA'nın 2.Maddesinde⁹ sayılan ilkelere saygı duyması, bu değerleri benimseyerek uygulamaya yansıtması beklenmektedir. Kurucu Antlaşmada düzenlenen bu değerlerin hemen hepsinin mücerret olmasından dolayı aday ülkelerin bu değerleri özümseyip özümsemediğinin tespiti AB kurumlarına düşmektedir. 2. Maddede bahsi geçen bu değerler büyük ölçüde, AB'ye adaylık sürecinde aday ülkelerde aranan Kopenhag Kriterleri ile uyusmaktadır. Kopenhag Zirvesi'nde kabul edilen bu kriterlere göre aday ülkede demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının güvence altına alınması esastır. Bu kriterlere aday ülkenin uyum sağlayıp sağlamadığı Komisyon'un her yıl aday ülke için hazırladığı İlerleme Raporunda ele alınmaktadır. Kopenhag Kriterlerinin siyasi vasıfta olan ilkelerinin aday ülke tarafından gerçekleştirilmiş olması tam üyelik müzakerelerinin başlatılması üzerinde etkili olmaktadır. Bu da AB'nin 2.Madde altında düzenlenen ilkelere ne kadar önem verdiğinin bir emsalidir. AB'nin aday devletten beklediği bu değerlerin de düzenlendiği madde dahil olmak üzere bütün mevzuatın aday ülke tarafından içselleştirilmesidir (Reçber, 2013). Bu bilgilere dayalı olarak 2.Maddede sayılan değerler Avrupa'nın temel değerleridir. Kültür ise değerler toplamından oluşmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa kültürüne ait bu temel değerlerin Avrupa Birliği'nin genişleyeceği sınırları da belirlediği yorumunu yapmak mümkündür. Zira, Laeken Deklarasyonu'nda¹⁰ yer alan "Avrupa Birliği'nin sınırlarından biri, demokrasi ve insan haklarıdır. Bu nedenle Birlik, ancak serbest seçimler ve hukukun üstünlüğü gibi temel değerlere saygılı ülkelere açıktır" ifadesi de bunu doğrulamaktadır. Demokrasi ve hukuk devleti ilkelerine dayalı Avrupa Birliği, dayanışma, özgürlük, eşitlik ve insan onuru gibi evrensel ve bölünmez değerler üzerine kurulmuştur. Birlik, Avrupa halklarının ulusal kimliklerine olduğu kadar gelenek ve kültür çeşitliliklerine saygı kapsamında bu değerlerin gözetilmesine katkıda bulunur. 7 ana başlık¹¹ altında düzenlenen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ile Birlik her bir başlıkta belirtilen ilkeleri tanıdığını belirtir (Reçber, 2013).

⁹ ABA 2.Maddeye göre, azınlıklar da dahil olmak üzere insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, demokrasi, eşitlik, özgürlük, insan haysiyetine saygı gibi değerlerin AB üyesi ülkelerin yanı sıra aday ülkeler tarafından da kabul edilmesi ve bu değerlerin gözetilmesi şartı aranmaktadır. Detaylı bilgi için bkz: **Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları**, Avrupa Birliği Başkanlığı, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-kurucu-antlasmalari_46106.html (E.T: 28.04.2019)

¹⁰ **Fact Sheets on the European Union**, Laeken Declaration, 2001, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/4/the-treaty-of-nice-and-the-convention-on-the-future-of-europe>, (E.T: 10.07.2019)

¹¹ Bu 7 başlık şöyledir: Onur, Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Vatandaşlık, Adalet. Sonuncu başlık ise uygulamayı düzenleyen genel düzenlemeleri içermektedir.

Sonuç olarak, Avrupa kavramı düşünce bazında yüzyıllardır geçerliliğini korumuş olmasına rağmen bu kavramın AB kapsamında öngörülen değerler ekseninde bireyler üzerinde aidiyet hissi yaratması anlamına gelen Avrupa kimliği kavramı hakkındaki tartişmalar devam etmektedir. Zira Avrupa kimliği yapısı gereği dinamik olduğundan ötürü kendini yeniden yaratabilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR BATI BALKAN ÜLKESİ OLARAK SIRBİSTAN'IN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİ

1990'lar, dünyada pek çok değişikliğin gerçekleştiği ve iki kutuplu dünya sisteminin yerini çok kutuplu dünya sistemine bıraktığı bir dönem olmuştur. SSCB'nin ve Doğu Bloğunun yıkılmasıyla beraber Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerde önceki dönemlere nazaran pek çok farklılık meydana gelmiştir. Soğuk Savaşın en belirgin özelliği olan askeri güç yerini ekonomik güce bırakarak güçler arası bir kayma yaşanmıştır. Güçler arası bu kaymanın yanı sıra Avrupa Topluluğu olarak anılan Avrupa Birliği, ekonomik alanda olduğu gibi siyasal ve askeri alanda da birlikte hareket etmeye çalışırken; Yugoslavya'da uzun yıllar beraber yaşamış halkların etnik ve dini kimliklerini ortaya koyan taleplerinin kontrol altına alınamaması devletin parçalanmasına yol açmıştır (Arı, 2010, s. 154-158).

1980'lerin sonu 1990'ların başına denk gelen dönemde Yugoslavya, sosyalist rejimli ülkeler içinden Batı'ya en açık olan ülke konumunu, Milosevic ile yitirerek Batı ile çatışmaya başlayan bir ülke haline gelmiştir. 1990'lardan itibaren Sırbistan'ın geçirdiği sürecin arka planını anlayabilmek için Milosevic dönemine bakmak gerekmektedir. Yugoslavya'nın dağılma sürecini şiddetle bastırmaya çalışan Sırbistan, Milosevic döneminin bu eylemleri sebebiyle diğer ülkeler tarafından mezalim ve aşırı milliyetçilikle bilinmeye başlamıştır. Bu da uluslararası alanda gittikçe izole bir ülke haline gelmesine neden olmuştur. Sırp milliyetçiliği bu aşamaya gelmesine yol açmıştır. Sırp milliyetçiliğinin destek bulabilmesi için mağduriyet söylemini kullanmışlardır. Özellikle Tito zamanında Yugoslavya'nın "zayıf Sırbistan, güçlü Yugoslavya" sloganı ile yapılandırılması Sırp milliyetçiliği tarafından kendilerine karşı yapılan bir komplo olarak algılanmıştır. Bu açıdan Sırp milliyetçiliği, Slavların lideri olan Sırp milliyetçiliği, hemen hemen tüm siyasi partilerin programında kendine yer bularak Sırp siyasetinin ana teması haline gelmiştir. Sonuç olarak 1990'lı yıllar, Sırbistan'ın Sırp milliyetçiliği bir arada tutma hedefinin 1992'de Bosna'da ve 1998'de

Kosova'da savaşa sebep olmasıyla sonuçlanmıştır. NATO müdahalesi, tarihi olarak kutsal saydıkları Kosova'nın kaybı, ekonomik zorluklar, Sırları bir çatı altında toplama idealinin başarısız oluşu halkın Milosevic yönetimine verdiği desteğin kesilmesiyle ve nihayet 2000'de yapılan seçimleri Milosevic'in kaybetmesiyle son bulmuştur. Yugoslav Federal Cumhuriyeti (YFC), 2003 yılında isim değişikliğiyle Sırbistan-Karadağ haline gelmiştir. Ülkenin batıya yönelmesi ise AB yanlısı olan Boris Tadic'in 2004'te yönetime gelmesiyle gerçekleşmiştir. Dış politikada AB yönelimli politikalar izlenmesine örnek olarak Batılı ülkelerin arabuluculuğuyla 2005'te Sırbistan için hayati mesele olarak görülen Kosova'nın statüsü üzerine görüşmeler başlamıştır (Uzgel, 2013, s. 59 - 69). Bu görüşmelerin başlamasına rağmen ilerleme kaydedilememiş ve 2008'de bağımsız olan Kosova'yı Sırbistan tanımamıştır. AB'nin arabuluculuğuyla 2011'de Belgrad-Priştine diyalogu başlatılmıştır. Bu diyalogun devamı olarak 2013 yılında iki ülke arasında tarihi denebilecek bir anlaşmaya imza atılmıştır. Bu anlaşmaya göre her iki ülke de AB sürecinde birbirleriyle uyumlu davranmayı kabul etmişlerdir (Sannav, 2017, s. 319 - 320). Bu anlaşmayla Sırbistan, Kosova'yı tanımamasına rağmen ilişkileri normalleştirmek için Kosovalı yetkililerle aynı masaya oturmuştur. Fakat bu girişimlerin hiçbiri Kosova ve Sırbistan arasındaki sorunları tam anlamıyla çözüme kavuşturamamıştır.

Bu ülkelerden biri olan Sırbistan'ın bu çalışmada seçilmesinin temel sebebi ise Balkanlarda istikrarsızlık yaratan bu bölgenin AB'ye uyumlu olacak şekilde başarıyla dönüştürülmesinin hem kıtanın güvenliği açısından hem de AB'nin etkili bir aktör olduğunun kanıtı olması açısından önemli olmasıdır.

2.1. Balkan Kavramından Batı Balkanlar Kavramına Doğru

İlk bölümde işlenen kimlik ve kültür kavramlarının konuyla olan bağını açıklamak gerekirse, bu müdahalenin gecikmesinin temel sebebinin Avrupa'nın kimlik inşasında ötekileştirdiklerinden biri olan Balkanlara birtakım olumsuz sıfatların yüklemesi olduğu söylenebilir. Bu adlandırmaların arka planını anlayabilmek için bugünkü Batı Balkan bölgesine gelene kadar Balkan kelimesine yüklenen anlamların neler olduğuna bakılacaktır.

Balkan bölgesinin tanımını yapabilmek için öncelikli olarak Türkçe kaynaklara bakmak gerekmektedir. Zaten genel olarak Balkan kelimesinin bu bölgeye Osmanlıların gelişiyle beraber girdiği düşüncesi yaygın bir kanıdır. Çünkü Balkanlar, uzun yıllar Osmanlı himayesinde kalmış bir bölge olduğu için özellikle Osmanlı dönemine ait kaynaklarda bu bölgeye dair atıflara rastlamak mümkündür. Balkan sözcüğü de Osmanlı'nın Rumeli topraklarındaki dağlık alanlar için kullanılan bir kavram iken sonraları tüm bölgeyi karşılayacak şekilde evrilmiştir. Buna göre Şemseddin Sami tarafından yazılan Kamus-ı Türki isimli sözlükte Balkan kelimesi “*Sarp ve müselleme veya ormanla mestur dağ, silsile-i cibali*” şeklinde tanımlanmıştır. Kemal Karpat, Bulgaristan’ı ikiye bölen dağ silsilesine Balkan denildiğini belirtmiştir (aktaran Çağ, 2012a, s. 7 – 8). Halil İncik ise Balkan kelimesinin sıradağ veya dağlık manasına gelen Türkçe bir sözcük olduğunu ifade etmiştir (İncik, 2005, s. 20). TDK Büyük Türkçe Sözlüğü’nde ise Balkan, sıradağ olarak tanımlanırken Balkanlar; “*Hırvatistan, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Slovenya, Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Trakya’yı içine alan bölge*” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2012).

Maria Todorova’ya göre, Türkçe kökenli bu kavramın gelişimi özetlenirse önce sadece sıradağları nitelerek için kullanılan Balkan kelimesinin anlamı daha sonra genişleyerek tüm bölgeyi temsil etmeye başlamıştır. Balkan adının tarihteki ilk kullanımına İtalyan yazar ve diplomat Filippo Buonaccorsi Callimaco’nun Lehistan’da tarih yazıcılığı yaparken Papa VIII. Masum’a 1490’da yazdığı yazıda rastlamaktayız. Callimaco’nun bir dağ silsilesi için kullandığı Balkan adının yerine daha çok Haimos adlandırması kullanılmıştır. 1827’de Balkan adını tüm bölgeyi ifade etmek için kullanan da İngiliz gezgin Walsh olmuştur (Todorova, 2003, s. 54 - 68). Balkan coğrafik bir ifade olduğundan dolayı kelimeyle genellikle gezginlerin veya diplomatların eserlerinde karşılaşmak mümkün olmuştur. Buna göre, Balkan kelimesinin kullanımının yaygınlaşması ve sıradağlar yerine bölgeyi tamamen ifade etmesi 19.yüzyılı bulmuştur. Bugün sıklıkla kullanılan Güneydoğu Avrupa tanımlaması 19.yüzyılın ikinci yarısında Alman coğrafyacı Theobald Fischer tarafından ortaya atılmıştır. Her ne kadar Güneydoğu Avrupa ve Balkan kelimeleri birbirlerinin yerine tercih edilen kavramlar olsa da yerleşik kullanıma sahip Balkan adı uzun süre daha literatürdeki en güçlü

kullanım olmuştur (Todorova, 2003, s. 54 - 68). Günümüzde ise bu bölge daha çok Batı Balkanlar olarak anılmaktadır.

Avrupa cephesinde ise Osmanlı'nın bölgedeki varlığına işaret edecek şekilde yakıştırmalarla kullanılmıştır: Avrupa Akdenizi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa yakası gibi (Todorova, 2003, s. 65). Bu adlandırmaların da bir anlamda ötekileştirme ifadesi olduğu söylenebilir. Açıklamak gerekirse, Avrupalılara göre Balkanlar, Batı Avrupa'nın yanı başında birbirleriyle sürekli bir çekişme halinde bulunan milletlerden oluşan bir bölgedir. Balkanlar coğrafi olarak hep Avrupa'ya yakın; fakat kültürel olarak Avrupa'nın çok uzağında olarak kabul edilmiştir. Buna paralel olarak, Balkan terimi de Avrupa'nın yanı sıra Balkan ülkeleri tarafından da geri kalmışlıkla, tembellik, güvenilmezlik vs gibi olumsuz çağrışımlarla anılmaya başlanmıştır. Batı, kimlik oluşturma sürecinde bir "öteki"ye ihtiyaç duymuş ve bunu da Balkan terimine yüklemiştir. Fakat esasında şu bir gerçektir ki Avrupa, Balkan gerçeğini hiçbir zaman anlayamamış dahası anlamaya da çalışmamıştır. Balkanlara yüklenen olumsuz bu sıfatlar, Batı için yeterli olmuştur (Todorova, 2003, s. 126). Avrupa ve Asya arasındaki geçiş bölgesi olması sebebiyle gerek bölgeden geçenlerin gerekse de bölgenin yerlilerinin meydana getirdiği kültürel çeşitlilik Balkanların kaos ile anılmasıyla sonuçlanmıştır (Akman, 2006, s. 17). Buna göre Balkan sözcüğünden türemiş olan Balkanlaşma kavramı I.Dünya Savaşından sonra kullanılmaya başlanmış olup bölgeye coğrafi anlamdan ziyade siyasi bir anlam kazandırmıştır. Daha çok Osmanlı İmparatorluğunun topraklarından ayrılan küçük devletleri ifade etmek için kullanılmışsa da Batı tarafından bu kelimeye istikrasızlık, ulusçu bölünme gibi olumsuz çağrışımlar yüklenmiştir (Todorova, 2003, s. 75 - 77). Oysaki Balkanlar, coğrafi konumundan ötürü farklı kültürlerin geçiş noktası olan ve bu farklılıkları bir bütün halinde muhafaza etmeyi başarabilmiş bir bölgedir. Ancak bütün bunlara rağmen Balkanlara olumlu kelimelerden ziyade olumsuz anlamlar yakıştırılmıştır (Wachtel, 2009, s. 15).

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Bosna'da yaşananlara oldukça geç müdahale etmeleri de tam olarak bu önyargılardan kaynaklanmıştır. Yine de bu bilgiye göre, Balkanlar "öteki" bile olsalar Avrupa'nın bu ötekinin varlığına ihtiyaç duydukları söylenebilir. Zira bir kimliğin öteki diye tanımladığı bir şey yoksa o kimliğin varlığı da

pek olası değildir. Balkanlar, Doğu ve Batı arasında kalmış olup kimlik açısından ne Asyalı ne de Avrupalı olan sahipsiz topraklar olarak nitelendirilmişlerdir. Doğu ifadesi görecelidir. Nereden bakıldığına göre değişebilmektedir. Örneğin, bir Sloven'e göre Sırlar doğulu sayılırken, batıda yer almalarına rağmen Bosna Sırlar için, Arnavutluk ise tüm Balkan ülkeleri tarafından "doğulu" kabul edilmektedir. Yunanistan bir AB ülkesi olarak Balkan ülkeleri tarafından doğulu görülmezken, AB'ye göre kesinlikle doğuludur. Dolayısıyla, "doğu" sürekli çoğalmakta ve değişmektedir. Bu noktada Erving Goffman'ın damgalanmış bireyin eğilimlerine yönelik ifadeleri, yeniden yaratılıp duran Doğu sürecinin anlaşılmasında faydalı olmaktadır. Goffman'a göre birey sahip olduğu damganın derecesine göre kendisini konumlandırır (Goffman, 1963). Buna örnek olarak Avrupa'nın öteki kabul ettiği Balkan ülkelerinin, Avrupa'ya göre imajlarının ne yönde olduğunu bildiklerinden kendilerini doğrudan Batılı saymadıkları kadar Doğulu olmayı da reddetmeleri verilebilir. Yani kendilerini en azından Doğulu olmayan kategorisine koyarlar. Bu noktada Balkan ülkelerinin Doğulu diye kimi damgaladıklarını da bilmek gerekmektedir ki bunlar Türklerden başkası değildir. Balkan ülkelerinin neredeyse hepsinin üzerinde uzlaşabildikleri tek konu Türkler'in Doğulu olduğudur (Todorova, 2003, s. 126). Bu durum da Balkanlar için hala Avrupa'ya ve kendilerine kanıtlamaya çalıştıkları bir kimlik probleminin başlangıcı olmuştur.

Çok uluslu ve çok kültürlü bir topluma sahip olan Yugoslavya, tarihsel süreç içerisinde Balkan ülkesi olan diğer komşularından iki noktada ayrı kalmıştır. Bunlardan ilki bir Yugoslav ulusunun yaratılmaya çalışılmaması iken ikincisi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tam anlamıyla ne Batı'dan ne de Doğu Bloğundan taraf olmasıdır. Bu da Yugoslavya'yı, dağılına kadar, Balkan kalan tek ülke yapmıştır (Wachtel, 2009, s. 129). 20.yüzyılın başlarında, Osmanlı sonrasında Balkanlara hakim olan kaotik ortam, Balkan Savaşlarına yol açarak Avrupa'yı rahatsız etmeye başlamıştır. Avrupa'ya coğrafi olarak bu kadar yakın bir bölgede gerçekleşen savaşlar üzerine, Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı bir rapor yayımlayarak savaşın sebeplerinin neler olduğunu irdelemiştir. Bu raporun önemi, 1992 ve 1995 yılları arasında süren Bosna Savaşı için de yayımlanmış olmasından gelmektedir. İki ayrı zamanda yayımlanan bu raporun arasındaki en büyük fark, 1993'te yayımlanan raporun George Kennan tarafından

oryantalist bir perspektiften yazılan önsözünde Balkanların ötekileştirilerek Avrupalı kimliğine sahip olmadıklarının belirtilmesi olmuştur. Batı'nın doğuya karşı geliştirdiği önyargısal bir değerlendirme biçimi olan Oryantalizm, genel olarak Balkanların geri kalmışlığını uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde kalmalarında görmektedir. Yani balkanlara yönelik bu ötekileştirmenin esas sebebi, bölgenin Türklük ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır (Çağ, 2012a, s. 15 – 19).

2.2. Yugoslavya'dan Sırbistan'a: Batı Balkanların Dönüşümü

Sırların Balkanlardaki varlığı 7.yüzyıla kadar dayanmaktadır. Devlet haline gelebilmeleri 12.yüzyılı bulurken bugün Kosova'nın bulunduğu yerde 14.yüzyılda en güçlü zamanlarını yaşayan Sırlar, 15.yüzyıldan 19.yüzyılın başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmişlerdir. Osmanlı egemenliğinde olmak istemeyenler ise Macaristan Krallığına ait Voyvodina'ya göçmüşlerdir. Bugün Sırbistan sınırları içerisinde olan Voyvodina'nın Sırlarla ilişkisi o dönemde başlamıştır. 1815'te Osmanlı İmparatorluğu'nun özerkliğini tanıdığı Sırbistan 1878'de ise bağımsız olmuştur. Sırbistan, 1912-1913 Balkan Savaşlarından sonra topraklarını genişletme amacıyla hareket ederken I. Dünya Savaşının başlamasını tetikleyen olayın Saraybosna'da yaşanması üzerine savaşa girmiştir (Alkan, 2013, s. 34 - 42). I. Dünya Savaşından sonra Yugoslavya Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak 1918'de kurulmuş fakat II. Dünya Savaşı sırasında dağılmıştır. Savaş sonrası 1945'te bu kez Josip Broz Tito tarafından Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak kurulmuştur. Yugoslavya'nın 6 federe devleti içinden nüfusu en fazla milleti olan Sırların Yugoslavya içindeki hakimiyeti başta Hırvatların tepkisine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası Yugoslavya'da Sırp etkisinin azaltılması ancak Sırp başbakan Alexander Rankovic'in yönetimden uzaklaştırılmasıyla mümkün olmuştur. Böylece Yugoslavya gerçek bir konfederasyon haline gelmiştir. Fakat Sırp baskısından arındırılmış bu huzur ortamı çok uzun sürmemiştir. Tito'nun 1980'deki ölümüne kadar kontrol altında tutulan Sırlar, 1988-89 döneminde Milosevic önderliğinde Sırp milliyetçilik ruhunu tekrar canlandırarak bilhassa Kosova Arnavutları üzerinde baskıyı arttırmaya başlamıştır (Poulton, 1993, s. 23 - 28). Sonuç olarak, bulunduğu coğrafya dolayısıyla döneminin en heterojen topluma sahip olan Tito dönemi Yugoslavya'sının farklı milletlerden insan

topluluklarını bir arada tutma pratiği, çok uzun süreli olmamış ve bölgede yine etnik temelli ayrışmalar başlamıştır. Bu etnik çatışmaların fitili kuşkusuz ki Sırbistan ve Kosova arasındaki tarihi arka planı olan sorunlar sebebiyle ateşlenmiş olup 1980’de Tito’nun ölümüyle Yugoslavya, önce istikrarsız bir bölge haline gelmiş sonra da 1991’de Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle yerini iç savaş ortamına bırakarak ömrünü tamamlamıştır (Alkan, 2013, s. 34 - 42)

2.2.1. Soğuk Savaş Döneminde Yugoslavya ve Sırbistan

Yugoslavya’yı oluşturan milletler arasında süregelen rekabeti sona erdirmek amacıyla olan Josip Broz Tito¹², SSCB’nin 1936 tarihli anayasasından yola çıkarak 1946 tarihli anayasayı hazırladı. 1945 sonrası döneme hakim olan Sovyetleşme etkisinin hüküm sürmediği Yugoslavya, bu sebeple Sovyet Bloku’ndan çıkarılınca yüzünü Batı’ya dönme yoluna gitmiştir. Batılı ülkelerle ilişkiler, 1953’te İkinci Balkan Paktı ile Yugoslavya’nın NATO ile bağlantı kurmasıyla sonuçlanmıştır. Yugoslavya bu dönemde Batılı ülkelerden gelen askeri ve ticari yardımları kabul ederek ilişkileri sıkı tutmuştur (Erol, 2013, s. 653 - 655). Yugoslavya’da 1974 anayasasına göre altı millet (Sloven, Müslüman, Hırvat, Karadağlı, Sırp, Makedon) ve dokuz milliyet/milli azınlık (Arnavut, Türk, Macar, Ukraynalı, Bulgar, Çek, Slovak, İtalyan, Romen) ve iki etnik grup (Çingeneler ve Ulahlar) tanımlanmıştır. Bu sınıflandırmanın esası, millet olarak kabul edilenlerin ana devletlerinin Yugoslavya içindeki altı federe cumhuriyet, milliyet olarak tanımlananların ise Yugoslavya dışındaki devletler olmalarıdır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan Yugoslavya çok ulusluluğunu bir arada yaşan 14 halka borçluydu (Kut, 2005, s. 98 - 101). Altı federe cumhuriyete ek olarak Voyvodina ve Kosova olarak iki otonom bölge oluşturulmuştur. Voyvodina ve Kosova’ya tanınan geniş haklar sayesinde bu iki otonom bölge diğer federe cumhuriyetlerle eşit statüde yer almıştır. Böylece, Yugoslavya’da federalizm kapsamı genişletilmiştir (Erol, 2013, s. 653-655).

Yugoslavya’yı parçalanmaya götüren sürecin ilk olayı Tito’nun 1980’deki ölümü olmuştur. Tito’nun ölümünden itibaren ekonomik kriz Yugoslavya’da daha görünür olmaya başlamıştır. Bunun temel sebebi yolsuzluklar ve cumhuriyetler arası daimi bir yarış hali olmuştur. Ayrıca, Tito döneminde kontrol altına alınmış olan

¹² Sloven ve Hırvat kökenli devlet adamı. 35 yıl boyunca Yugoslavya’yı yönetti.

milliyetçilik akımları, Sovyetler kökenli “Glasnost” ve “Perestroika” politikalarından dolayı yeniden gündeme gelmiştir (Erol, 2013, s. 653 - 655). Bütün bunlara ek olarak Yugoslavya’nın komşusu olan komünist ülkelerde rejimin çöküşü, Yugoslav halklarını cumhuriyetler bazında örgütlenmelere ve milliyetçilik düşüncesine yönlendirmiştir (Castellan, 1993, s. 499). Tito’nun ölümünden sonra 6 cumhuriyetin rotasyon usulü idare sistemi ile Yugoslavya belirgin bir istikrarsızlık dönemi geçirmemiş de olsa o zamana kadar bastırılan milliyetçilik hareketleri yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Tito sonrası Yugoslavya’da parçalanmayı tetikleyen bir diğer hadise ise, Kosova’nın Sırp milliyetçiliğinin baskısı altında kurtulmaya yönelik çalışmaları olmuştur. Kosova’daki bu çalışmaların temelinde ayrılıkçı amaçlar yerine cumhuriyet olma talebi yatmaktaydı. Kosova’daki hareketlenmeler, Yugoslavya’nın ihtiyaç duyacağı yapısal değişikliklerin ne yönde olması gerektiğinin diğer bütün cumhuriyetlerde konuşulmasına ortam hazırlamıştır ve aynı zamanda cumhuriyetler arası kutuplaşmaların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sırbistan ve Karadağ’a karşı Hırvatistan ve Slovenya, Arnavutları destekleyerek Sırp milliyetçiliğine karşı tepki göstermişlerdir (Erol, 2013, s. 655-656).

Sırbistan’ın müdahale gücü önünde bir engel teşkil ettiği düşünülen mevcut federasyonun kaldırılmasına yönelik düşüncelerin artmasıyla beraber Slobodan Miloseviç, “Büyük Sırbistan” idealinin ve milliyetçilik ruhunun sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. Miloseviç, reformcu gruba karşı monolitik ve totaliter bir sistemden yana olmakla birlikte seçimleri kazanıp Sırbistan Komünist Partisi’nin başkanı seçilmiştir. Bu durum, sadece Miloseviç’in değil aynı zamanda Sırp milliyetçiliğinin de yönetime geldiğini göstermekteydi. 1981’de Sırbistan’ın Kosova’daki bir eylemi oldukça saldırgan bir tutumla bastırması, farklı ulusların bir arada yaşaması esasına dayanarak kurulmuş olan Yugoslavya’nın mantığına aykırı bir şekilde hareket ettiğini ortaya koymuştur. Bundan hareketle, Yugoslavya’yı yıkıma götüren sürecin baş mimarının Sırbistan olduğunu söylemek mümkündür. Miloseviç önderliğindeki Sırbistan’ın milliyetçi tavırları hem Sloven ve Hırvat milliyetçiliklerini desteklemiş, hem de federasyon içindeki ulusların birbirine kin gütmesine sebep olmuştur. Sırp milliyetçiliğinin Kosovalılara yönelik saldırgan tutumuna karşılık Federal Komünistler Birliği’nin yatıştırıcı tavrından güç alan Sırbistan, 1989’da Kosova ve Voyvodina’nın

özerkliğini kaldırarak bu bölgeleri kendisine bağlandığını açıklamıştır. Miloseviç'in Büyük Sırbistan ideali, Yugoslavya'ya II. Dünya Savaşı dönemindeki gergin ortamı yeniden getirmiştir. Bununla beraber, Kosova meselesinin yanı sıra Hırvatların ve Slovenlerin parlamentolarında aldıkları kararlarla bağımsızlık yolunu seçmeleri, Yugoslavya'nın çözülme sürecine girdiğinin önemli bir göstergesi olmuştur. Etnik açıdan oldukça karışık konumdaki Bosna-Hersek ve federe cumhuriyetler arasında refah seviyesi en düşük cumhuriyet olan Makedonya ise Slovenya ve Hırvatistan'ın olmayacağı bir federasyonda Sırp milliyetçiliğinin baskısı altına girmeyi istememişlerdir (Erol, 2013, s. 657 - 659). Böylece, milliyetçilik akımının birtakım olaylar neticesinde alevlenmesiyle 1980'li yıllarda dağılma süreci başlayan Yugoslavya, 1990'ların başında dağılmıştır.

Yugoslavya'nın dağılma sürecine etki eden faktörlerden birini de Slovenya ve Hırvatistan'ın birbiri ardına ilan ettikleri bağımsızlıkları oluşturmuştur. Böylece Yugoslavya, federe cumhuriyetler arası bir iç mesele iken uluslararası bir sorun haline gelmiştir. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını tanımayıp hala Slovenya ve Hırvatistan'ı Yugoslavya'nın birer parçası olarak gören Sırbistan, sahip olduğu bütün müdahale güçlerine rağmen Slovenya topraklarını bir hafta içinde terk etmek zorunda kalmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ın 27 Nisan 1992'de, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni ilan etmesi, Yugoslavya Federasyonu'nun resmi olarak dağıldığına ve geçmişte kaldığına işaret etmesine karşın Balkan coğrafyasındaki istikrarsız ortam sona ermemiştir.

2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Yugoslavya ve Sırbistan

Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Makedonya, çatışma olmaksızın ayrılırken bağımsızlıkları AT tarafından tanınan Slovenya ve Hırvatistan Batılı güçlerin desteğini almışlardır. Bosna-Hersek ise iç savaşın en çirkin yüzüyle karşılaşmıştır. Yugoslavya sorunu yerini bugün bile yankıları süren bir Bosna-Hersek sorununa bırakmıştır. Hırvatistan'daki iç savaş Avrupa Topluluğu'nun ve Birleşmiş Milletler'in çabaları sonucu bir yılda sona erdirilirken Bosna-Hersek'te farklı bir durum yaşanmıştır. Çünkü Bosna-Hersek, nüfusunun %90'dan fazla Sloven olan Slovenya kadar kolaylıkla Yugoslavya'dan ayrılamamıştır. Zira nüfusunun %34'ünü Bosnalı Sırp, %18'ini Bosnalı Hırvatlar ve %43'ünü Bosnalı Müslümanlar olmak üzere 3 büyük grup

oluşturmaktaydı. Bosna-Hersek, 1992 ve 1995 yılları arasında, Yugoslavya'dan ayrılma sürecinde bu üç grubun arasındaki çatışmanın yarattığı karmaşa ortamına sahne olmuştur. Bosna'da yaşananlar ancak 1995'te BM'nin müdahalesiyle sonlandırılabilmiş olup 3 yıllık süre zarfında 100.000 kadar Bosnalının ölümüne ve iki milyondan fazlasının da ülkelerini terk etmesine yol açmıştır. Milosevic'in sert politikalarından nasibini alan diğer bir halk olan Kosovalı Arnavutlar ise 1990'ların sonuna doğru pasif direnişlerini bırakıp Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) önderliğinde silahlı direnişe başlamışlardır. UÇK'nın silahlı direnişteki temel amacı, Batılı devletlerin dikkatlerini çekmek ve böylece Batının Sırbistan'a müdahale etmesini sağlamaktır. Milosevic bu direnişe karşı gelerek UÇK'nın amacını gerçekleştirmesine bir anlamda yardımcı olmuştur. Sonuç olarak, Sırbistan ve Kosova arasındaki çatışma, NATO'nun Sırbistan'ı bombalayarak Kosova'nın BM himayesinde bağımsızlığına kavuşmasıyla son bulmuştur. 1999'daki müdahalenin ardından Kosova'daki Sırp'lar burayı terk etmeye başlamışlardır (Wachtel, 2009, s. 135 - 137).

2.3. Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Yönelik Politikası

1990'lı yılların başında bütünleşme sürecinde önemli gelişmeler yaşayan Avrupa Birliği, Soğuk Savaş sonrasındaki ortamdan Sovyetler ve Yugoslavya kadar yoğun bir şekilde etkilenmese de dönemin getirdiği değişim dalgasından etkilenmiştir. Bu etkilenme ilk olarak genişleme politikasında ortaya çıkmıştır. Büyük bir çoğunluğu eski Doğu Bloğuna ait olan ülkeler, Avrupa Birliği'ne üyelik için başvurmuşlardır. MDA ülkelerine yönelik genişleme 2004'te ve 2007'de gerçekleşen katılımlarla tamamlanmış olup sıra Batı Balkan ülkelerine gelmiştir. Sonuç itibariyle Avrupa Birliği Batı Balkanlara yönelik politikasını genişleme politikası üzerine kurmuştur. Slovenya 2004'te ve Hırvatistan 2013'te Avrupa Birliği'ne katılmışlardır. Günümüzde Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar diye adlandırdığı bölgedeki ülkelerdir. Bu bölgenin Avrupa Birliği açısından önemi, Avrupa Birliği'ne komşu bu bölgede 1990'lardaki gibi bir çatışma ortamının yeniden oluşmasının engellenmesidir. Çünkü 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber Balkan bölgesini saran kargaşa ortamı, Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) yetersiz kaldığını ortaya çıkartmıştır. Bu hususta

ilk belirtilecek husus, AB'nin politikalar bazında tek-sesliliğe sahip olmamasıdır. Çünkü AB'yi oluşturan ülkelerin büyük çoğunluğu ulusal çıkarları temelinde hareket etmeyi ve bu ulusal çıkarların uyardığı ölçüde politikalara katılmayı tercih etmektedirler. Yugoslavya'nın çözülmeye başladığı dönem AB, ODGP üzerinde çalışmaktaydı ve Bosna sorunu AB'nin bu anlamda yeni politika alanını test edebildiği ilk sınav olmuştur. AB, teoride oluşturduğu başarılı politikaları pratiğe geçirmede beklenenin aksine başarısız olmasının bedelini bu anlamda eski Yugoslavya'ya ödediğini iddia etmek mümkündür. Sonuç olarak, AB sorun çözme konusundaki sınırlarını Yugoslavya meselesi sayesinde acı bir şekilde öğrenmiştir. Bosna sorununun ardından Leo Tindemans önderliğindeki Uluslararası Balkan Komisyonu, 1996'da yayınladıkları raporda Bosna'ya geç müdahalenin Batılı ülkelerin sahip oldukları hangi yanlış bakış açılarından kaynaklanmış olabileceğini ele almıştır. Bunlardan ilki, Bosna'da yaşananların uzun süre boyunca bir "iç savaş" olarak değerlendirilmesi ve buna bağlı olarak sorunu çözecek türdeki caydırıcı önlemlerin alınmasının geciktirilmesidir. İkincisi, sivil halk için güvenli bölgeler oluşturulmasının yeteyeğinin düşünülmesi olmuştur. Bütün bunların altında temel olarak Batılı ülkelerin, Bosna'daki çatışmaları doğru olarak okuyamamaları yatmaktadır (Kut, 2005, s. 182 - 185). Çatışmaların doğru teşhis edilememesi de esasen Batı'nın Balkanlara olan önyargılarına dayanmaktadır. Zira Batı'nın Balkanlar'daki kaos ortamını etnik düşmanlık perspektifinden yorumlaması, zamanında yapılabilecek müdahalelerin önünde engel teşkil ederek Bosna'nın mahşer yerine dönmesine zemin hazırlamıştır. 1995'te Dayton Anlaşmasının imzalanmasıyla bölge sükunete kavuşmuştur. Bunun ardından 1996'da AB, bölgedeki devletlerarası ilişkileri geliştirebilmek ve bu ülkeleri serbest pazar ekonomisine adapte edebilmek için Topluluk fonundan yardım yapılmasını onaylamıştır. O dönemde Sırbistan ve Karadağ hariç, tüm eski Yugoslavya ülkeleri PHARE¹³ ve OBNOVA¹⁴ gibi yardımlardan yararlandırılmak istenmişse de 1999'da Kosova krizinin patlak vermesiyle bu pek mümkün olmamıştır. Kosova krizi, bu yönüyle AB'nin bölgeye istikrar kazandırma çalışmalarının yetersiz kaldığını göstermiştir. Batı Balkanlar'daki kaos bir

¹³Macaristan ve Polonya ekonomilerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik olmasına rağmen Polonya ve Macaristan'dan sonra, insan haklarına saygı, liberal ekonomi ve çoğulcu demokratik sistem gibi bazı temel şartları yerine getiren diğer MDA ülkeleri de zaman içerisinde PHARE Programı kapsamına dahil etmiştir.

¹⁴ Komisyonun Batı Balkanlar için spesifik olarak geliştirdiği mali yardım programıdır.

kez daha ABD'nin desteği ile sona erdirilmiştir. Kosova krizinin etkisiyle oluşturulan "İstikrar ve Ortaklık Süreci" (SAP)¹⁵, bu anlamda, günümüzde Batı Balkanlara yönelik sürdürülen genişleme politikasının ilk adımıdır. Bu sürecin en önemli aracı, Batı Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği'nin öngördüğü koşulları uygulaması dahilinde bu ülkelerle AB arasında imzalanacak olan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA)¹⁶'dır. Batı Balkan ülkelere AB üyelik perspektifi veren bu anlaşmalar ayrıca demokratikleşme, bölgesel işbirliği, hukukun üstünlüğünün sağlanması, yolsuzlukla mücadele, mali yardım gibi konuları da içermektedirler. Batı Balkanların yararlandığı mali yardımlar, 2002-2006 arasında önce "Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı" CARDS¹⁷ adı altında daha sonra da o güne kadar bütün yardımları kapsayacak şekilde 2007'de Katılım Öncesi Yardım (IPA)¹⁸ altında toplanarak Batı Balkan ülkelerinin bu yardımlardan yararlanabilmeleri için demokrasi ve hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi konularda AB standardını yakalama koşuluna bağlanmıştır. Görüldüğü üzere Avrupa Birliği, mali yardımları bile temel değerlerinden olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı ilkelerine dayandırmaktadır (Terzi, 2008, s. 374 - 378). Bu da şu anlama gelmektedir ki Avrupa Birliği'nin temel değerlerine uyum göstermek, mali yardımlardan tam üyelik sürecine kadarki tüm süreçlerde bir hayli önemli olup, ilerlemenin gerçekleşmesinin garantisidir.

Süreç açısından AB'nin Batı Balkanlarla olan ilişkisi, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkisine benzemektedir. MDA ülkelerinin tam üye olduğu 2004 yılının hemen öncesinde yapılan 2003 tarihli Selanik Zirvesi'nde de AB, Batı Balkan ülkelere kapıları açık bırakarak üyelik perspektifi sunmaya çalışmıştır. SAA'ları uygulamaya geçirebilen ülkelere aday ülke statüsü vaad edilerek reformların ve bölgesel işbirliğinin Batı Balkan ülkeleri tarafından sürdürülmesi beklenmiştir. Aday statü sözünün temel amacı, bölgedeki istikrarı kalıcı hale getirmektir. 2006'da kabul edilen Salzburg Deklarasyonu ile Batı Balkanların üyelik süreçlerinin Kopenhag Kriterleri, SAP sorumlulukları ve Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine (YUCM) ile yapılması beklenen ortak çalışmalara göre değerlendirileceği ifade edilmiştir. Sonuç

¹⁵ Stabilisation and Association Process

¹⁶ Stabilisation and Association Agreement

¹⁷ Community Aid for Reconstruction, Development and Stabilisation

¹⁸ Instrument for Pre-Accession Assistance

olarak Batı Balkanlara yönelik üyelik vaadinin ne kadar etkili bir mekanizma olduğu İstikrar ve Ortaklık Süreci ile ortaya çıkmıştır (Terzi, 2008, s. 379 - 384).

Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara yönelik politikası çerçevesinde verilen bilgilerden hareketle Sırbistan'ın aday ülke oluşundan 2016 yılına kadar yaşanan gelişmelerin incelenmesi, üçüncü bölümde incelenen ilerleme raporlarının tartışmalarında hangi noktalara atıf yapılmasını anlamak açısından gereklidir.

2.3.1. Avrupa Birliği ve Sırbistan İlişkileri

Sırbistan, Milosevic yönetiminde olduğu süre boyunca Avrupa Birliği ile ilişkiler yok denecek düzeyde iken, 2000 yılında Milosevic'in seçimi kaybederek baskı yönetiminin yerini demokratik bir yönetime bırakmasıyla tekrar gelişmeye başlamıştır. 2000'deki seçimlerden sonra Sırbistan tavrını Avrupa Birliği'nden yana koymuşsa da Sırbistan'ın AB süreci düz bir çizgide seyretmemiş, bunun yerine oldukça dalgalı bir grafik sergilemiştir. Bunun en büyük sebeplerinden biri, zamanında kahraman sayılan savaş suçlularının Lahey'deki YUCM'ye teslim edilmesinin Sırbistan'dan beklenmesidir. Bir diğeri ise, Sırbistan'ın tarihsel olarak bir parçası saydığı Kosova'yı bağımsız bir ülke olarak tanımamasıdır. Bu durum, Sırbistan'ın AB sürecinde ilerleyebilmesi için geçmiş hatalarını kabul ederek, ilişkilerin normalleştirilmesi adına üzerine düşenleri yapması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Fakat bu dönemlerde hem Karadağ'ın hem Kosova'nın Sırbistan'dan ayrılıyor olması, Sırbistan'ın savaş suçlarının teslimi konusunda işbirliğinde isteksiz davranmasına neden olmuştur. Bu sebeple Sırbistan'ın süreç içerisindeki ilerleyişi, bu sürece dahil olan diğer ülkelerden daha yavaş olmuştur. Sırbistan'ın üyelik sürecinde atılan ilk adım, 2003'teki Selanik Zirvesi ile potansiyel aday ülke oluşunun ilan edilerek SAP'a dahil edilmesi olmuştur. Bu adımı 2005'te Sırbistan'ın AB'ye tam üyeliğinin yolunu açacak olan SAA müzakerelerinin başlaması takip etmiştir. Avrupa Birliği, tüm bu gelişmeleri bir sonraki aşamaya geçirebilmek için Sırbistan'ın da bir adım atarak savaş suçlularının teslim etmesini beklemesine rağmen Sırbistan'ın YUCM ile işbirliği yapması ancak 2011 yılını bulmuştur. Bu dönemde Srebrenitsa'nın sorumlularından olan Ratko Mladic'in YUCM'e teslim edilmesiyle Avrupa Komisyonu, Sırbistan'ın aday ülke ilan edilmesini önermiştir. Sırbistan'ın YUCM ile yaptığı işbirliği bu kararın arkasındaki en büyük

etkenlerden biri olmuştur. Fakat Sırbistan'ın ilerlemesi sadece savaş suçlarının teslim edilmesiyle bitmiyordu. Sırbistan'ı Avrupa Birliği üyesi yapacak yol Kosova ile anlaşabilmekten geçmekteydi. Bunun için Avrupa Birliği, Kosova ve Sırbistan arasındaki bu anlaşmazlığın çözülebilmesi için Priştine-Kosova diyalogunun geliştirilmesine katkıda bulunmuş ve bu iki ülkeden yetkilileri aynı platformda bir araya getirmiştir. Çünkü Avrupa'nın temel değerlerinin bir sonucu olarak barışın korunması ve geliştirilmesi Avrupa Birliği açısından bir hayli önemli olmakta ve üyeliğini onaylayacağı ülkelerden buna uymasını da beklemektedir. 2011'de başlayan Priştine-Belgrad diyalogunun sonucu olarak Avrupa Birliği 1 Mart 2012'de Sırbistan'ı aday ülke ilan etmiştir. Kosova'yı resmi olarak tanımamasına rağmen Sırbistan'ın ilişkilerin düzeltilmesi sürecine katılması Avrupa Birliği üyeliğinin hala dönüştürücü gücünü koruduğunun bir göstergesidir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2013, s. 32 - 40). Belgrad-Priştine diyalogunun sonucu tarafların anlaşmaya varmasıyla Sırbistan için önce 28 Haziran 2013'te katılım müzakerelerinin başlatılmasına yönelik karar alınmış ve bunu takiben 21 Ocak 2014'te Sırbistan ile müzakere süreci resmen başlamıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2017). Sırbistan için 2014'te başlayan müzakere sürecinden 2018'de yayımlanan son ilerleme raporuna bakarak 33 müzakere başlığından 12'sinin¹⁹ açıldığı bunlardan ikisinin²⁰ ise geçici olarak kapatıldığı tespit edilmiştir (European Commission, 2018).

Sonuç olarak ilki 2012'de yayımlanmaya başlanan ilerleme raporlarıyla Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne uyum süreci başlamıştır. Her yıl yayımlanan raporlarda göre Avrupa'nın temel değerlerine Sırbistan'ın ne kadar uyum gösterdiği değerlendirilmektedir. Bu ilerleme raporları da her yıl Parlamentoda önce oylamaya sunulmakta, sonra da parlamenterler arasında tartışılmaktadır. İlerleme Raporları genellikle insan haklarına saygı, hukukun ve demokrasinin üstünlüğü ve dış politikada uyum gibi konular üzerinden Avrupa'nın değerlerine dolayısıyla da Avrupa kültürüne Sırbistan'ın uyumu aranmaktadır

¹⁹ 6-Şirket Hukuku, 7-Fikri Mülkiyet Hukuku, 20-İşletme ve Sanayi Politikası, 23-Yargı ve Temel Haklar, 24-Adalet, Özgürlük, Güvenlik, 25- Bilim ve Araştırma, 26-Eğitim ve Kültür, 29-Gümrük Birliği, 30-Dış İlişkiler, 32-Finansal Kontrol, 35- Diğer Konular/Sırbistan ve Kosova Arasındaki İlişkilerin Normalleştirilmesi

²⁰ Fasıllar 25(Bilim ve Araştırma) ve 26(Eğitim ve Kültür)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA PARLAMENTOSU'NUN GELİŞİMİ VE SİYASİ GRUPLAR

Avrupa halklarının bir arada barış içinde yaşama isteğinin tezahürü olan Avrupa Birliği, bu amaca yönelik ilk adımlarını II. Dünya Savaşı'nın ardından ekonomik bütünleşme temelinde atmıştır. Bugün geldiği noktada Avrupa Birliği, Merkezi ve Doğu Avrupa'yı da başarılı bir biçimde kendisine entegre etmiş 27 üyeli²¹ ve uluslarüstü²² niteliğe sahip bir örgüttür. Avrupa Birliği'nin bu başarısının arkasında işlevlerini yerine getiren kurumları yer almıştır diyebiliriz. Bu kurumlardan kuşkusuz en önemlisi, geçmişi Avrupa Birliği'nin kuruluşuna kadar giden ve ana organlardan biri olan Avrupa Parlamentosu'dur. Çalışmada bu kurumun seçilmesinin temel sebeplerinden biri de tam olarak bu olmuştur. İnşa edilen Avrupa kimliğinin ve kültürünün, bireylere ne kadar yansıdığı sorusunun cevabı Avrupa Parlamentosu'nda bulunabilir. Çünkü Avrupa vatandaşlarının katılabildiği tek kurum olan Avrupa Parlamentosu'na seçilerek gelen parlamenterlerin yaptıkları siyasete Avrupa kimliği ve kültürünün yansıyor yansımadağı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Avrupa Parlamentosu'nun yapısı, üye devletler üzerinde norm aktarımını kolaylaştırmaktadır. Bu süreç bir anlamda sosyalleşmeye benzetilebilir. Çünkü norm liderleri olan üye devletler karşısında diğer devletler, uluslararası platformda kendilerine meşruiyet sağlayabilmek için norm takipçisi olurlar.

Avrupa Birliği'nin en fazla değişikliğe uğrayan kurumu olan Avrupa Parlamentosu, geçmişte sadece danışma organı gibi hareket ederken Lizbon Antlaşması ile günümüzde yasama alanında etkin bir kurum haline gelmiştir. Ayrıca Avrupa Parlamentosu'nun diğer kurumlara nazaran önemli bir özelliği de vardır ki bu da Avrupa Parlamentosu'nun, Avrupa Birliği'nin doğrudan seçimle gelen tek organı oluşudur. Bu demektir ki, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği vatandaşlarının iradelerinin yansıyabildiği tek kurumdur. Avrupa Parlamentosu'na seçilen tüm parlamenterler, Avrupa'nın tamamını temsil ederler (Kiriş, 2013, s. 124). Yani,

²¹ Haziran 2016'da Brexit sürecine giren İngiltere'nin Ekim 2019 itibariyle Avrupa Birliği'nden tamamen ayrılması beklenmektedir. Bu sebeple, Brexit sonrası yayımlanan birçok akademik çalışmada İngiltere'nin Avrupa Birliği üyeleri arasına dahil edilmediği görülmektedir.

²² Supranasyonel. Ulusların üstünde olan ve onları bağlayan.

parlamenteler sadece kendi ülkelerinin değil, tüm Avrupa'nın menfaatini gözetmek için çalışırlar. Bu parlamenteler, Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasal gruplarda toplanmaktadır. Avrupa Parlamentosu'nun sahip olduğu siyasal partiler, üyelerinin Avrupa vatandaşları tarafından seçilmesi gibi özellikleri ile Avrupa vatandaşlarının kimliğini açıklayabilme yeteneğine sahiptir (Demirel, 2014, s. 143). Çünkü bu vatandaşlar tarafından seçilen parlamenteler, Parlamentodaki tartışmalarda Avrupa kültürüne ve kimliğine ait değerleri gözetir ve bu değerlere atıflarda bulunurlar. Bu da, neden bu çalışmada Avrupa Parlamentosu'nun seçildiğini ortaya koymaktadır. Çünkü çalışmanın esas konusu, Avrupa kültürünün Sırbistan'ın ilerleme raporları üzerinden nasıl tartışıldığıdır. Ortaya atılan bu sorunun cevabını Avrupa Birliği kurumları arasından en iyi verebilecek olan da kuşkusuz Avrupa Parlamentosu'dur.

3.1. Avrupa Parlamentosu'nun Gelişimi

Parlamento, 1958'de yapılan ilk oturumda "Avrupa Parlamenter Asamblesi" adıyla anılırken, 1962'de ise Avrupa Parlamentosu adını almış ve günümüze kadar da bu isimle bilinmiştir. 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi'ne (ATS) kadar kurucu metinlerde bu isim geçmezken, ATS'den itibaren "Avrupa Parlamentosu" kurucu metinlerde yer almaya başlamıştır (Tezcan, 2016, s. 165 - 167). Geçmiş, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na dayanan Avrupa Parlamentosu, 1958'de ilk toplantısını 142 üyenin katılımıyla gerçekleştirmiştir. AKÇT Ortak Asamblesi, 1957'de kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) da kapsayacak şekilde genişlemiştir. İlk genişleme dalgasıyla temsilci sayısı 198'e, 1979'daki doğrudan seçimlerde ise 410'a yükselen Parlamento, Lizbon Antlaşması ile gelen düzenleme sonrası bugün 751 temsilciye sahiptir. Her üye devlet, Avrupa Parlamentosu'nda hukuksal eşitlik prensibi ile temsil edilmektedir. Bu prensip, her bir üye devletin nüfus oranlarının birbirinden farklı olması sebebiyle ağırlıklı temsil ilkesiyle beraber uygulanmaktadır. Parlamento'daki bu 751 sandalyenin ülkelerin nüfus oranlarına göre dağıtılmasıyla ortaya çıkan tabloya göre Almanya, AB içindeki en büyük nüfusa sahip olduğundan ötürü AP'de 96 sandalyeye sahiptir. Estonya, GKRY, Lüksemburg ve Malta ise AB'nin nüfus yoğunluğu en az olan ülkeleri olmalarından dolayı her biri 6 adet sandalyeye sahiptir. Her biri 5 yıllık bir süre için seçilen

parlamenteler görev sürelerinin sonunda yapılacak olan AP seçimlerinde tekrar seçilerek göreve gelebilmektedir (Reçber, 2013).

Merkezi Strazburg'ta olan Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği'nin, üyeleri seçimle göreve gelen tek kurumudur. Beş yılda bir tekrarlanan Avrupa Parlamentosu seçimlerinin ilki 1979'da gerçekleşmiş olup sonuncusu²³ 2014 yapılmıştır (Demirel, 2014, s. 143). 1979'daki ilk seçimde, katılım oranı %63 olarak kaydedilmiştir. 2014'te yapılan son seçimine kadar bu oran kademeli olarak düşmüştür (Kiriş, 2013, s. 131). Buna karşılık kurulduğu zamandan bugüne kadar yetkilerinde sürekli bir artış yaşanmış ve ilk başlarda danışma kurulu görevi gören Avrupa Parlamentosu bugün Avrupa Birliği'nin en yetkili organlarından biri haline gelmiştir (Demir, 2005, s. 6). Buna göre, Parlamento bütçe ve yasama işlevlerini AB Konseyi ile beraber kullanmanın yanı sıra Avrupa Komisyonu başkanının ve üyelerinin seçiminde önemli bir yere sahiptir (Reçber, 2013, s. 181). Bu görevlerinin yanı sıra AP, AB'nin en önemli süreçlerinden biri olan genişleme sürecinde (Avrupa Birliği Başkanlığı) yer almaktadır. Avrupa Komisyonu'nun aday ülkelere yönelik hazırladığı ilerleme raporları, Avrupa vatandaşları tarafından seçilen parlamenter tarafından AP'de tartışılarak oylanır. Bu anlamda, AP'nin Avrupa vatandaşlarının AB yapı ve süreçlerine katılabilmesi açısından oldukça kilit bir kurumdur. Zira, Avrupa Parlamentosu'nda bütün Avrupa Birliği'nin menfaati temsil edilir. Farklı ülkelere gelen parlamenterler, parti grupları içerisinde faaliyet gösterirler. Bu parti grupları farklı siyasi görüşler etrafında toplanırlar. Ayrıca Avrupa vatandaşları, Avrupa Birliği'nin politika yapımında bu sayede yer alabilmektedir. Böylece Avrupa vatandaşları, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanarak birtakım tercihlerde bulunabilmekte ve bu tercihler de bir anlamda Avrupa Birliği'ni şekillendirmektedir (Yatağan, Akman, & Kiriş, 2017, s. 15).

3.2. Avrupa Parlamentosu'nda Siyasi Gruplar

Avrupa Parlamentosu içerisindeki en önemli oluşumlardan biri de siyasi gruplardır. Parlamento'daki dağılım, parlamenterlerin ülkelere göre değil, üye oldukları siyasi gruba göredir. Buna göre, aynı siyasi grubun içinde farklı birçok ülkeden parlamenter yer alabilir. Bu anlamda, parlamenterlerin siyasi görüşlerine göre

²³ 23-26 Mayıs 2019 tarihleri arasında yapılacak olan 2019 seçimleri, bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

bir araya gelmeleri AKÇT Asamblesinden beri var olan bir durumdur. Buna göre, siyasi gruplar siyasi partilerden farklılık göstermektedir. Çünkü, siyasi grupları birbirine benzer siyasi görüşteki siyasi partiler bir araya gelerek oluşturmaktadır. Toplam 8 siyasi grup içerisinde Hıristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar, Parlamento'da başlangıçtan itibaren baskın olan iki gruptur (Tezcan, 2016, s. 181 - 183). AP'deki bu siyasi parti grupları arasında sağ-sol ayrımı vardır. Bu ayrım bir anlamda, entegrasyon yanlısı olan ve olmayanları da belirlemektedir. Buna göre, AP'deki 8 parti grubu içinden AB yanlısı olarak anılan grup PPE; S&D, ALDE ve Yeşiller içerirken, Avrupa'da entegrasyon fikrine sıcak bakmayan grubu ECR, EFD, GUE/NGL ve Bağımsızlar oluşturmaktadır (İKV, 2019). AP bünyesindeki bu parti grupları, AB ve ulusal siyaset arasında adeta bir köprü vazifesi görmektedirler (Demirel, 2014, s. 144).

Avrupa Parlamentosu'nun geçmişi AKÇT Asamblesine kadar dayanmasına karşın Avrupa düzeyinde siyasi grupların varlığı, ilk kez 1992 Maastricht Antlaşması ile düzenlenmiştir. 1979'da ilk seçimini gerçekleştiren AP'de zamanla bir meşruiyet sorunu baş göstermeye başlamıştır. Zira, 1979'daki ilk seçimden itibaren, Avrupa vatandaşlarının AP seçimlerine katılımında düzenli bir düşüş gözlenmiştir. Bu katılım sorunu, AP ile seçmen arasındaki iletişimin kopuk olduğunu göstermiştir. Bununla beraber, Avrupa düzeyinde siyasi parti oluşturmanın önü açılarak, bu siyasi parti gruplarının Avrupa yurttaşlık bilincinin oluşmasına yardımcı olacağı beklenmiştir (Tezcan, 2016, s. 177 - 178). Buna göre, bu siyasi oluşumların, siyasi parti niteliğine sahip olabilmesi için AB'nin temelinde yatan özgürlük, demokrasi gibi değerleri benimsemeleri gerekmektedir. AP'de siyasi bir grubun kurulması için gereken minimum sayı 25'tir. Fakat bu sayıyı oluşturan parlamenterlerin aynı zamanda AB ülkelerinin minimum dörtte birinden olması gerekmektedir. Ayrıca, her bir parlamenter yalnızca bir siyasi parti grubuna üye olabilmektedir. Bu gruplar haricinde parlamenterler, AP bünyesindeki çeşitli komisyonlarda da yer alabilmektedirler. Bunlardan özellikle sürekli komisyonlar öne çıkmaktadır. Toplamda 22 adet olan bu komisyonlar, insan hakları, sivil özgürlükler, adalet ve iç işleri vb konular üzerinde çalışmaktadır (Reçber, 2013, s. 201).

3.2.1. Avrupa Halk Partisi (European People's Party - EPP)

1976'da kurulan Avrupa Halk Partisi, parlamentodaki en büyük gruptur²⁴ ve Hıristiyan Demokratlar ve muhafazakar sağ partilerden oluşmaktadır. EPP'nin bünyesinde bulunan bu partilerin varlığı EPP'nin ideolojisini de etkilemiştir. Buna göre, EPP'de muhafazakar ve liberal politikalar daha belirgin olmuştur. Merkez sağ çizgide olan EPP'nin temel çıkış noktası, federal Avrupa fikri olmuştur (Kiriş, 2013, s. 126).

EPP'ye göre Avrupa; özgürlük, adalet, eşitlik, insan onuruna saygı değerleri üzerine kurulmuş bir topluluktur. Bu sayılan değerler aynı zamanda EPP'nin yani Hıristiyan demokratların da değerleridir. EPP, Avrupa Birliği'nin vatandaşlarıyla daha yakın ilişkiler kurmasının ve daha da demokratikleşmesinin önemine dikkat çekmektedir. Çünkü EPP'ye göre Avrupa Birliği'nin 21.yüzyılın değişen dünyasına uyum sağlayabilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilecektir (<https://www.epp.eu/>).

AB bütünleşmesine olumlu bakan EPP, Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara yönelik genişleme politikasının başarıyla sonuçlanmasının, hem küresel bir aktör olarak AB'nin yerini sağlamlaştıracağını hem de Avrupa kıtasına istikrar kazandıracağını belirtmektedir. Yani EPP, Batı Balkanların üyeliğini desteklemektedir. Çünkü EPP'ye göre, Batı Balkanların üyeliğiyle beraber Avrupa kıtasının tamamı istikrar kazanacaktır. Batı Balkanların EPP'de desteklenmesinin yanı sıra bu ülkelerin, hukukun üstünlüğü, iyi komşuluk ilişkileri, insan haklarına saygı ve yolsuzlukla mücadele gibi konularda ilerleme göstermelerinin önemli olduğu belirtilmiştir (<https://www.epp.eu/>).

3.2.2. Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı (Progressive Alliance of Socialist and Democrats - S&D)

Parlamentonun ikinci büyük grubu olan²⁵ S&D, Avrupa'daki tüm sosyal demokrat ve işçi partilerin toplandığı parti grubu olmuştur (Kiriş, 2013, s. 127). Politikalarını; insan hakları, sosyal haklar, kadın erkek eşitliği, sivil toplum gibi konuların üzerinde oluşturan S&D, açısından cinsiyet eşitliği en önemli konulardandır. Cinsiyetler arası ücret farkının azaltılmasına yönelik çalışmalarının yanı sıra aşırı sağın

²⁴ 2014 seçim sonuçlarına göre Avrupa Parlamentosu'ndaki 751'in koltuğunun 221'ine sahiptir. Çoğunluğa sahip olsa da 2009 seçimlerinden 2014'e, 44 sandalye kaybetmiştir.

²⁵ 2014 seçimlerine göre 191 sandalyenin sahibidir. 2009 ile kıyaslandığında 7 sandalye kazanmıştır.

yükselişini eleştirerek bu tip ideolojilerin normalleştirilmesine karşı çıkmaktadır (<https://www.socialistsanddemocrats.eu/>). S&D, Batı Balkanlar ülkelerini, bilhassa da Sırbistan'ı, çoğunlukla insan hakları yönünden sergiledikleri anti demokratik davranışlarından dolayı eleştirmiştir.

3.2.3. Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu (Alliance of Liberals and Democrats for Europe - ALDE)

Bu grubun bünyesinde, Avrupa Liberal Demokrat ve Reformcu Partisi ile Avrupa Demokrat Partisi bulunmaktadır. Liberal ve liberal demokrat anlayışın hakim olduğu ALDE'nin²⁶ değerleri arasında özgürlük, eşitlik, demokrasinin üstünlüğü, insan haklarına saygı yer almaktadır. ALDE'nin Avrupa'nın bu ortak değerlerinin Avrupa'yı bir araya getiren şey olduğunu ve Avrupa vatandaşlığı ile Avrupa kimliğinin bu değerler üzerinden yükseldiğini savunmaktadır. ALDE'ye göre Avrupa entegrasyonunun esas amacı demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve temel hakları korumaktır (<https://alde.eu/en/aldevalues/>)

3.2.4. Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı (The Greens European Free Alliance – Greens/EFA)

Çevre, hukukun üstünlüğü, adalet gibi konular yeşil değerler arasında sayılırken cinsiyet eşitliği, yeşil politikaların merkezini oluşturmuştur. ALDE ile beraber LGBTİ haklarının savunuculuğunu yapan iki parti grubundan biri olan Yeşil Grup, tüm Avrupa Birliği ülkelerinin, kadına yönelik şiddeti önleme konusunda İstanbul Sözleşmesini uygulamakla yükümlü olduklarına da dikkat çekmiştir (<https://www.greens2019.eu/>).

3.2.5. Avrupa Muhafazakarlar ve Reformistler Grubu (European Conservatives and Reformists Group - ECR)

Avrupa Birliği entegrasyonuna mesafeli tavrı ile bilinen ECR, merkez sağ partilerin Avrupa demokrasisinin gelişimine katkıda bulunduğu düşüncesine dayanarak 2009'da kurulmuştur. ECR'nin prensipleri temel olarak açıklığa dayalı bir demokrasi,

²⁶ 2009 seçimlerinden 3.parti olarak çıkarken 2014 seçimlerinde 17 koltuk kaybederek yerini Avrupa Muhafazakâr ve Reformcular İttifakı'na (ECR) bırakmıştır.

toplumun temel değeri olarak aile, AB federalizmine karşıtlık, AB’de bürokrasiyi azaltma ve ulus devletlerin egemenliğidir (<https://www.ecrgroup.eu/>).

3.2.6. Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (European United Left / Nordic Green Left - GUE/NGL)

GUE/NGL’nin geçmişi, sol görüşlü dört partinin 1989’da Avrupa Birlikçi Solu’nu kurmalarına dayanmaktadır. İdeolojik olarak demokratik sol ve sosyalist yönelimli bir grup olan GUE/NGL, cinsiyetler arası eşitliği, insan haklarına saygıyı savunurken sol görüşlerin doğal bir sonucu olarak da ırkçılığın ve ayrımcılığın karşısında durmaktadır. Avrupa vatandaşlarının Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılmasını önemseyen Yeşil Grubu, Avrupa Birliği’nin geleceğinin, vatandaşların ne ölçüde katıldıkları ile belirleneceğini ifade etmektedir (<https://www.guengl.eu/>)

3.2.7.  zg rl k ve Demokrasinin Avrupası (Europe of Freedom and Democracy - EFD)

2009 yılında kurulmuş olan EFD, 2014 seçimleri itibariyle 48 parlamenter ile temsil edilmektedir. Bu grubun Avrupa Parlamentosu’ndaki yeri, muhalif sağ kanattadır. Avrupa’nın b rokratikleşmesine ve merkezileşmesine karşı çıkmaktadır. Saydamlık ve demokrasinin  st nl ğ , EFD’nin en çok başvurduğu konulardır. Yabancı düşmanlığına ve ayrımcılığa karşı çıkmakta ve Avrupa’nın tarihini ve kültürel değerlerini ön plana çıkartmaktadır (Yatağan, Akman, & Kiriş, 2017, s. 19).

3.2.8. Bağımsızlar (Non-Attached - NI)

Yukarıda sayılan siyasi grupların yanı sıra Parlamentoda bağımsızlar da vardır. Herhangi bir siyasi parti grubuna  ye olmayan bağımsız adaylar, kimi zaman beraber de hareket edebilecekleri haklara sahiptirler. Örneğin, 40 bağımsız  ye, Başkan veya Başkan yardımcılığı için aday gösterebilmektedir (Yatağan, Akman, & Kiriş, 2017, s. 20).

Sonuç olarak, Avrupa Parlamentosu’ndaki parti gruplarının savundukları düşüncelere, ilkelere bakarak bazı çıkarımlarda bulunulması mümkündür. Bunlardan biri, ideolojisi her ne olursa olsun parti gruplarının neredeyse hepsinin, hukukun

üstünlüğü, demokrasinin gelişimi, insan haklarına saygı gibi ortak değerlere vurgu yapmasıdır. Burada anlayabileceğimiz diğer husus ise ortak değerlere vurgu yapan parlamenterlere Avrupa bilincinin sirayet etmesidir. Bu noktada siyasi parti gruplarının işlevlerine ilişkin ABA madde 191²⁷ de yukarıdaki çıkarımı doğrulayabilmektedir. Buna ek olarak, AP seçimleri vasıtasıyla Avrupa vatandaşlarının iradeleri AB'ye yansımakta ve bu şekilde AB, Avrupa vatandaşlarının siyasi görüşlerindeki değişimi seçim sonuçlarından okuyabilmektedir. Buna göre, son 2 seçim olan²⁸ 2009 ve 2014 seçim sonuçları kıyaslanacak olursa, 2009'dan 2014'e kadar Avrupa'da aşırı sağ eğilimler öne çıkmıştır. Zira, 2014 seçim sonuçlarına göre AP'de siyasi parti grupları içinden aşırı sağ çizgisinde olanların oy oranlarını artırması da Avrupa'da aşırı sağın yükselişini doğrular niteliktedir.

²⁷ “Avrupa düzeyinde siyasi partiler Birlik'te bütünleşme faktörü olarak önemlidir. Bu partiler Avrupa bilincinin oluşturulmasına ve Birlik yurttaşlarının siyasi iradesini seslendirmeye katkıda bulunurlar.” **Avrupa Birliği Antlaşması**, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (ET: 11.05.2019)

²⁸ 2019 yılına ait AP seçimleri, tez çalışmasının tamamlandığı dönemden sonra gerçekleştiği için inceleme dışı bırakılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA PARLAMENTOSU'NDA SIRBİSTAN İLERLEME RAPORLARINA DAİR TARTIŞMALARDA KÜLTÜR VE KİMLİĞİN YERİ

Çalışmada seçilen örnek ülke olan Sırbistan için hazırlanan ilerleme raporlarından ilki 2012'de ve ulaşılabilen sonuncusu ise 2016'da yayımlanmıştır. İlerleme raporlarının incelenmesinin en önemli nedeni, parlamenterlerin ülkelerin bir yıl içindeki gelişmelerini Avrupa'nın temel değerlerine dayanarak incelemesi ve eleştirmesidir. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu belgeler, Avrupa Parlamentosu'nda görüşülmüştür. Parlamentoda yer alan 8 parti grubuna²⁹ mensup parlamenterler, raporların tartışıldığı oturumlarda görüş bildirmişlerdir. Bu tartışmalar sadece Sırbistan'ın yıllık performansı ile ilgili değil aynı zamanda çeşitli parti gruplarının Sırbistan'ın olası üyeliğine ilişkin bakış açısını da göstermektedir. Parlamenterlerin görüşleri 3 temel başlık altında incelenebilmektedir. Bu başlıklar insan hakları, hukukun üstünlüğü, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileridir. Bu başlıklardan hukukun üstünlüğü ve insan hakları, hem Avrupa Birliği'nin kurucu antlaşması olan Avrupa Birliği Antlaşması'nda (ABA) hem de Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesinde sayılan temel Avrupa değerleri arasından en çok atıfta bulunanlardandır.

Sırbistan için hazırlanan ilerleme raporlarının ilki 2012'de yayımlanmıştır. Çünkü hemen öncesinde Avrupa Parlamentosu'nun aynı yılda yine Sırbistan adına bir genişleme raporu yayımlanmıştır. Bir ülke için genişleme raporunun yayımlanması, ülkenin Avrupa Birliği üyeliği perspektifine girdiği anlamına gelmektedir. Bu durumda ülkenin her sene kaydettiği gelişmeler takip edilebilmektedir. Burada gelişmeler diyerek kastedilen, aslında söz konusu ülkenin Avrupa Birliği'ne ve değerlerine ne kadar uyum gösterebildiğidir.

İlerleme Raporları, yayımlandıkları yılda değil sonraki yılda Avrupa Parlamentosu'nda tartışmaya açılmaktadır. 2012'de yayımlanan ilk rapordan sonra bu

²⁹ Bunlar; Avrupa Halk Partisi(PPE), Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı (S&D), Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu (ALDE), Avrupa Muhafazakarlar ve Reformistler Grubu (ECR), Özgürlük ve Demokrasinin Avrupası (EFDD), Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Sol (GUE/NGL), Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı (Greens/EFA), Bağımsızlar (NI)

çalışmada incelenmiş olan son rapor 2016 yılına ait ilerleme raporunun tartışması olmuştur. İncelenen 5 ilerleme raporu tartışmalarında, hemen her parti grubundan parlamenterlere ait 227 konuşma, AB'nin resmi dilleri olarak kabul ettiği 19 farklı lisandan³⁰ tercüman desteği ile Türkçe'ye çevrilmiştir. 2017 dair rapor çıkmamış olup 2018 raporunun tartışması, incelemenin bitişine yakın tarihte yayımlandıkları için çalışmaya eklenmemiştir. Tartışmaların hepsi Avrupa Parlamentosu'nun resmi web sitesinden elde edilmiş olup 227 konuşmanın tamamına değil, her bir döneme ait konuşmalar içerisinden, parti grupları adına konuşanların ve ilerleme raporunun raportörlüğünü yapanların konuşmalarının yanı sıra konuyu en iyi açıkladığı düşünülen konuşmalara da yer verilmiştir.

4.1. İlerleme Raporları Tartışmaları

AB'ye üyelik sürecindeki en önemli mekanizmalardan biri olan ilerleme raporları, Avrupa Komisyonu'nun aday ülke için görevlendirdiği raportör tarafından hazırlanarak müzakerelerle ilgili AB Konseyi'nin karar almasını sağlamaktadır. Bunun yanı sıra ilerleme raporları, AP'de parlamenterlerin tartışmasına açılır. Bu ilerleme raporları genellikle, aday ülkelerin tam üyeliğe hazırlıklarının değerlendirilmesini hedefleyen ve her yıl düzenli olarak çıkarılan raporlardır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2003).

4.1.1. 2012 İlerleme Raporu³¹

2009-2014 yılları arası Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler delegasyonunda görev alan Sloven parlamenter Jelko Kacin³² tarafından hazırlanan ve 17 Nisan 2013'te Avrupa Parlamentosu'nda tartışılmaya açılan Sırbistan'a ait ilerleme raporunda genel olarak parti gruplarının hemen hepsi bu raporu,

³⁰ İngilizce, Almanca, Yunanca, Romence, Macarca, Slovence, Çekçe, Fransızca, İspanyolca, Hırvatça, Bulgarca, Slovakça, Lehçe, İsveççe, İtalyanca, Felemenkçe, Portekizce, Fince, Litvanca.

³¹ 2012 İlerleme Raporuna dair bütün konuşmalar Avrupa Parlamentosu'nun sitesinden temin edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20130417+ITEM-015+DOC+XML+V0//EN&language=EN>, (E.T: 10 Haziran 2018)

³² Kacin, aynı zamanda 2009 ve 2012 yılları arası Dış İlişkiler Komitesinde de görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23691/JELKO_KACIN/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Sırbistan'daki birçok gelişmenin göstergesi olarak kabul etmiş ve Sırbistan'ın yüzünü Avrupa'dan yana dönmesini olumlu olarak karşılamıştır.

4.1.1.1. İnsan Hakları

Azınlıklar konusunda raportör Jelko Kacin, Hıristiyan demokrat Kinga Gal³³ ve Sosyal demokrat Kinga Göncz,³⁴ Voyvodina'nın özerk statüsü konusunda yetkililer arasında artan gerginliğe karşı yasal statü hakkındaki belirsizliğin çözüme kavuşmasını ve Voyvodina'daki Macarlara anadilde eğitimin sağlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Gal ve Göncz, Macar kökenli parlamenterler olmalarının yanı sıra bu raporun hazırlandığı yıl Avrupa Parlamentosu'nun insan hakları, sivil haklar ve adalet gibi komitelerinde çalışmışlardır.

Parlamentonun Bulgar kökenli üyelerinden Sosyal demokrat Evgeni Kirilov³⁵ ve PPE'den Nadezhda Neynsky³⁶ ise Sırbistan'daki Bulgar azınlıklara yönelik olumsuz muamelelere dikkat çekmişlerdir. Sırbistan'daki diğer bir azınlık olan Romenlerin anadildeki eğitime erişimlerinin engellendiğine vurgu yapanlar ise PPE'den Rumen vekiller Elena Basescu³⁷ ve Csaba Sógor³⁸ olmuştur.

Bu raporda insan haklarına saygı hususunda bahsedilen bir diğer grup ise LGBT'ler olmuştur. Hollandalı parlamenterler olan Yeşiller grubundan Marije

³³ Gal, AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Çalışma Grubunda görev almış olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/28150/KINGA_GAL/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

³⁴ Göncz de tıpkı Kacin gibi 2009 ve 2014 yılları arasında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler delegasyonunda çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96832/KINGA_GONCZ/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

³⁵ Kirilov, 2009-2014 arası AB Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti Delegasyonu Ortak Parlamento Komitesinde vekil olarak 2011-2014 arasında ise Dış İlişkiler Komitesinde üye olarak görev yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/34231/EVGENI_KIRILOV/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

³⁶ Neynsky de tıpkı Kirilov gibi Dış ilişkiler Komitesinde görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96861/NADEZHDA_NEYNSKY/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

³⁷ Basescu, 2009 ve 2014 boyunca Avrupa Parlamentosu'nun Dış İlişkiler Komitesinde yer almış olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96814/ELENA_BASESCU/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

³⁸ Sógor, 2009'dan beri Sivil Özgürlükler, Adalet ve İçişleri Komitesinde yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/39724/CSABA_SOGOR/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Cornelissen³⁹ ve S&D'den Emine Bozkurt⁴⁰ tarafından LGBT haklarının, tıpkı azınlık hakları gibi, güvence altına alınması yönünde yasal düzenlemelere ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır. Hem Cornelissen hem de Bozkurt, Parlamentoda 2009-2014 arası dönemlerde Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesinde üye olarak yer almış kadın parlamenterler oldukları için konuşmalarını bu konular üzerinde yoğunlaştırmışlardır.

Bunlara ek olarak PPE başkan yardımcısı olan Lucinda Creighton,⁴¹ Sırbistan genelinde azınlıklar ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılıkla mücadele edilmesine ve özellikle azınlık haklarının korunmasına yönelik mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmasına dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak raporun geneline bakıldığında parlamenterlerin, insan hakları başlığı altında tartışılan azınlıkların, LGBT'lerin, engelli kişilerin, kadınların haklarından yana endişeli oldukları vurgulanmış ve toplumda bu gruplara yönelik ayrımcılıkla mücadele edilmesi için gerekli yasal değişikliklerin yapılması ve bunların uygulamaya geçirilmesi talebinde bulunulmuştur.

4.1.1.2. Hukukun Üstünlüğü

Raporun bu bölümüyle ilgili PPE'den Lucinda Creighton, Sırbistan'ın Avrupa perspektifini desteklediğini belirterek, konuyla ilgili konuşmasına şu sözlerle açıklık getirmiştir: "Hukukun üstünlüğü, kilit kurumların bağımsızlığı ve iş ortamının daha da geliştirilmesi alanlarında reform gündeminin geliştirilmesi ve bunların uygulanması gerekmektedir."

Raporun hazırlandığı dönemde Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi'nde (SAPC) görev alan ve ALDE grup adına görüş belirten Jelko Kacin, yargının devam eden reformunun yolsuzluk ve organize suçla mücadele hesabına büyük

³⁹ Cornelissen ayrıca 2009-2014 yılları arasında Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler delegasyonunda çalışmasının beraberinde AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Çalışma Grubunda (SAPC) başkan yardımcısı olarak görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96726/MARIJE_CORNELISSEN/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁰ Türk asıllı Bozkurt, yukarıda belirtilen Komiteye ek olarak Dış İlişkiler Komitesinde de yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/28171/EMINE_BOZKURT/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴¹ 2012-2014 arası PPE başkan yardımcılığı görevini üstlenen Creighton için detaylı bilgi için bkz: **Lucinda Creighton**, Vulcan Consulting, <http://www.vulcanconsulting.eu/team/lucinda-creighton/> (E.T: 23 Mayıs 2019)

önem taşıdığını vurgulamıştır. ECR grubu adına İngiliz Charles Tannock,⁴² PPE'den grup adına SAPC üyesi de olan György Schöpflin⁴³ ve aynı zamanda SAPC başkanı olan Hıristiyan demokrat Eduard Kukan⁴⁴ konuşmalarında Sırbistan'ın yargı alanında daha fazla reform yapılmasının gerekliliğinin altını çizerek 359. Maddenin kötüye kullanılmasıyla ilgili olarak kaygılarını dile getirmişlerdir.

Schöpflin ve Kukan gibi Hıristiyan demokratlardan olan ve aynı zamanda SAPC üyesi olan Alman parlamenter Doris Pack,⁴⁵ Sırbistan'da ekonomiyi canlandırmak ve istihdam yaratmak için gerekenin mülkiyet haklarını koruyan, güvenilir bir adalet sistemi olduğunu ifade etmiştir. Sırbistan'ı bölgede güvenlik ve istikrar teminatçısı olarak nitelendiren İtalyan Sosyal Demokrat Pino Arlacchi⁴⁶ ise Sırbistan'ın yargı reformu için geliştirdiği yeni stratejiden ve yargının bağımsızlığını güçlendirmeyi amaçlayan yeni bir mahkeme sistemi tasarısından bahsetmiştir.

4.1.1.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri

2010-2014 arası dönemin Genişleme ve Avrupa Komşuluk Politikası Komiseri olan Stefan Füle,⁴⁷ Belgrad-Priştine diyalogunun önemli sonuçlara ulaşacağını ve bu dialogun geliştirilmesinin hem Sırbistan ve Kosova, hem de Avrupa Birliği'nin stratejik çıkarlarına yarayacağını ifade etmiştir. PPE'den György Schöpflin, Sırbistan'ın Avrupa'daki geleceğinin Kosova'yla bir anlaşmaya varmasından geçtiğini dile

⁴² Tannock, 2014'ten beri AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetinde yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/4521/CHARLES_TANNOCK/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴³ Schöpflin, 2009-2014 arası Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler delegasyonunda görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/28135/GYORGY_SCHOPFLIN/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁴ 2014'ten beri AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetine başkanlık eden Kukan dair detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96651/EDUARD_KUKAN/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁵ Pack, 2009-2014 arası Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler heyetinde yer almış buna ek olarak Dış İlişkiler Komitesinde de çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/1191/DORIS_PACK/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁶ 2009-2012 arası Dış İlişkiler Komitesinin üyesi olan Arlacchi'ye yönelik detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/97228/PINO_ARLACCHI/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz: **Stefan Füle: Member of the European Commission**, European Commission, http://ec.europa.eu/archives/commission_2010-2014/fule/about/welcome/welcome_en.htm, (E.T: 23 Mayıs 2018)

getirirken Yunan parlamenter Nikolaos Salavrakos⁴⁸ EFD grubu adına, Belgrad-Priştine diyalogunun devamlılığının sağlanmasına ve anlaşmaların uygulanmasının hayati önem taşıdığına dikkat çekmiştir.

Sırbistan'ın Kosova ile ilişkilerindeki esnek tavırlarını takdirle karşılayan SAPC üyesi de olan Sosyal Demokratlardan Tanja Fajon⁴⁹ ve Evgeni Kirilov, Belgrad-Priştine diyalogunun sonucunu gerçekleştirmek için sarf ettikleri ciddi çabanın her iki ülkenin de Avrupa yoluna olan bağlılıklarına kanıt olduğunu ifade etmişlerdir. PPE'den Nadezhda Neynsky Batı Balkanlar'daki farklı halklar arasında nihai barış ve hoşgörünün gerekliliğini belirtmiştir. Neynsky gibi PPE grubundan bir diğer parlamenter olan Litvanyalı Radvilė Morkūnaitė-Mikulėnienė,⁵⁰ Sırbistan'ın bu uzlaşma için etnik ve dini azınlıklara saygılı, komşularıyla barışık olması halinde bölgede güvenlik ve istikrar adına önemli bir oyuncu haline gelebileceğinden bahsetmiştir.

S&D grubundan olan ve AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Çalışma Grubunda yer alan Rumen parlamenter Victor Boştınaru,⁵¹ AB için stratejik bir bölge olan Batı Balkanlar'daki Sırbistan ve Kosova meselesinin çözümünün iki ülkeyi AB'ye yaklaştırmak için esas olduğunu vurgulamıştır. Boştınaru gibi S&D grubundan olan Macar parlamenter Zita Gurmai,⁵² Kosova meselesinin Sırbistan için çok hassas bir konu olduğuna dikkatleri çekerek, Sırbistan'ın Kosova ile bir anlaşmayı ilk defa tartışmaya hazır olduğu için çok yol kat ettiğinin de kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

⁴⁸ Salavrakos, Dış ilişkiler Komitesinde 2009 ve 2014 yılları arasında çalışmış bir parlamenter olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs, European Parliament,** https://www.europarl.europa.eu/meps/en/99416/NIKOLAOS_SALAVRAKOS/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁴⁹S&D'nin başkan yardımcısı olan Fajon, Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler heyetinde yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs, European Parliament,** https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96911/TANJA_FAJON/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁵⁰ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs, European Parliament,** https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96695/RADVILE_MORKUNAITE-MIKULENIENE/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁵¹ Boştınaru, 2009-2014 arası Arnavutluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler heyetinde görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs, European Parliament,** https://www.europarl.europa.eu/meps/en/39711/VICTOR_BOSTINARU/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁵² Gurmai, parlamentoda aktif olarak yer aldığı yıllar olan 2009-2014 arası dönemde Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesinde görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs, European Parliament,** https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23805/ZITA_GURMAI/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Avrupa Komisyon'u tarafından Sırbistan için hazırlanan bu ilk raporda, Sırbistan'daki insan hakları, demokrasi ve Kosova ile ilişkilerindeki eksiklikler ortaya konmuştur. Buna göre, genel olarak bu raporun tartışılmasında parlamenterler, Sırbistan'ın komşularıyla olan ilişkilerini güçlendirmesinin, bölgesel işbirliğinde etkin bir aktör olarak yer almasının ve Kosova ile olan yapıcı diyalogu geliştirmesinin gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

4.2.2. 2013 İlerleme Raporu⁵³

Raportörlüğü yine Jelko Kacin tarafından yapılan bu rapor, 15 Ocak 2014'te Avrupa Parlamentosu'nda tartışılmıştır. Belgrad-Priştine diyalogu çerçevesinde iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirmeye dair anlaşmanın Sırbistan ve Kosova başbakanları tarafından 19 Nisan 2013'te imzalanması üzerine 28 Haziran'da Avrupa Birliği, Sırbistan'ın tam üyeliğine yönelik katılım müzakerelerinin başlamasına karar vermiştir. 1 Temmuz 2013 itibariyle ise Batı Balkan ülkelerinden biri olan Hırvatistan, Avrupa Birliği'ne üye olmuştur (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2017). Bu olaylara bakarak 2013 senesinin Batı Balkanlar açısından verimli bir yıl olduğu yorumu yapılabilir.

4.2.2.1. İnsan Hakları

Medya özgürlüğü ve iş ortamının kalitesi hususunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirten Yunan komiser Dimitris Kourkoulas,⁵⁴ azınlıkların korunmasına ilişkin mevzuatın ve azınlıklara yönelik ayrımcı olmayan muamelelerinin etkin bir şekilde uygulanarak bu grupların haklarının tanınmasına ve bu vesileyle ayrımcı tutumların üstesinden gelmeye özellikle dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Parlamentodaki parti grupları içinden LGBT haklarının savunuculuğunu parti programlarına alan Greens/EFA'dan Marije Cornelissen konuşmasında azınlık ve kadın haklarının yanı sıra LGBT bireyler için daha geniş hak taleplerini dile getirirken,

⁵³2013 İlerleme Raporuna dair bütün konuşmalar Avrupa Parlamentosu'nun sitesinden temin edilmiş olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20140115+ITEM-018+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (E.T: 10 haziran 2018)

⁵⁴ 2010-2012 yılları arası Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlar, Türkiye ve İzlanda'ya yönelik genişleme stratejisinden sorumlu Avrupa Komisyonu üyesidir. KOURKOULAS, Dimitris: **Dimitris Kourkoulas**, <http://kourkoulas.gr/bio-en/>, (ET: 14.05.2019)

bağımsızlardan Macar parlamenter Krisztina Morvai⁵⁵ ise Voyvodina Macarlarının duruma yönelik açıklamalarda bulunarak, Macar azınlığın ana dilini kullanma hakkı da dahil olmak üzere ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalmaksızın yaşamaya dair isteklerini dile getirmiştir.

Sırbistan'da Macar azınlığın yanı sıra Arnavutlar da yaşamaktadır. Bu noktada, PPE'yi temsil eden Alman parlamenter Bernd Posselt,⁵⁶ Preševo Vadisi'nde⁵⁷ yaşayan Arnavut azınlıkların Sırbistan tarafından baskıya maruz kaldığını ifade ederek özellikle bu bölgedeki okulların baskıdan en çok etkilenen yerler olduğunu belirtmiştir.

Sırbistan ve Kosova'nın ilişkilerindeki ilerlemenin, Batı Balkanların bazı bölümlerinde birtakım olumlu değişikliklere ilham olabileceğine dikkat çeken PPE'den Rumen parlamenter Iosif Matula⁵⁸ da konuşmalarında basın özgürlüğünün sağlanması ve azınlıkların korunması gibi öncelikli alanlarda reformların devamlılığına ve azınlıklara yönelik ayrımcılık ile mücadelenin etkin bir şekilde uygulamaya konmasının gerekliliğine yer vermiştir.

4.2.2.2. Hukukun Üstünlüğü

Tartışmada Komisyon üyesi Dimitrios Kourkoulas, Sırbistan'ın özellikle yargı reformunda ve yolsuzlukla ve organize suçla mücadele ve kilit görevdeki bazı kurumların bağımsızlığı gibi konularda daha fazla ilerleme kaydetmesinin önemine yer verirken ALDE adına konuşan Jelko Kacin, 23. Bölümün konusu olan yargı reformu için düzgün müzakereler gerçekleşmesi adına Sırbistan'ın yüksek profilli yolsuzluk davalarıyla ilgili sicil kaydı sistemi kurması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra Kacin, Milošević'in gizli servis suçlarının, Başbakan Zoran Cinciç'e düzenlenen

⁵⁵ Morvai aynı zamanda 2012-2014 döneminde insan hakları kapsamında değerlendirilen Kadın hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesinde de çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96661/KRISZTINA_MORVAI/history/7#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁵⁶ 2009-2014 yılları arası Arnavutluk, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler delegasyonunda yer almıştır. Aynı süre zarfında Avrupa Parlamentosu'nun Kültür ve Eğitim Komitesi'nde de görev almıştır. **Members of the European Parliament**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/2229/BERND_POSELTE/history/7 (ET: 14.05.2019)

⁵⁷ Sırbistan'ın güneyinde bulunan ve Sırbistan Arnavutlarının nüfusun büyük bir bölümünü oluşturduğu bir bölgedir. SEJDIU-RUGOVA Lindita, "The Position and the Status of Albanian in the Presheva Valley", **Slavia Meridionalis**, S:15 (2015), s.166

⁵⁸ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/95017/IOSIF_MATULA/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

suikastın siyasi arka planının ve diğer devlet destekli suçların da çözülmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Avrupa Komisyonu'nun genişlemeden sorumlu üyesi Ştefan Füle, önceki söylenenlere ek olarak yargı reformuna, yolsuzlukla ve organize suçla mücadelede Sırbistan'ın Avrupa Birliği Hukuk Misyonu (EULEX) ile işbirliğini sürdürmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hıristiyan demokrat György Schöpflin ise diğer parlamenterlerden farklı olarak Sırbistan Anayasasına değinmiş ve Kosova'yı hala topraklarının doğal bir uzantısı olarak gören Sırbistan Anayasasının bir an evvel değişmesi gerektiğini ve yolsuzlukla mücadelenin uzun vadede planlanması gerekliliğine dikkat çekmiştir.

Yunan Sosyal demokrat Maria Eleni Koppa⁵⁹, yolsuzlukla ve organize suçla mücadelede hala atılması beklenen adımların varlığına işaret edip bağımsız bir adalet sisteminin oluşturulması için yargının niteliğinde iyileştirme ve yargıya siyasi müdahalede bulunulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Yeşiller grubundan Marije Cornelissen ise mevcut durumdan faydalanan ve fazla reform istemeyen kişilerin yargıda yapılacak yeniliklere direniş göstereceği tespitinde bulunarak, Sırp hükümetinin bu direnişe karşı, reformu isteyenlerin ve Sırbistan'ın Avrupa'daki geleceğinden yana olanların desteğini toplaması gerektiğini savunmuştur.

4.2.2.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri

Dimitrios Kourkoulas, Sırbistan ile katılım müzakerelerinin başlama kararını olumlu görmekle birlikte Nisan 2013'te ilişkilerin normalleşmesi ile ilgili varılan ilk anlaşmayı izleyen uygulama planının Sırbistan'ın Avrupa perspektifine olan bağlılığının teyidi olarak kabul etmiştir. Kourkoulas gibi olumlu gelişmeleri odağına alarak konuşan diğer bir Komisyon üyesi Ştefan Füle, hem Sırbistan ve Kosova'nın diyalogunun devamını hem de toplumlarının reform sürecinin ele almasının önemini vurgulamıştır.

⁵⁹ Koppa, görev yaptığı 2009-2014 parlamento döneminde Dış İlişkiler Komitesinde görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: European Parliament MEPs, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/39319/MARIA+ELENI_KOPPA/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

S&D grubu için konuşan Çek parlamenter Libor Rouček,⁶⁰ Hırvatistan'ın katılımı ve Belgrad-Priştine ilişkilerinde büyük ilerleme sağlanması sebebiyle 2013'ün Batı Balkanlar için çok iyi bir yıl olduğu belirtirken, AP'nin muhafazakar parti grubu olan ECR adına konuşan Charles Tannock: "Sadece 15 yıl önce bu bölge, binlerce insanın öldüğüne veya yerinden edildiğine şahit olunan acımasız iç savaşlarla parçalanıyordu. Ancak şimdi Hırvatistan ve Slovenya Avrupa Birliği'ne üye ve Sırbistan ve Karadağ'ın da AB'ye katılmasından ciddi bir şekilde bahsediyoruz" diyerek bölgenin geçmişi ve bugününe atıfta bulunmuştur.

PPE'den Polonyalı parlamenter Krzysztof Lisek,⁶¹ Avrupa Birliği'nin Sırbistan'a doğru genişlemesinden yana olduğunu ve Sırbistan'ın Kosova ile geliştirdiği ilişkilerin takdir edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine PPE'den Hırvat parlamenter Davor Ivo Stier⁶² ise Avrupa'nın geçmişte olanlardan ders aldığını ve şimdi Güneydoğusunda barışı ve istikrarı sağlamada öncü olma iddiasını, Belgrad ile Priştine arasında anlaşmaya varmadaki başarısıyla yerine getirdiğini belirtmiştir.

S&D'den Bulgar parlamenter Marusya Lyubcheva,⁶³ Sırbistan'ın AB ile üyelik müzakerelerinin başlamasının bölgede uzlaşma ve bölgesel işbirliğine katkıda bulunacağına inandığını ve bu gelişmenin bölgedeki tüm diğer ülkelerde üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. S&D'nin parlamenterleri ve SAPC'nin üyesi olan Hırvat kökenli Marino Baldini⁶⁴, Batı Balkanların hem tarihi bir çatışma yeri hem de çeşitli kültürlerin ve dini geleneklerin bir arada bulunduğu bir bölge olması dolayısıyla özellikle Sırbistan'ın AB'ye girişi, tüm Batı Balkanlar bölgesi için kalıcı bir istikrara kavuşması anlamına geldiğini ifade etmiştir. Hıristiyan demokratlardan olan

⁶⁰ Rouček, 2009-14 arası Dış İlişkiler Komitesinde görev yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23707/LIBOR_ROUCEK/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁶¹ Lisek, Dış İlişkiler Komitesine ek olarak Savunma ve Güvenlik Komitesinde de yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96788/KRZYSZTOF_LISEK/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁶² Stier, 2014-16 arası Bosna-Hersek ve Kosova ile ilişkiler heyetinde yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/119435/DAVOR+IVO_STIER/history/8, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁶³ Lyubcheva'ya yönelik daha detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/37524/MARUSYA_LYUBCHEVA/history/6#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁶⁴ 2013-14 arası Arnautluk, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Kosova ile ilişkiler heyetinde olan Baldini'ye yönelik detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/119439/MARINO_BALDINI/history/7, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Nadezhda Neynsky ise Sırbistan ve Kosova'nın ortak problemlerinin çözümü için politik işbirliği yoluna gitmeleri gerektiğini ve böylelikle uzun süren çatışmalarla bağlantılı bir bölgeye barış geleceğini ifade etmiştir.

2013 yılına ait raporu diğer tüm raporlar içerisinde ayıran en önemli özelliği, Hırvatistan'ın 2013 yılında AB'ye tam üye olmasıdır. Bu üyelikle beraber, AB'nin sınırlarının Batı Balkanlara doğru genişlemesi söz konusu olmuştur. Ayrıca, bu üyelikle beraber Hırvatistan, AP'de 11 sandalyenin sahibi olarak sürece dahil olmuştur. 2013 raporuyla beraber Sırbistan ilerleme raporlarının AP'de tartışılmasında Hırvat parlamenterler de sıklıkla yer almaya başlamışlardır.

4.2.3. 2014 İlerleme Raporu⁶⁵

Önceki iki raporu hazırlayan ALDE parlamenterleri Jelko Kacin bu raporla yerini SAPC üyesi ve Dış İlişkiler Komitesi başkanı David McAllister⁶⁶'a bırakmıştır. 2014 İlerleme Raporu, 10 Mart 2015 tarihinde Avrupa Parlamentosu'nda parlamenterlerin tartışmasına açılmıştır. Haziran 2013'te Avrupa Birliği tarafından alınan katılım müzakereleri kararının devamı olarak 21 Ocak 2014'te yapılan Hükümetlerarası Katılım Konferansı ile resmi olarak müzakere süreci başlaması dönemin önemli olaylarından (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2017).

4.2.3.1. İnsan Hakları

2014-2019 arası dönemin Avrupa Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakerelerinden Sorumlu üyesi olan Johannes Hahn⁶⁷, medya özgürlüğünün müzakere edilemez bir hak olduğunu ve AB yolunda ilerlemenin kilit şartını oluşturduğunu savunurken, ALDE adına konuşan Sloven parlamenter Ivo Vajgl⁶⁸, azınlıkların ve

⁶⁵ 2014 İlerleme Raporuna dair bütün konuşmalar Avrupa Parlamentosu'nun sitesinden temin edilmiş olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20150310+ITEM-022+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (E.T: 10 Haziran 2018)

⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124806/DAVID_MCALLISTER/home, (E. T: 23 Mayıs 2019)

⁶⁷ Detaylı bilgi için bkz: **Johannes Hahn**, European Commission, https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2014-2019/hahn_en, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁶⁸ Vajgl aynı zamanda AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetinde yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/97019/IVO_VAJGL/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

LGTB haklarına saygının, ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

AP'nin Macar kökenli parlamenterlerinden Krisztina Morvai ve S&D'den Tibor Szanyi⁶⁹, Voyvodina'nın Macarları da dahil olmak üzere azınlıkların haklarının tam olarak uygulanması gerektiğini ve eşit muamele yapılmasının lüzumlu olduğunu ortaya koyarken PPE'den Kinga Gál ise Sırbistan'da yaşayan, başta Macarlar olmak üzere, ulusal azınlıklar için özellikle önemli olan anadilinin yaşamın her alanında kullanımı ve devlet yönetiminde azınlıkların varlığı gibi değişikliklerin gerekliliğine dikkat çekmiştir.

PPE'den Bulgar parlamenter Andrei Kovatchev⁷⁰ ise Bulgar azınlığın anadilde eğitim alma konusundaki zorluklarına dikkat çekmiş ve Bulgar azınlığın bu talebine ilişkin çeşitli siyasi engellerin olduğuna da değinerek özellikle ders kitaplarının Bulgarca'ya tercümesinin önündeki bürokratik ve mali mazeretlerin varlığını ortaya koymuştur. Kovatchev, aynı zamanda raporun hazırlandığı bu dönem, Parlamentonun İnsan Hakları Alt Komitesi'nde çalışmaya başlamıştır.

S&D'den Rumen parlamenter Victor Negrescu⁷¹, Timoc Vadisi'nde⁷² sayıları yaklaşık 40.000 olan Rumen azınlığın aktif olarak korunmasının yanı sıra, kültürel ve dilsel geleneklerine de gereken saygının gösterilmesinin Sırbistan'ı Avrupa yolunda bir devlet olarak güçlendireceğini ve Sırbistan'ın Avrupa yolunda Romanya tarafından desteklendiğini ifade etmiştir. S&D'den bir başka Rumen parlamenter Doru-Claudian Frunzulică⁷³ kendi konuşması sırasında azınlık hakları, ifade özgürlüğü, kadın ve erkeğin eşit temsili, yolsuzluk gibi konularda iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğuna değinmiştir. Frunzulica ve Negrescu gibi Rumen olan PPE parlamenterlerden Ramona

⁶⁹Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124703/TIBOR_SZANYI/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷⁰ Kovatchev 2014-17 arası Dış İlişkiler Komitesinde çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/97968/ANDREY_KOVATCHEV/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷¹ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/88882/VICTOR_NEGRESCU/history/8, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷² Sırbistan'ın doğusunda, Timok nehri etrafındaki coğrafi bir bölgedir.

⁷³ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124790/DORU-CLAUDIAN_FRUNZULICA/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Nicole Mănescu⁷⁴ da konuşmasında eğitimle ilgili mevzuatın uygulanmasının, ulusal parlamentoda bu azınlıkların temsilini ve mevcut azınlık dillerinde medya hizmetlerine ve dini hizmetlere erişimin sağlanması ile ilgili Sırbistan'ın somut bir eylem planı hazırlamasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bununla beraber bu ulusal azınlıkların, Sırbistan'ın üyelik sürecinde önemli bir rolü olduğunu da altını çizmiştir. Manescu, Avrupa Parlamentosu'nda İnsan Hakları Alt Komitesi'nin bir üyesi olarak bu dönem görev yapan parlamenterlerdendir.

Özetle, toplumdaki hassas grupların temel haklarının desteklenmesinin, gözlemlenmesinin ve bu hakların korunmasına ilişkin mevzuatın tam olarak uygulanarak ayrımcılığın üstesinden gelmek için dikkatli hareket edilmesinin ve ifade özgürlüğünün desteklenmesinin önemi parlamenterler tarafından vurgulanmıştır.

4.2.3.2. Hukukun Üstünlüğü

Bu bölümde hukukun üstünlüğünün temel bir AB değeri olduğu yeniden vurgulanmıştır. Bu bağlamda Sırbistan'ın kamu yönetimi reformu, yargı reformu ve yolsuzlukla mücadele ve organize suçlar da dahil olmak üzere Sırbistan'ın geçen yıl kaydettiği ilerleme, parlamenterler tarafından olumlu bulunmuştur. Ayrıca, Sırbistan'ın EULEX ile işbirliği yapması ve EULEX'in görevini tam ve engelsiz ifa etmesine etkin olarak katkıda bulunması gerekliliğinin de altı çizilmiştir.

GUE/NGL adına konuşan Çek parlamenter Miloslav Ransdorf⁷⁵, idari ve yargı reformları ve yolsuzlukla mücadelede Sırbistan'ın kaydettiği ilerlemenin takdire değer olduğunu belirtmiştir. Hıristiyan demokrat Eduard Kukan ise Sırbistan'ın yargı reformundaki ilerlemenin sürmesini desteklemesinin yanında Kamu Denetçiliği Kurumu gibi belirli kurumların bağımsızlığının önemine ve aynı zamanda görevi kötüye kullanma vakaları ile ilgili sorunların çözümüne vurgu yapmıştır.

⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/39717/RAMONA+NICOLE_MANESCU/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷⁵ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23706/MILOSLAV_RANSDORF/history/8, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Greens/EFA adına söz alan Sloven Igor Šoltes⁷⁶, yargı alanında olabilecek en yüksek bağımsızlık seviyesine ulaşmak için sarf edilen çabaların hukukun üstünlüğüne olan güveni de güçlendirdiğini ifade etmekle birlikte, Sırbistan'daki yolsuzluk meselesi gündeme taşıyıp, bunun önüne geçilmediği takdirde yolsuzluğun ülkenin çürümesine yol açabileceği gerçeğine dikkat çekmiştir. Komisyon üyesi Johannes Hahn ise yargı ve temel haklar ile ilgili olarak Fasıl 23'teki tarama raporunda yer alan belirli tavsiyelere göre savaş suçlarının etkin bir şekilde çözülmesi, şüphelilere eşit muamele ve orantılı ceza ve mağdurların korunması gibi gereklilikleri öne çıkartmıştır.

4.2.3.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri

Genel çerçeveleriyle ele alınırsa, Sırbistan'ın üyelik sürecinin önemli bir parçasını oluşturan bölgesel işbirliği bağlamında Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci ve Bölgesel İşbirliği Konseyi gibi girişimlere katılarak ve diğer Batılı ülkelerle ikili ilişkileri güçlendirerek bölgesel işbirliğini geliştirmeye dayalı aktif ve yapıcı tavrı memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca, Sırbistan'ın AB üyelik müzakerelerindeki ilerlemenin yolunun, Priştine ile ilişkilerin normalleşmesinden ve Brüksel Anlaşmasının tam olarak uygulanmasından geçtiğine ve Sırbistan'ın Avrupa değerlerine bağlılık göstermek için başta ODGP olmak üzere AB'nin politikalarına kademeli olarak uyum sağlamasının gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

Başbakan Vučić ve hükümetinin Avrupa entegrasyon sürecine bağlılığını gösterdiğine inanan PPE üyesi raportör David McAllister, Sırbistan'ın AB dış politikasına uyumunu ve Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesini beklediğini ortaya koyan açıklamalarının yanı sıra Sırbistan'ı Avrupa yolunda kalmaya teşvik etmiştir. Sosyal Demokratların sözcülüğünü yapan Tanja Fajon ise, Sırbistan'ın Batı Balkan bölgesinde, ülkelerarası daha iyi ilişkilerin kurulması ve bölgesel işbirliğin hızlandırılması için bir tür başlatıcı olması sebebiyle Priştine ile ilişkilerin normalleşmesini konu eden anlaşmayı tam olarak hayata geçirmesinin Sırbistan açısından önemini vurgulamıştır.

⁷⁶ 2014-16 arası Dış İlişkiler Komitesinde üye olan Soltes'e yönelik detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/125003/IGOR_SOLTES/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Sırbistan'ın Batı Balkanlar'ın istikrarı ve reformu yönünden önemli bir rol oynadığını ifade eden Hırvat kökenli ALDE üyesi Ivan Jakovčić,⁷⁷ son dönemde komşularıyla olan ilişkilerindeki çabalarına bakarak Sırbistan'ın bu yolda devam ettiği takdirde AB'ye üye olarak kabul edilmesinin önünde herhangi bir engel kalmayacağını belirtmiştir. Buna ek olarak Avrupa Parlamentosu'nun bağımsız üyelerinden Polonyalı Kazimierz Michał Ujazdowski,⁷⁸ Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın Avrupa Birliği'ne katılımından memnun olduğunu bu nedenle Sırbistan'a da bir şans verilmesi gerektiğine inandığını belirterek Avrupa'nın kapısının Sırbistan'a açılmadığı takdirde Sırbistan'ın Rus bölgesinde olacağına dair endişelerini de dile getirmiştir.

Sırbistan'ın Rusya ile ilişkilerine göndermede bulunan S&D'den Tibor Szanyi, aday ülkelerin ortak dış politika ve güvenlik politikasına katılmaları gerektiğini bildirmiştir. Szanyi gibi Sosyal demokrat olan İtalyan parlamenter Nicola Caputo,⁷⁹ Kosova ile ilişkileri normale döndürme yönünde atılan adımlar ve komşu ülkelerle yönelik yapıcı yaklaşımı ile Batı Balkan bölgesinde önemli bir ülke olan Sırbistan'ın, dış ve güvenlik politikasını Avrupa Birliği ile uyumlu hale getirme ihtiyacını ortaya koymakla beraber Sırbistan'ın AB'nin dış politika kararlarına uyumunun, Avrupa entegrasyonu sürecinde Sırbistan açısından bir dönüm noktası olacağını belirtmiştir.

Avrupa Komisyonu'nun genişleme politikasından sorumlu üyesi Johannes Hahn, Sırbistan'ın zorlu reformlara kendini adadığını ve Kosova ile ilişkilerinin normalleşmesi adına sarf ettiği çabaların bölgedeki istikrarın anahtarı olması dolayısıyla, savaş suçlarının uluslararası standartlara uygun olarak etkili ve tarafsız bir şekilde ele alınmasının Sırbistan açısından katılım müzakerelerinde önünü açacağını altını çizmiştir.

⁷⁷ Jakovcic aynı zamanda AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetinde yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs,** European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124754/IVAN_JAKOVVIC/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs,** European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/23791/KAZIMIERZ+MICHAL_UJAZDOWSKI/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁷⁹ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs,** European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124851/NICOLA_CAPUTO/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

4.2.4. 2015 İlerleme Raporu⁸⁰

Raportörlüğü David McAllister tarafından 2015 ilerleme raporuna dair yapılan tartışma, 3 Şubat 2016 tarihinde gerçekleşmiştir. Ocak 2014'te başlayan müzakere sürecinde Sırbistan'ın, 23. ve 24.fasılların açılması için kapsamlı eylem planlarını ve 35.fasılın muhtevası olan Kosova ile ilişkilerin normalleştirilmesi sürecini sürdürmesi genel olarak olumlu karşılanmış olup 15 Aralık 2015 tarihli Genel İşler Konseyi'nin sonuçlarına göre Sırbistan'da yargı reformu, yolsuzlukla mücadele, ifade özgürlüğü, temel haklar dahilinde azınlık hakları, cinsiyet ayrımcılığı, demokratik kurumların varlığı gibi konularda ilerlemeye ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2017).

4.2.4.1. İnsan Hakları

Raporun bu bölümüyle ilgili genel olarak, azınlıkların korunması, cinsel yönelim temelinde ayrımcılıkla mücadelenin önemli olduğu, azınlıklara yönelik mevzuatın etkin bir şekilde uygulanması da dahil olmak üzere temel haklara saygı gösterilmesi gerektiğine özellikle dikkat çekilmiş ve üye devletlerin azınlıklar hakkında Sırbistan'dan ek ilerleme görmek istediği parlamenterler tarafından dile getirilmiştir.

PPE adına konuşan David McAllister ve S&D adına konuşan Tanja Fajon, medya özgürlüğüne dikkatleri çekip daha iyi çalışma koşulları talep eden gazetecilerin protestosunun Sırbistan'daki medyanın durumu hakkında fikir verdiğini ve medyanın özgürlüğünün, demokrasinin kurucu bir unsuru olması dolayısıyla özgür medya için gerekli ortamın yaratılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Muhafazakar gruptan Rumen parlamenter Monica Macovei⁸¹ de Sırbistan'daki gazetecilerin politikacılar tarafından tehdit edildiğini ve hatta fiziksel saldırıya maruz kaldığını belirterek basın özgürlüğü olmadan demokrasinin olmayacağını savunmuştur. 2014 ve 2016 yılları arası İnsan

⁸⁰ 2015 İlerleme Raporuna dair bütün konuşmalar Avrupa Parlamentosu'nun sitesinden temin edilmiş olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20160203+ITEM-012+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (E.T: 10 Haziran 2018)

⁸¹ Macovei, 2009-2014 arası Sivil Özgürlükler, Adalet ve İçişleri Komitesinde görev almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96824/MONICA_MACOVEI/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Hakları Alt Komitesinde çalışmış olan İngiliz sosyal demokrat Richard Howitt⁸² de basına değinerek, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW)⁸³ Sırbistan'daki basın özgürlüğünün tehdit altında olduğunu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın verilerine göre 2015 yılında gazetecilere yönelik 34 saldırı düzenlediğini açıklamıştır.

Rumen parlamenterler olan PPE'den Cristian Dan Preda⁸⁴ ve S&D'den Emilian Pavel⁸⁵, Sırbistan'daki Rumen azınlığın durumunu öne çıkararak McAllister raporunda, azınlıkların korunmasına ilişkin önemli bir paragraf bulunmasına rağmen bunun bir an önce uygulamaya geçmesi gerektiğinden bahsetmiş ve azınlıkların kendi dillerinde eğitime, medyaya ve dini hizmetlere erişimini yoğunlaştırmanın gerektiğini ifade etmişlerdir. Kendisi de Bulgar olan Andrei Kovachev, Sırp makamlarının Bosilegrad⁸⁶ ve Dimitrovgrad⁸⁷ Bulgar azınlıklarına yönelik kötü muamelesinden bahsetmiş ve milliyetçiliğin hiçbir zaman insanlar için iyiye yol açmadığını vurgulamıştır. PPE'den Hırvat parlamenterler Marijana Petir⁸⁸ ve Andrej Plenković⁸⁹ ile ALDE'den Hırvat kökenli Jozo Radoš⁹⁰ ve Ivan Jakovčić kendi konuşmalarında Hırvat azınlık da dahil olmak üzere Sırbistan'ın bünyesinde diğer azınlık gruplarının siyasi temsilinin eksikliğini yanı sıra anadilde bilgi edinme ve eğitim alma haklarının hala yerine getirilmediğine değinmişlerdir. Macar PPE üyesi Kinga Gál ise azınlıklara yönelik fırsat eşitliğinin, azınlıkların anadilde eğitime erişiminin ve buna uygun eğitim materyallerinin sağlanmasının Sırbistan tarafından benimsenmesi gerektiğine yer vermiştir.

⁸² Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/2073/RICHARD_HOWITT/history/8, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁸³ Human Rights Watch. ABD kökenli insan hakları üzerine araştırma yapan bir sivil toplum kuruluşudur.

⁸⁴ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96838/CRISTIAN+DAN_PREDA/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/129256/EMILIAN_PAVEL/history/8#mep-card-content, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁸⁶ I. Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan'ın bir parçası olmasına rağmen Neuilly Antlaşması ile Yugoslavya'ya verilen, bugün ise Sırbistan sınırları içinde bulunan bir belediyedir.

⁸⁷ Sırbistan'ın doğusunda yer alan Pirot ilçesinde bulunan bir kenttir.

⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124749/MARIJANA_PETIR/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁸⁹ SAPC üyesi olan Plenković, 2014-16 yılları arasında Dış İlişkiler Komitesine yardımcı başkanlık yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/112755/ANDREJ_PLENKOVIC/history/8 (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁹⁰ Rados, Bosna-Hersek ve Kosova ile ilişkiler heyeti ve AB-Karadağ İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi gibi görevlere dahil olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/112753/JOZO_RADOS/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

SAPC başkan yardımcısı olan Hollandalı Sosyal demokratlardan Paul Tang⁹¹ ise LGBTİ haklarının durumunu belirtmek adına Eylül ayında gerçekleşen Belgrad'daki "Onur Yürüyüşü"nden gözlemlerini aktararak güvenlik güçlerinin yürüyüşe katılanları değil de Belgrad halkını korumak için orada olduklarını ifade etmiştir. Bu durum, Sırbistan'ın mevzubahis konudaki gelişimini ortaya koymaktadır denilebilir.

4.2.4.2. Hukukun Üstünlüğü

Avrupa Birliği'nin hukukun üstünlüğü ilkesine dayandığını belirten raportör David McAllister, bir ülke hukukun üstünlüğüne saygı duyduğunda, vatandaşlarının, işletmelerinin, devlet kurumlarının ve bir bütün olarak ekonominin bundan yarar sağlayacağını, bu sebeple Sırbistan'ın organize suç ve yolsuzlukla kararlılıkla mücadele ederek yargıyı güvence altına alması gerektiğinden bahsetmiştir.

SAPC vekili olan Sosyal demokrat parlamenter Knut Fleckenstein,⁹² hukukun üstünlüğünü güçlendirmek için yapılan reformların diğer alanlarda daha da hızlı ilerlemeyi getirdiğini ve başarılı reformların hukukun üstünlüğü ilkelerinin uzun süreli sabitlenmesinin sonucu olduğunu ifade etmiştir. ECR'den Monica Macovei, Sırbistan'ın yargının reformu için bir eylem planını benimsediğine dair memnuniyetinin yanı sıra uygulama aşamasının kağıt üzerinde kalmaması gerektiğini belirtirken; Slovak PPE parlamenterleri Eduard Kukan da Sırbistan'ın, hukukun üstünlüğü için yargının bağımsızlığını güçlendirmesini gerektiğini eklemiştir.

AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetinde olan PPE parlamenterleri Andrej Plenković, yargı ve temel haklar konusundaki reformların sürdürülmesinin Sırbistan'ın katılımının önkoşullarından olduğunu, dolayısıyla yargı reformu çerçevesinde savaşlar sonucu ortaya çıkan kayıp şahısların bulunması ve savaş suçlarına ilişkin dosyalara ağırlık verilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Plenkovic ile aynı heyetten olan Sosyal demokratlardan Lucy Anderson⁹³ ise 2015 ilerleme raporuna göre Sırbistan'ın yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek için

⁹¹ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/125020/PAUL_TANG/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁹² Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96840/KNUT_FLECKENSTEIN/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁹³ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124949/LUCY_ANDERSON/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

reformlar konusunda önemli adımlar attığını yansıtmakla birlikte, yargı sisteminin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ifade özgürlüğünü korumak için Sırbistan tarafından yapılması gereken daha çok iş olduğunu vurgulamıştır.

Komisyon üyesi Johannes Hahn, savaş suçlarının uluslararası standartlara uygun şekilde tarafsız bir biçimde ele alınması, şüphelilere eşit muamele yapılmasının, cezaların orantılı olması ve mağdurların korunması gibi konularda Sırbistan'ın 23. Fasıldaki Eylem Planı'nda belirtilen adımların atılmasının takipçisi olacaklarını ifade etmiştir. PPE üyesi Andrea Bocskor,⁹⁴ hukukun üstünlüğü, yolsuzluk ve organize suçlar alanındaki eksikliklere dikkat çekmiş ve Sırbistan'da hazırlanan pek çok umut verici yasa ve eylem planının uygulanmasının sadece müzakerelerin gidişatı için değil, aynı zamanda vatandaşlar açısından da önem teşkil eden hukuk kurallarının mümkün olan en kısa sürede Avrupa düzeyine ulaşmasının önem taşıdığını ifade etmiştir.

4.2.4.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri

Raportör David McAllister, Sırbistan'ın önemli ilerleme kaydettiği Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi sürecinde aktif ve yapıcı rolünü sürdürmesi gerektiğini belirtmiş ve önemli bir dış politika ortağı olması sebebiyle, Sırbistan'a Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'na uyum sağlamaya yönelik çağrıda bulunmuştur. Ayrıca McAllister, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerinin Batı Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği'ne doğru hareket etme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmakta olduğunu vurgulayarak, Sırbistan'ın Kosova ile arasındaki ilişkilerin daha da normalleşmesi yönünde mevcut anlaşmaları her iki tarafın da tam olarak hayata geçirmelerinin öneminden bahsetmiştir.

Johannes Hahn, Sırbistan için yüksek derecede önemli olan konunun, bölgedeki yapıcı yaklaşımını sürdürmek ve Kosova ile ilişkilerini normalleştirmede daha fazla ilerleme kaydetmeye devam etmek olduğunu ve Sırbistan'ın bunu katılım sürecine paralel olarak yürütmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124712/ANDREA_BOCSKOR/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Batı Balkan ülkeleriyle ilişkili delegasyonları 2012 ve 2017 arası sürdüren, Greens/EFA'dan Ulrike Lunacek,⁹⁵ Kosova ile olan diyalogda Sırbistan'ın kaydettiği ilerlemeyi takdir ettiğini belirtmiş ve bu iki ülke arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin, Sırbistan'ın Kosova'nın Birleşmiş Milletler ya da diğer uluslararası örgütlere katılımını engellememesi gerektiği anlamına da geldiğinin özellikle üzerinde durmuştur.

Muhafazakar gruptan Charles Tannock, Batı Balkanlar'da kilit bir aktör ve AB üyelik süreci vasıtasıyla tüm bölgeyi istikrarlı hale getirme sürecinin bir parçası olan Sırbistan'ın AB Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası'na daha sıkı bir şekilde uyum sağlamaya çalışması için çağrıda bulunurken, Sırbistan'ı grup olarak desteklediklerini belirten GUE/NGL grup adına Takis Hadjigeorgiou⁹⁶ ve Greens/EFA adına Igor Šoltes konuşmalarında Sırbistan'ın Batı Balkanlar bölgesinin ülkelerinde iyi bir işbirliği kurmada güçlü bir oyuncu olmaya devam etmesinin önemine yer vermişlerdir.

Ivan Jakovčić, Eduard Kukan ve Emilian Pavel, Sırbistan 'ın bölgesel istikrar içinde yaptığı bir dizi olumlu adımın takdir edilmesi gerektiğini ve göçmen krizindeki yapıcı rolünün AB ile aynı çizgide olduğunu göstermesi dolayısıyla Sırbistan'ın Batı Balkanlarda önemli bir ortak ve güvenilir bir ülke olduğunu kanıtladığını ifade etmişlerdir. Rumen parlamenter Monica Macovei ise Sırbistan'ın katılım yolunda da ilerleme kaydetmek için Rusya'ya yönelik dış politikasını gözden geçirmesi ve Batı'ya doğru kararlı bir şekilde ilerlemesi gerektiğini vurgulamıştır. Sosyal demokratlardan Hırvat parlamenter Tonino Picula, Çek parlamenter Miroslav Poche⁹⁷ ve Hüristiyen demokrat olan Marijana Petir, Avrupa Birliği'nin dış politikasına uyumun ve iyi komşuluk ilişkilerinin Sırbistan için müzakere sürecinin ayrılmaz bir parçası ve Avrupa yolunun devamı olduğunu bir kez daha ortaya koymuşlardır.

⁹⁵ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/97017/ULRIKE_LUNACEK/history/8, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁹⁶ Hadjigeorgiou, AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyetinde yer almıştır. Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/96907/TAKIS_HADJIGEORGIOU/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/124699/MIROSLAV_POCHE/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

4.2.5. 2016 İlerleme Raporu⁹⁸

13 Haziran 2017’de raporun AP’de tartışılmasında ilk sözün sahibi olan raportör David McAllister’ın değindiği birinci konu, Avrupa Birliği’nin en başarılı politikası olarak görülen genişleme politikasının Birleşik Krallık’ın 23 Haziran 2016 tarihli referandum sonucundan aldığı darbe olmuştur. Çünkü bu referandum ile ortaya çıkmıştır ki Birleşik Krallık tercih hakkını, Avrupa Birliği’nden ayrılmaktan yana kullanmıştır (Aras & Günar, 2018, s. 95). Brexit sürecinin yarattığı etkiye dair David McAllister, Avrupa Birliği’nden çıkış prosedürünü içeren ABA 50.maddenin⁹⁹ yerine Avrupa Birliği’ne katılımın yolunu açıklayan 49.maddeye¹⁰⁰ odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu açıklama bir anlamda, Avrupa Birliği’nin genişleme sürecinin devam edeceğine yönelik bir ipucu olarak görülebilir.

4.2.5.1. İnsan Hakları

İnsan haklarına yönelik olarak, raportör David McAllister, ifade özgürlüğüne yapılan engellemelere işaret ederek bu konulardaki eksiklerin hala giderilmediğini ve bu konunun öncelikli olarak ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

S&D adına konuşan Tanja Fajon ise konuyla ilgili fikirlerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Tehdit altındaki gazetecilerin bir kısmı fiziksel saldırıya uğradı. Kendime ve size soruyorum: Avrupalı ailemizin bir parçası olarak istediğimiz Sırbistan bu mu? Sırbistan, Avrupa’daki demokrasi standartlarımıza, hukuk kurallarına ve insan haklarına saygı seviyesine ulaşmak için çok daha fazla çaba göstermelidir.”

ALDE adına konuşan Ivo Vajgl ise, Sırbistan’daki medya üzerindeki mevcut kontrolün sebebi olarak siyasi baskıları göstermiştir. Johannes Hahn, ifade özgürlüğünün, azınlık hakları ve hukukun üstünlüğü ile birlikte Avrupa değerlerini

⁹⁸ 2016 İlerleme Raporuna dair bütün konuşmalar Avrupa Parlamentosu’nun sitesinden temin edilmiş olup detaylı bilgi için bkz: **European Parliament Plenary**, European Parliament, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+CRE+20170613+ITEM-014+DOC+XML+V0//EN&language=EN> (E.T: 10 Haziran 2018)

⁹⁹ “Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik’ten çekilmeye karar verebilir(...)”**Avrupa Birliği Antlaşması**, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (ET: 11.05.2019)

¹⁰⁰ “2. maddede belirtilen değerlere saygı gösteren ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt eden her Avrupa devleti, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir(...)”**Avrupa Birliği Antlaşması**, TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>, (ET: 11.05.2019)

oluşturduğunu dolayısıyla bu değerlerin pazarlık konusu yapılamayacağını ve yine bu söz konusu değerlerin Sırbistan için Avrupa Birliği yolunda kilit şartları oluşturduğunu söylemiştir. S&D üyesi Helena Dalli¹⁰¹ de Sırbistan'ın ifade özgürlüğündeki eksikliklerine ve azınlık haklarının korunmasına dikkat çekmiştir.

İfade özgürlüğü konusunun yanı sıra Parlamento'daki tartışmalarda azınlık haklarına da sıkça yer verilmiştir. Bu konuda görüş bildirenlerden PPE'den kendisi de bir Hırvat olan Marijana Petir, Sırbistan'daki Hırvatlara yönelik ayrımcılıktan ve Hırvatların ana dildeki eğitim ve medya programlarını sağlama yönündeki haklarının engellendiğini belirterek Sırbistan'daki bu ayrımcı söylemlerin Avrupa değerleriyle uyuşmadığını ifade etmiştir.

Bağımsızlardan Krisztina Morvai ise önceki raporlarda da yer verilen Voyvodina Macarlarından bahsederek bu bölgeye kendi kaderini tayin hakkı verilmediği müddetçe Sırbistan'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğinin veto edilmesi gerektiğini savunarak Güney Tirol¹⁰² ve Bask bölgesinde¹⁰³ buna benzer modellerin varlığına işaret ederek, Sırbistan'dan da aynı uygulamayı talep etmiştir.

Hırvat PPE demokratlarından Željana Zovko¹⁰⁴ ise Sırbistan'ın komşularıyla olan ikili anlaşmazlıkları çözmesi gerektiğini belirterek konuyu Sırbistan'daki Hırvatlara getirmiştir. Tıpkı Marijana Petir gibi Zovko da Hırvat azınlığın, ana dilde eğitim ve ders kitapları sorunlarının çözüme kavuşmasını beklediğini dile getirmiştir. Ayrıca, Avrupa Birliği üyeliği için temel şartlardan olan kimlik ve azınlık haklarının korunması hususunun Sırbistan için bu anlamda gerekli bir ön koşul olduğunu da eklemiştir.

¹⁰¹ Detaylı bilgi için bkz: Minister for European Affairs, https://meae.gov.mt/en/Pages/Media/Press_Releases/PR172175.aspx, (E.T: 23 Mayıs 2019)

¹⁰² İtalya'nın Avusturya sınırında olan bir bölgedir.

¹⁰³ İspanya'nın kuzeyindeki özerk bir bölgedir.

¹⁰⁴ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/185341/ZELJANA_ZOVKO/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

4.2.5.2. Hukukun Üstünlüğü

Öncelikli olarak Sırbistan'ın hukukun üstünlüğünde kaydedilen ilerlemenin müzakere sürecinin genel hızı için elzem olduğunu hatırlatarak söze başlayan David McAllister, yargı bağımsızlığının güvence altına alınmamasının bütün Batı Balkan ülkelerinin demokratik, sosyal ve ekonomik kalkınmasına engel olduğunun altını çizmiştir.

Sırbistan'ın 2016 yılında önemli ilerleme kaydettiğini belirten Helena Dalli, hukukun üstünlüğü genişleme sürecinin merkezinde olmaya devam ettiği bu süreçte Sırbistan'ın reform çabalarını yoğunlaştırması gerektiğini ifade etmiştir.

S&D adına konuşan Tanja Fajon ise Sırp vatandaşlarla yaptığı görüşmelerden mevcut durumun görünenden tam tersi istikamette ilerlediğini ve Savamala¹⁰⁵ gibi çözülmemiş davaların, hukukun üstünlüğünün uygulamada düşüşe geçtiğini kanıtladığını belirtmiştir. Bunlara ek olarak Sırp gençlerinin, parti üyelik kartı olmadan ya da bir parti yetkilisine belirli bir miktar para ödmeden bir iş bulmalarının neredeyse imkansız olduğuna değinmiştir. Greens/ALE adına söz alan Ulrike Lunacek de Belgrad'daki Savamala bölgesine değinmiş ve bir yıl boyunca burada meydana gelen yıkımla ilgili bir soruşturma yapılmadığından yana kaygılandığını dile getirmiştir.

S&D grubunun genişlemeye olan bağlılığını dile getiren Victor Boştinaru son seçim kampanyasının milliyetçi söylemlerle zayıflatıldığından bahsetmiş ve Sırbistan'daki demokrasi ile ilgili kaygılarını dile getirirken, PPE'den Eduard Kukan ise hukuk gibi kilit alanlarda, yargı bağımsızlığı ve yolsuzlukla mücadele için sorunların çözümünde Sırbistan'dan görmeyi beledikleri iradeyi hala göremediklerinden bahsetmiş aynı zamanda bu yolla Sırbistan'a bir anlamda uyarıda bulunmuştur.

¹⁰⁵ Sırbistan'ın başkenti Belgrad'da yer alan bir semt olup 24 Nisan 2016'daki seçimlerin ardından önceden bildirmeksizin bir caddenin usulsüzce yıkılarak "Belgrad Waterfront" adındaki lüks bir gayrimenkul projesinin önünün açılmasıyla beraber basında "Savamala Davası" olarak yer bulmuştur. **The Savamala Case: A Year Without Progress**, Euroactiv, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/the-savamala-case-a-year-without-progress/>, (SGT: 27.04.2017)

4.2.5.3. Bölgesel İşbirliği ve İyi Komşuluk İlişkileri

Tartışmada parlamenterlerin en çok katkıda buldukları bölüm olan dış politikayla alakalı olarak raportör David McAllister, Sırbistan'ın sadece bir Avrupa perspektifi olmadığını, aynı zamanda Sırbistan'ın Avrupa ile bir geleceği olduğunu belirtmiştir. McAllister, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerine de atıfta bulunarak Sırbistan'ın AB'ye üyelik sürecinin Kosova ile ilişkilerin normalleşmesiyle ilintili olduğuna yer vermiştir. İlişkilerin iyileştirilmesi için sadece anlaşma yapmanın yeterli olmayacağını, tüm anlaşmaların tam olarak uygulanmasının hem Belgrad hem de Priştine'den beklendiğini de eklemiştir.

Sırbistan'ın bölgesel işbirliğine yapıcı katılımını memnuniyetle karşılayan Sosyal demokrat Helena Dalli ise Kosova ile ilişkilerin normalleşmesinin, müzakerelerin gidişatını ve Belgrad-Priştine arasında varılan anlaşmaların uygulanmasını etkileyeceğinden bahsetmiş ve Sırbistan'ın AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasına kademeli olarak uyum çağrısını yinelemiştir. Johannes Hahn ise, Sırbistan'ın AB üyeliğine yönelik çabasını takdir ederek, Kosova ile ilişkilerinin normalleşmesinin de Sırbistan için önemini vurgulamıştır.

ALDE'den Ivo Vajgl: "Bölgedeki diğer ülkelerle birlikte Sırbistan, Avrupa'nın bu kısmını uzlaştırmak için çaba göstermelidir. Bu çaba, bütün ülkelerin ve bu bölgenin ulusları için Avrupa perspektifi, barış, istikrar ve ilerlemenin anahtarıdır" diyerek Sırbistan'ın bölgedeki önemine dikkat çekmiştir. Vajgl gibi ALDE'den olan Türk asıllı Bulgaristan vatandaşı parlamenter İlhan Kucuk,¹⁰⁶ Kosova ile ilişkilerin normalleştirmek ve derinleştirmek için gösterilmesi gereken çabanın bölgenin güvenlik ve barışı üzerinde bir hayli öneme sahip olduğunu dile getirmiştir. Sırbistan'ı bölgesel liderlerden biri olarak gören Hıristiyan demokratlardan Slovak parlamenter Eduard Kukan, tüm bölgenin istikrarı ve gelişmesinden Sırbistan'ın sorumlu olduğunu belirterek, bu sorumluluğunu bölgedeki işbirliğini teşvik etmek için kullanılması gerekliliğine dikkat çekmiştir.

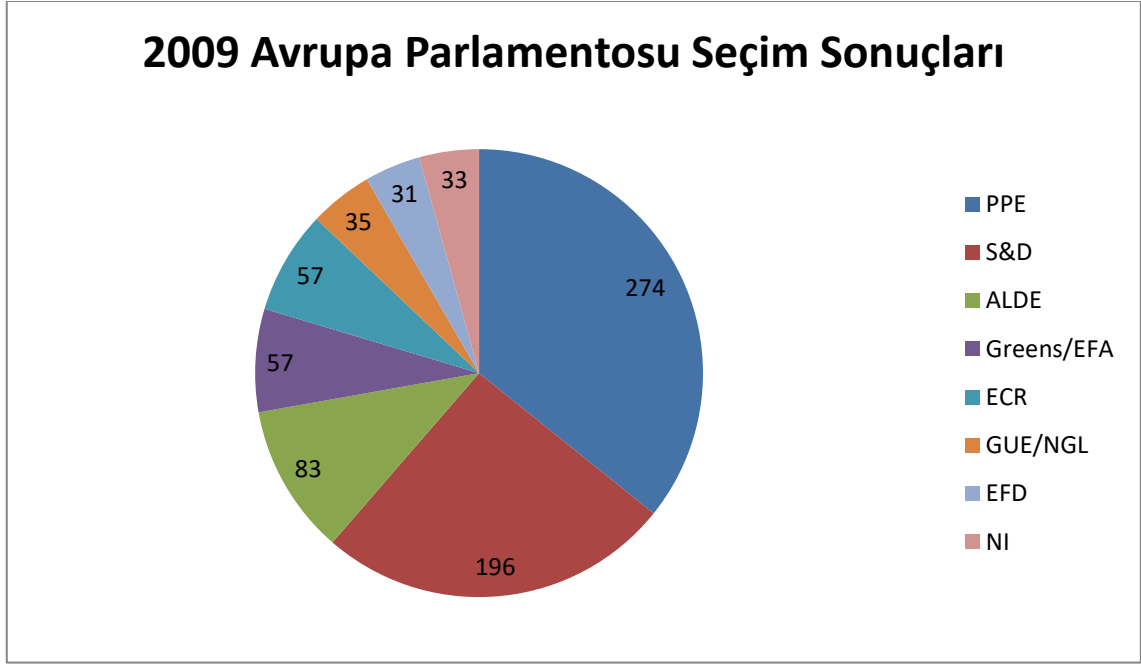
¹⁰⁶Detaylı bilgi için bkz: İlhan Kucuk(ALDE),VoteWatch Europe, <https://www.votewatch.eu/en/term8-ilhan-kyuchyuk-2.html>, (E.T: 23 Mayıs 2019)

Kosova ile ilişkilerin normalleşmesinin, Sırbistan'ın dış politika ve güvenlik politikasını Avrupa Birliği politikasıyla uyumlu hale getirmesinin çok önemli olduğunu tekrarlayan Hırvat kökenli Hıristiyan demokrat Dubravka Šuica¹⁰⁷ konuyla ilgili görüşlerini: “İyi komşuluk ilişkileri söz konusu olduğunda, başta Hırvatistan olmak üzere diğer ülkelerle ilgili ikili meseleler en kısa zamanda çözüme kavuşturulmalıdır. Bölgesel işbirliğinin mümkün olması ve Sırbistan'ın Avrupa geleceğini inşa etmeye devam etmesi için acilen çözülmesi gerekiyor” sözleriyle dile getirmiştir.

2012'den 2016'ya kadar olan incelenen Parlamento tartışmalarında, 22 AB ülkesinden toplamda 113 parlamenter söz almıştır. Bu tartışmalara, Danimarka, Estonya, Letonya, Kıbrıs, Lüksemburg, İrlanda gibi AB ülkelerinden ise hiçbir parlamenter katılmadığı görülmüştür. Analiz edilen dönemdeki ilerleme raporlarını tartışan parlamenterler, 2009 ve 2014 yıllarındaki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Avrupa vatandaşları tarafından seçilmiş kişilerdir. Buna göre, öncelikle 2009 AP seçim sonuçlarına bakılacak olunursa, Parlamento'daki sandalye sayısının büyük bir çoğunluğuna Hıristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratların sahip olduğu görülecektir. Sekiz parti grubu içerisinde ilk dört sırayı alan parti grupları, Avrupa Birliği ve entegrasyon yanlısı iken, son dört grup entegrasyon karşıtı olarak bilinmektedir (İKV, 2019). 2009 AP seçimlerine yansıyan bu tabloya göre, AB yanlısı parti gruplarının aldığı yüksek oy oranları, Avrupa vatandaşlarının da iradelerinin bu yönde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

¹⁰⁷ Detaylı bilgi için bkz: **European Parliament MEPs**, European Parliament, https://www.europarl.europa.eu/meps/en/119434/DUBRAVKA_SUICA/home, (E.T: 23 Mayıs 2019)

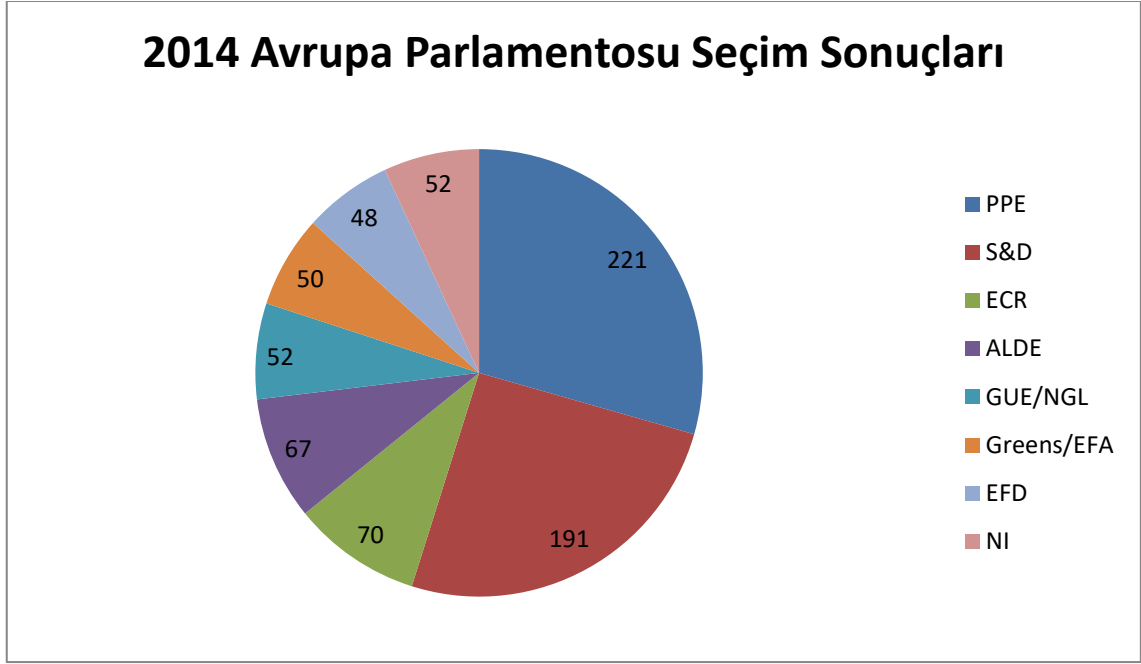
Grafik 1. : 2009 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları

Kaynak: Election Results, European Parliament, <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2009.html>, (E.T: 15.06.2019)

2014 seçimlerinde ise parti gruplarının sandalye sayılarında ciddi değişikliklerin olduğu görülmektedir. Buna göre, Hıristiyan Demokratlar yine ilk sırayı alsa 50'nin üzerinde sandalye kaybetmiştir. Buna karşılık aşırı solcu GUE/NGL ve aşırı sağcı EFD gibi parti grupları sandalye sayılarını arttırarak 2014 seçiminin kazananı olmuşlardır. 2014 yılı AP seçimlerinde seçilen parlamenterler ise 2015 ve 2016 yılına ait tartışmalarda yer almışlardır. Ayrıca, 2014 AP seçimlerinde, 2013'te AB üyesi olan Hırvatistan, ilk kez AP seçimlerine katılmıştır. Bu seçimden itibaren, farklı parti gruplarından olan Hırvat parlamenterler, Sırbistan ilerleme raporlarının tartışılmasında yer almaya başlamışlardır. Her iki seçim döneminin ortak özelliği ise kendilerinden önceki seçimlerden daha az katılım yüzdesine sahip olmalarıdır (İKV, 2019). 2014 seçimleriyle birlikte Avrupa'da aşırı sağ çizgideki görüşlerin öne çıkmaya başladığı görülmekte olup, AB taraftarı olan bloktaki partiler AB karşıtı olarak anılan blok karşısında ciddi şekilde oy kaybetmişlerdir.

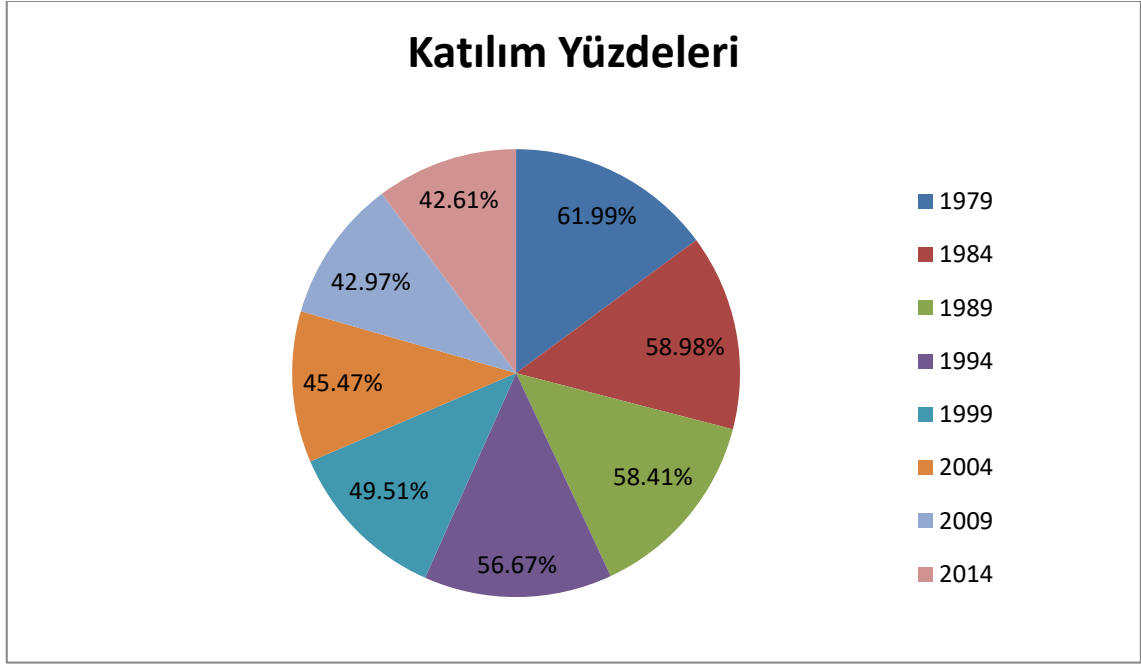
Grafik 2. : 2014 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları

Kaynak: Election Results, European Parliament, <http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html> (E.T: 15.06.2019)

AP seçimlerinde parti gruplarının kazandığı ve kaybettiği sandalye sayılarının yanı sıra, Avrupa vatandaşlarının AP seçimlerine katılım oranları da dikkat çekicidir. Genel olarak AP’de seçimin yapıldığı ilk yıl olan 1979’dan 2014 seçimlerine kadar, Avrupa vatandaşlarının seçimlere katılma yüzdeleri istikrarlı bir düşüş göstermiştir. Ancak, bu oran AB ülkeleri arasında oldukça değişkenlik göstermektedir. Belçika, Lüksemburg gibi ülkelerde vatandaşların seçimlere katılım oranları %90 civarındayken, Slovakya ve Çekya gibi ülkelerdeki katılım oranı %20’nin altında kalmaktadır (İKV, 2019).

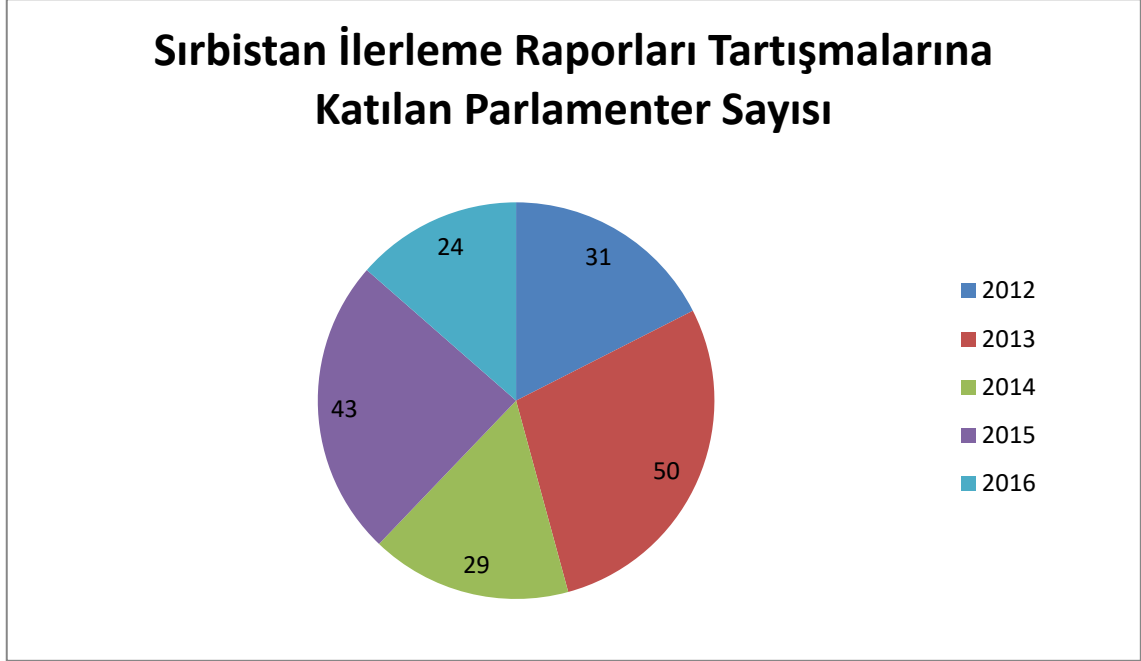
Grafik 3. : Yıllara Göre AP Seçimlerine Katılım Oranları (AB Ortalaması)

Kaynak: 2014 AP Seçimlerinin Sonuçları, İktisadi Kalkınma Vakfı, <https://www.iky.org.tr/images/files/2014AP%20secim%20yazi.pdf>, (E.T: 15.06.2019)

Tüm bu bilgilere bakarak Sırbistan ilerleme raporlarının AP'deki tartışmalarının verileri yorumlanacak olursa, ilk olarak katılım sayılarının düşüklüğü dikkat çekmektedir. Bu raporların tartışmalarında söz alan parlamenter sayısı, incelenen 5 yılın verilerine göre 50'yi geçememiştir. Parlamento'nun 751 sandalyeye sahip olduğu gerçeğine bakılacak olunursa, Sırbistan ilerleme raporlarına katılım sayısı oldukça düşüktür. 2013 yılının diğer yıllara göre daha fazla katılıma sahne olmasında Hırvatistan'ın 2013'te AB'ye üye olmasının payı olduğu söylenebilir. Zira, AB'nin bu son genişlemesiyle AB ülkelerinin dikkatlerinin bu coğrafyaya çekilmiş olması mümkündür.

Grafik 4. : 2012-2016 Yılları Arası Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı

Kaynak: Grafiğin içeriğindeki veriler Avrupa Parlamentosu'nun resmi sitesinden alınarak derlenmiştir.

Sırbistan ilerleme raporlarının AP'deki tartışmalarına katılan parlamenterleri mensubu oldukları parti gruplarına göre inceleyecek olursak Hıristiyan Demokratların ve Sosyal Demokratların diğer parti gruplarına oranla daha çok yer aldıkları görülmektedir. AP'deki tüm seçimlerde bu iki parti grubunun ilk iki sırada yer almasına paralel olarak bu iki grubun mensubu olan parlamenter sayıları diğer parti gruplarına nazaran daha fazladır. Buna karşılık, her iki dönemin seçim sonuçlarına göre en az oy yüzdesine sahip olan EFD grubu ve Bağımsızlar, aynı zamanda en az parlamenter sayısına da sahiptirler. Buna bağlı olarak, AP'deki tartışmalara bu parti gruplarından katılan parlamenter sayısı daha azdır. Dolayısıyla, katılım oranının, parti gruplarının sahip olduğu parlamenter sayısıyla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Tablo 1. : AP'deki Parti Gruplarına Göre Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı

	2012	2013	2014	2015	2016
PPE	10	19	12	14	11
S&D	11	11	6	13	4
ALDE	1	5	2	3	3
Greens/EFA	1	2	2	3	2
ECR	1	4	3	5	2
GUE/NGL	1	3	1	1	1
EFD	2	4	2	2	0
NI	4	2	1	2	1

Kaynak: Grafiğin içeriğindeki veriler Avrupa Parlamentosu'nun resmi sitesinden alınarak derlenmiştir.

Lizbon Antlaşması ile yapılan son düzenlemeye göre, AP'deki 751 sandalye 28 AB ülkesi arasında nüfus oranları göz önüne alınarak pay edilmiştir. Bu bağlamda, en çok parlamenter sayısına Almanya sahipken, en az parlamenter sayısına ise Estonya, GKRY, Lüksemburg ve Malta gibi AB ülkeleri sahiptir.

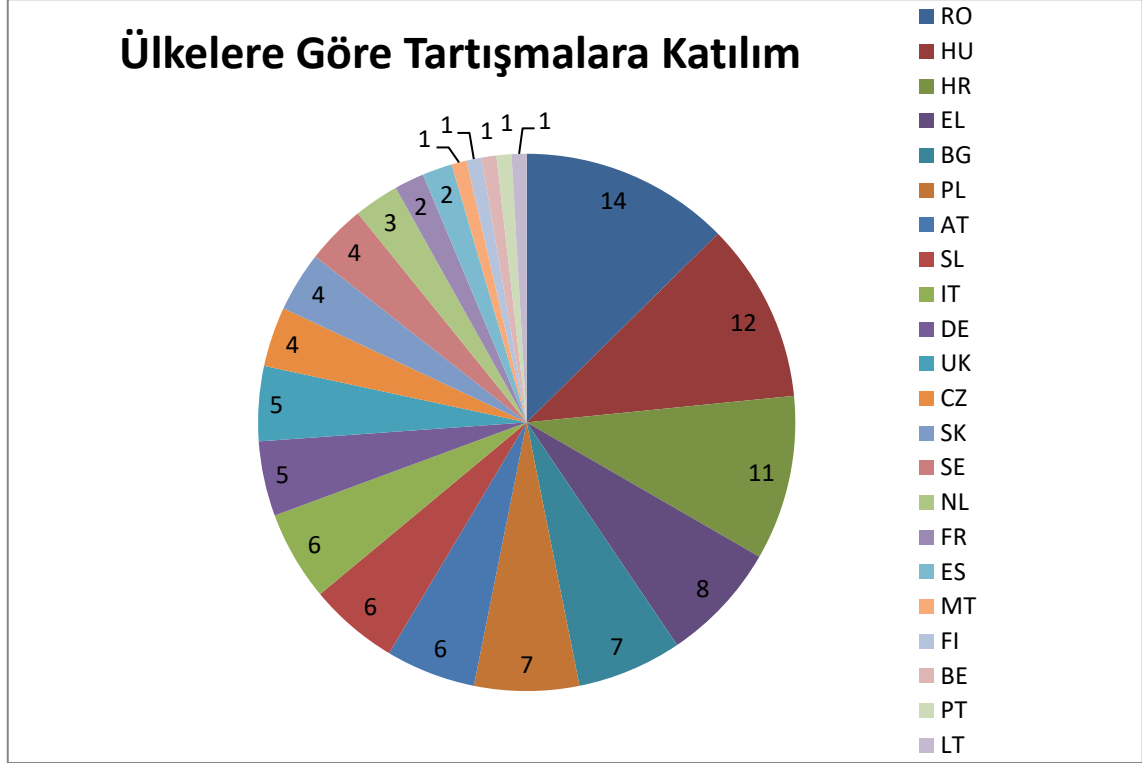
Tablo 2. : AB Ülkelerinin AP’de Sahip Olduğu Üye Sayısı

AB Üyesi Ülkeler	Üye Sayısı
Estonya, GKRY, Lüksemburg, Malta	6
Slovenya, Litvanya	8
İrlanda, Letonya, Hırvatistan	11
Danimarka, Finlandiya, Slovakya	13
Bulgaristan	17
Avusturya	18
İsveç	20
Belçika, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, Portekiz	21
Hollanda,	26
Romanya	32
Polonya	51
İspanya	54
İtalya, Birleşik Krallık	73
Fransa	74
Almanya	96

Kaynak: 2014 Avrupa Parlamentosu Seçim Sonuçları, TBMM, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2014_0000_0197_000/0016.pdf, (E.T: 15.06.2019)

Yukarıdaki tabloya göre Sırbistan ilerleme raporlarına katılan AB ülkeleri analiz edildiğinde ise tüm AB ülkeleri arasından Sırbistan’ın komşuları olan Macaristan, Romanya, Hırvatistan gibi ülkeler dikkat çekmektedir. Zira, toplamda 96 parlamente sahip olan Almanya’dan 2012 ve 2016 yılları arası sadece 5 parlamenter tartışmalara katılırken, Almanya’nın yarısı kadar parlamenterleri olan Romanya’dan 14 parlamenter tartışmalarda yer almıştır. Bu tartışmalara Hırvatistan’ın 11 üyesinin tamamı, 21 parlamente sahip Macaristan’dan ise 12 parlamenter, Sırbistan’ın ilerleme raporlarının tartışmalarına düzenli olarak katılmıştır. Tartışmalarda yer alan toplam 113 parlamentenden ilk üç sırayı oluşturan Macaristan, Romanya ve Hırvatistan’ın ardından sıralamayı Yunanistan, Bulgaristan, Slovenya, Polonya gibi ülkeler takip etmektedir.

Grafik 5. : AB Ülkelerine Göre Sırbistan İlerleme Raporlarının Tartışmalarına Katılan Parlamenter Sayısı

Kaynak: Grafiğin içeriğindeki veriler Avrupa Parlamentosu'nun resmi sitesinden alınarak derlenmiştir.

Bu tartışmalarda yer alan toplam 113 parlamenterden en çok katılımın olduğu AB ülkeleri olan Macaristan, Romanya ve Hırvatistan, Sırbistan'ın sınır komşuları olmasının yanı sıra Macar ve Rumen azınlıklar, Sırbistan sınırları içerisindeki farklı bölgelerde yaşamaktadırlar. 2012'den 2016'ya kadarki tartışmaların içeriğine bakıldığında ise insan hakları başlığı altında en çok Macar ve Rumen azınlıkların durumlarından bahsedildiği görülmektedir. Bu bilgilere göre, Sırbistan ilerleme raporlarının tartışılmasında, Rumen ve Macar parlamenterlerin diğer ülkelere gelen parlamenterlere oranla daha fazla katılım göstermelerinin arkasında yatan sebebin Sırbistan sınırları içerisinde yaşayan Rumen ve Macar azınlıklar olduğu söylenebilmektedir.

SONUÇ

Avrupa kıtasında barışın tahsis edilmesi amacıyla eşitlik, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerler üzerine kurulan Avrupa Birliği, Avrupa haklarının barış için bir arada yaşama isteklerine dair ortak bir beyanın ürünüdür. Altı ülke ile başlayan yolculuğunda birçok genişleme dalgasıyla büyüyerek bugünkü haline ulaşan Avrupa Birliği, 1990'larda dünya düzeninin değişmesiyle beraber, geçmişinin en büyük genişleme dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç ise Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini içerdiğinden ötürü diğer genişleme aşamalarından oldukça farklı seyretmiştir. Bu sürecin farklılığı, söz konusu ülkelerin Avrupa kimliğinin inşasında öteki olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu genişleme dalgasının devamında Batı Balkan ülkeleri Avrupa Birliği'ne üyelik sürecine girerek yüzlerini Avrupa'ya dönmüşlerdir. Avrupa Birliği bu ülkeleri dönüştürmek için üyelik perspektifini kullanmaktadır. Batı Balkan ülkelerinden olan Sırbistan, diğerlerinden farklı olarak Avrupa ile entegrasyon süreci oldukça zorlu devam eden bir ülke profili çizmiştir. Avrupa Birliği açısından Sırbistan'ın entegrasyonu, Avrupa Birliği'nin hem temel amacı olan Avrupa'da istikrarın sağlanması hem de Avrupa'da etkili bir aktör olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zira bugün hala yankıları süren Bosna Savaşı'na Sırbistan'ın istikrarsızlığının sebep olduğu bilinmektedir. Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile yolculuğu, 2012 genişleme raporunda yer almasıyla daha gerçekçi bir zemine oturmuştur. 2012'den itibaren yayımlanan Sırbistan ilerleme raporları da Sırbistan'ın Avrupa Birliği ve değerlerine olan uyumunun derecesini ortaya koymaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bu ilerleme raporları, Avrupa Parlamentosu'nda çeşitli siyasi gruplardan parlamenterler arasında tartışılarak karara bağlanmaktadır.

Sırbistan ilerleme raporlarının Avrupa Parlamentosu'nda tartışılması esnasında, parlamenterlerin kültür konusuna atıfta bulunup bulunmadığı sorusu, Avrupa Parlamentosu'nun resmi web sayfasından elde edilen bilgilerle analiz edilmiştir. Resmi web sitesinde yayımlanan ve teze konu edilen 2012 ve 2016 yılları arasında gerçekleşen bu tartışmalar, parlamenterler tarafından en çok tartışılma konusu edilen 3 başlık üzerinden incelenmiş ve buna göre sıralanmıştır. Bu başlıklar insan hakları, hukukun

üstünlüğü ve bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileridir. İncelenen bu tartışmaların sonucunda birtakım bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulara göre, kimlikler dinamik yapıya sahip olduklarından ötürü yeniden yaratılmaya müsait oldukları bilgisinden hareketle, Avrupa kimliğinin kendini yeniden yaratma sürecinin Soğuk Savaş itibariyle başladığı söylenebilir. Buna göre “öteki” kabul ettiği Batı Balkan ülkelerini de muhtevasına alacak şekilde Avrupa kimliğinin çerçevesi genişlemiştir.

Ayrıca Avrupa Parlamentosu’ndaki tartışmalar incelenirken bilhassa Sloven, Hırvat, Bulgar, Romen kökenli parlamenterlerin Sırbistan’a yönelik daha belirli yorum ve önerilerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Fakat esas itibariyle, başta AB-Sırbistan İstikrar ve Ortaklık Parlamento Komitesi Heyeti olmak üzere, bu ve benzeri temalara sahip Parlamento gruplarına dahil olan parlamenterler, etnik kökenden bağımsız olarak, Sırbistan’a yönelik daha geniş çerçeveli yorumlar yapabilmektedirler. Dolayısıyla, Parlamento içinde görev aldıkları Komiteye göre parlamenterlerin yorumları da şekillenebilmektedir.

Avrupa Parlamentosu’ndaki birçok parti grubunun üyelerinin söylemlerine dair analizlerde, herhangi bir parti grubuna ait Sırbistan’a yönelik keskin bir tavıra rastlanmamıştır. Bu minvalde, Sırbistan’a yönelik olan tutumlarda cinsiyet özelinde de bir ayrışma görülmemektedir. Fakat, genel itibariyle AP seçimlerinde ilk iki sıranın daimi sahibi olan Hıristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratların sahip olduğu sandalye sayısı nedeniyle, tartışmalara katılan parlamenterlerin büyük bir çoğunluğu bu iki grubun üyesidir.

Sırbistan sınırları içerisinde Bulgar, Romen, Macar azınlıkların yaşadığı bölgeler de vardır. Sırbistan ilerleme raporlarının tartışılmasında insan haklarına saygı başlığı altında en çok değinilen azınlık hakları olmuştur. Bu konuda, Sırbistan’da yaşayan azınlıklarla aynı etnik kökenden gelen parlamenterlerin diğer parlamenterlere göre öne çıktığı görülmektedir. Bu noktada bu parlamenterlerin ulusal kimliklerine dayanarak konuştukları söylenebilir. Fakat bunun yanı sıra Avrupa Parlamentosu’nun hemen hemen tüm parti gruplarının programlarında “insan haklarına saygı” hususuna yer verilmektedir. Ayrıca Avrupa Birliği Antlaşması’nda ve Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi gibi belgelerde de insan haklarına saygı konusuna değinilmiştir.

Sırbistan'ın katılım sürecinde 33 fasıl olmasına rağmen Avrupa Parlamentosu tartışmalarında genel olarak demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi değerlere değinilmesi de diğer bir bulgudur. Parlamenterler tarafından özellikle bu konulara değinilmesi Sırbistan'ın bu başlıklarda gelişme göstermede eksik olduğunu elbette düşündürebilir. Fakat bununla beraber, Sırbistan'ın katılım sürecinde henüz açılmayan birçok bölüm olduğu göz önüne alınırsa bu değerlere özellikle vurgu yapılması, hem de bunların ABA 2.maddede sayılan birer Avrupa değeri olması da dikkate değerdir.

Sırbistan ilerleme raporlarının Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmalarında, parlamenterlerin "Bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri" konusuna da sıklıkla yer verdikleri görülmektedir. Bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri, ABA 2.maddede sayılan değerlerden biri olmamasına rağmen bu değerlere dayanan Avrupa Birliği'nin temel amacının Avrupa kıtasında barışı tahsis etmesi açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Bölgesel iş birliğinin ve iyi komşuluk ilişkilerininin Sırbistan'da sağlandığı takdirde hem Avrupa Birliği'ne üyeliği gerçekleşecek hem de böylece Avrupa kıtasında istikrar sağlanacağı ortadadır.

AP seçimlerine katılım oranları, kimi ülkelerde oldukça düşük iken kimi ülkelerde ise yüksektir. Bu durum, Avrupa'da birlik hissiyatının yaratılması amacıyla inşa edilmeye çalışılan Avrupa kimliğinin hedeflenen duyguyu canlandırma konusunda her ülkede aynı etkiyi yaratamadığının bir göstergesidir. Zira, Avrupa kimliğinin bir boyutu olan Avrupa vatandaşlığı mekanizması ile üye ülke vatandaşlarının AB'nin işleyişine dahil edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre, AB'nin kilit kurumlarından biri olan AP sayesinde Avrupa vatandaşlarının iradelerinin AB kurumlarına yansıtılması hedeflenmiştir. Fakat, kimi ülkelerde AP seçimlerine olan katılımın düşüklüğü, Avrupa kimliğinin beklenen etkiyi yaratamadığını göstermiştir.

Sonuç olarak, Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmalarda Sırbistan'a yönelik kültür ve kimlik kavramları direkt olarak kullanılmamışsa da Avrupa kültürüne ait Avrupa değerlerine atıfta bulunulmuş ve bu değerlerden olan insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konulara sıklıkla değinilmiştir.

Kaynakça

- Akman, H. (2006). *Paylaşılamayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Alkan, N. (2013). Yugoslavya'nın Dağılması. B. A. Gökdağ, & O. Karatay içinde, *Balkanlar El Kitabı Cilt 2: Çağdaş Balkanlar* (s. 33 - 55). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aras, İ., & Günar, A. "Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden Ayrılma Referandumu: Brexit Süreci ve Sonuçları", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi* 6/2 (Eylül 2018): 90 - 110.
- Arı, T. (2010). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2017, Aralık 13). *Avrupa Birliğinin Genişlemesi*. Nisan 25, 2019 tarihinde AB Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/sirbistan_49043.html adresinden alındı
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (tarih yok). *BİR BAKIŞTA AB / Avrupa Birliğinin Genişlemesi*. Mayıs 26, 2019 tarihinde Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2003). *Avrupa Birliği'nin Genişlemesi: Tarihi Bir Fırsat*. İstanbul: Muka Matbaa.
- Aydın, S. (1999). *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Bilgin, N. (2014). *Kimlik İnşası*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Yapılandırmacı Yaklaşım (Konstrüktivizm). H. Çakmak içinde, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavramlar ve Teoriler* (s. 125 - 130). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Castellan, G. (1993). *Balkanların Tarihi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Checkel, J. "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics* 50/2 (January, 1998): 324 - 348.
- Christiansen, T., Jorgensen, K. E., & Wiener, A. "The Social Construction of Europe", *Journal of European Public Policy* 6/4 (January 1999): 528 - 544.
- Çağ, G. (2012). *Avrupa'nın Ötekisi Balkanlar*. Çankırı: ÇAVSAM.
- Çağ, G. "Modern Çağın Ötekisi Balkanlar ve 20. Yüzyılın Başında Avrupa'dan Balkanlara Bakmak", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 5/9 (Aralık 2012): 129-144.
- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Demir, N. (2005). *Avrupa Birliği Parlamentosu*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Demirel, D. "Avrupa Parlamentosu: Yapısal Bir Analiz", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/26 (Nisan 2014): 143 - 148.
- Demirtaş, B. (2014). İnşacılık. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 155 - 175). İstanbul: Küre Yayınları.
- Dinan, D. (2009). *Avrupa Birliği Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Düzgit, S. A. (2012). *Constructions of European Identity: Debates and Discourses on Turkey and the EU*. Palgrave Macmillan.
- Eagleton, T. (2005). *Kültür Yorumları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdenir, B. (2016). Avrupa Kimliği. B. Akçay, & İ. Göçmen içinde, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* (s. 705 - 723). İstanbul: Seçkin Yayıncılık.
- Erdenir, B. (2010). *Avrupa Kimliği: Avrupa Birliği'nin Yarım Kalan Hikayesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Erikson, E. H. (1994). *Identity and the Life Cycle*. New York: W. W. Norton & Company.
- Erol, M. S. (2013). Soğuk Savaş Döneminde Balkanlar(1945-1989). B. A. Gökdağ, & O. Karatay içinde, *Balkanlar El Kitabı: Cilt:1 Tarih* (s. 647 -). Ankara: Akçağ Yayınları.
- European Commission. (2018). *Serbia 2018 Report*. Strasbourg: European Commission.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gleason, P. (2014). Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (s. 21 - 52). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin Books.
- Güvenç, B. (1991). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: The MIT Press.
- Hall, S. (2014). "Kimliğe" İhtiyaç Duyan Kim? F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık* (s. 277 - 298). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Huntington, S. P. (2005). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okuyan Us Yayın.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2013). *Batı Balkanlar AB Yolunda*. İstanbul: Dünya Yayıncılık.

İKV. (2019). *AP Seçimlerinde AB Karşısı ve Aşırı Sağ Partiler Oylarını Artırdı*. Haziran 15, 2019 tarihinde İktisadi Kalkınma Vakfı E-Bülteni: https://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=5581&id=5583 adresinden alındı

İnalçık, H. (2005). *Türkler ve Balkanlar*. Prizren: Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi.

Jepperson, R., Wendt, A., & Katzenstein, P. J. (1996). Norms, Identity, Culture in National Security. P. J. Katzenstein içinde, *The Culture of National Security*. New York: Columbia University Press.

Jupille, J., Caporaso, J. A., & Checkel, J. T. "Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of European Union", *Comparative Political Studies* 36/1-2 (March 2008): 7-40

Kaplan, M. (1996). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Karlsson, I. (2007). *Bölgeler Avrupası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keyman, F. (2009). Kimlik ve Demokrasi. A. Eralp içinde, *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kiraz, S. (2014). Sosyal İnşacılık. M. Şahin, & O. Şen içinde, *Uluslararası İlişkiler Teoriler: Temel Kavramlar* (s. 209 - 229). Ankara: Kripto Kitaplar.

Kiriş, H. M. "Avrupa Parlamentosu'nda Siyasal Gruplar ve Parlamento Seçimleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29(2013): 123 - 135.

Kongar, E. (1982). *Kültür Üzerine*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Koray, M. (2005). *Avrupa Toplum Modeli*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Köroğlu, N. Ö. (2015). Konstrüktivist Yaklaşım Bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası Örnek Olayının Analizi. S. Turan, & N. Özkural Köroğlu içinde, *Uluslararası İlişkilerde Teoriden Pratiğe Güncel Yaklaşımlar* (s. 65 - 104). Bursa: Dora Basım Yayın.

Kroeber, A., & Kluckhohn, C. (1952). *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kut, Ş. (2005). *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Laclau, E. (2003). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. İstanbul: Birikim Yayınları.

- Meinecke, F. (1970). *Cosmopolitanism and the National State*. Princeton: Princeton University Press.
- Neumann, I. B. (1999). *The East in European Identity Formation*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means To Success In World Politics*. New York: Public Affairs Press.
- Oğuz, E. S. "Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı", *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2011): 123 - 139.
- Onuf, N. G. (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Londra: Routledge.
- Özdemir, E. (2012). Kimlik. G. Atılğan, & E. A. Aytekin içinde, *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler* (s. 169 - 180). İstanbul: Yordam Kitap.
- Parekh, B. (2014). Kimliğin Mantığı. F. Mollaer içinde, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Perinçek, D. (2002). *Aydın ve Kültür*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Pieterse, J. N. (1997). Batı'yı Açmak: Avrupa Ne Kadar Avrupalı? A. Rattansi, & S. Westwood içinde, *Batı Cephesinde Irkçılık, Modernite ve Kimlik*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Poulton, H. (1993). *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Price, R., & Reus-Smit, C. "Dangerous Liaisons? Critical International Theory and Constructivism", *European Journal of International Relations* 4/3 (September 1998): 259 - 294.
- Reçber, K. (2013). *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinler*. Bursa: Dora Yayınları.
- Risse, T. (2004). Social Constructivism and European Integration. A. Wiener, & T. Diez içinde, *European Integration Theory* (s. 159 - 175). Oxford: Oxford University Press.
- Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*. Basingstoke: Palgrave.
- Rumelili, B. (2014). Kimlik. Ş. Kardaş, & A. Balcı içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* (s. 377 - 387). İstanbul: Küre Yayınları.
- Sanlı, L. (2005). *Avrupa Birliği ve Demokrasi Açığı*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

- Sannav, S. C. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Sırbistan. İ. Kamil içinde, *Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015)* (s. 311 - 327). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Saurugger, S. (2014). *Theoretical Approaches to European Integration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Terzi, Ö. (2008). Avrupa Birliği'nin Balkanlar'ın Geleceğine Yönelik Vizyonu. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi - Avrasya Dosyası* , 373 - 401.
- Tezcan, E. (2016). Avrupa Parlamentosu. B. Akçay, & İ. Göçmen içinde, *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar* (s. 163 - 193). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Todorova, M. (2003). *Balkanları Tahayyül Etmek*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tok, N. (2003). *Kültür, Kimlik ve Siyaset*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2012, Ocak 5). *Büyük Türkçe Sözlük*. Nisan 29, 2019 tarihinde Türk Dil Kurumu: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts adresinden alındı
- Tylor, E. B. (1958). *The Origins of Culture*. New York: Harper & Brothers.
- Uzgel, İ. (2013). Yugoslav Federasyonu'ndan Sırbistan'a. B. A. Gökdağ, & O. Karatay içinde, *Balkanlar El Kitabı Cilt 2: Çağdaş Balkanlar* (s. 59 - 71). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Wachtel, A. B. (2009). *Dünya Tarihinde Balkanlar*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Weiler, J. (2000). Demos, Telos, Ethos and the Maastricht Decision. P. Gowan, & P. Anderson içinde, *The Question of Europe* (s. 265 - 297). Brooklyn: Verso .
- Wendt, A. "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization* 46/2 (Spring 1992): 391 - 425.
- Williams, R. (2005). *Anahtar Sözcükler*. İstanbul : İletişim Yayınları.
- Williams, R. (1993). *Kültür*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yatağan, A. G., Akman, E., & Kiriş, H. M. "Karşılaştırmalı Çerçeve de Avrupa Parlamentosunda Siyasal Gruplar", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 19/33 (Aralık 2017): 12 - 23.